5y/sf]tfSnª

(जर्नल, वर्ष १ अङ्क १   सन् २०१३)

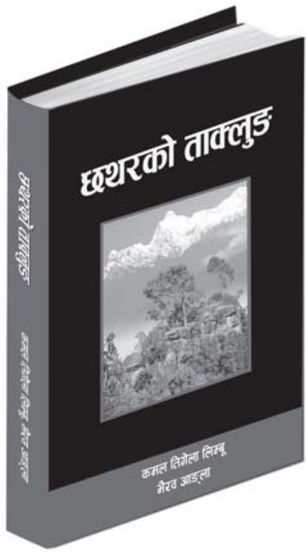

सम्पादन
sdn ltuf]nf lnDa"
e}/j cfª\nf

k|sfzsM
छथर साँस्कृतिकतथापर्यटन महोत्सव-२०६८
मूलआयोजक समिति

k|sfzs M
छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव-२०६८
मूल आयोजक समिति

k|sfzg k|t M १०००

k|sfzg jif{ M २०६९

; jf{wsf/ © M सम्पादकमा सुरक्षित

;Nnfxsf/ ;dx" M

अर्थराज्य मन्त्री : हरीराज खेवा तिगेला
माननीय : सीता गुरुङ
डा. गोविन्द तुम्बाहाङ
मे.संखबहादुर थोक्लेन (छथरे समाज धरान-अध्यक्ष)
मे.झप्तमान पारघरी
क्या. गजरधन तिगेला खेवाहाङ - बेलायत
क्या. काजिमान कुरुम्भङ लिम्बू (छथरे समाज ब्रुनाई-संयोजक)
लोकेन्द्र तिगेला खेवाहाङ -हात्तिखर्क
लक्ष्मणतिवारी -बसन्तपुर तेह्रथुम
खड्क तिगेला खेवाहाङ -ओखे
थानाहाङ तिगेला खेवाहाङ -ओखे
खर्कबहादुर तिगेला खेवाहाङ-हङकङ
भरत तुङघङ (मुन्धुम सल्लाहकार)
कानुनी सल्लाहकार : उत्तरमान तिगेला-बेलायत

dNo M ने.रु. १९९।- अमेरिकन डलर ९९।-

n]cfp6÷cfj/0f l8hfO{g M भीमसेन लिङ्दम लिम्बू, काठमाडौं ।

cfj/0f M तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ ओखे-८, तेह्रथुम

db|0f M कन्चन प्रिन्टिङ प्रेस, बागबजार, काठमाडौं ।

dGtAo

छथर क्षेत्रमा भएका विभिन्न जात जातिको लोपोन्मुख संस्कृतिहरू संरक्षण गर्न र ति संस्कृतिहरू उजागर गरेर राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय सम्म पुऱ्याउने उद्देश्यले छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव आयोजना भएको पाए। साँस्कृतिक सम्पदाहरू वास्तवमा मूर्त र अमुर्त दुई प्रकारका हुन्छन्। हामीले छथर साँस्कृतिक महोत्सवमा मुर्त अमुर्त सवै खालका साँस्कृतिक सम्पदाहरू देख्ने अवसर पायौं। हाकपारे, पालाम, ख्याली, तामाङसेलो, संगिनी, हुर्केली, पञ्चै वाजा, विनायो, मुर्चुङ्गा लोपोन्मुख संस्कृतिहरू छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन ताक्लुङ महोत्सवमा एकैसाथ देख्ने र सुन्ने अवसर पाएँ।

ताक्लुङ जसले सिर्जना गऱ्यो। ति पुर्खाहरूलाई पनि सम्मान गर्दछु। किनकी ति छथर हाम्रा खेवाहाङ पुर्खाहरूले यो सिर्जना गरे। जतिखेर हाम्रा खेवाहाङ पुर्खाहरूले ताक्लुङ राजधानीबाट शासन गर्दथे। मैले त्यही प्राचिन राजधानीमा उभिने अवसर पाए। यसर्थ त्यो साँस्कृतिक महोत्सवले ति पुर्खाहरूको पनि सम्मान गर्ने कार्य गरेको ठानेको छु। विगतका इतिहास हराइरहेको बेला ति इतिहासको उजागर गर्ने कार्य पनि त्यो महोत्सवले गरेको छ। यो साँस्कृतिक महोत्सवले ति इतिहासको खोजी र अनुसन्धानको ढोका पनि खोलेको छ। यसले पर्यटकीय स्थलको निर्माणको अभियान थालेको छ। यसका लागि हामीले यसको पुर्वाधारहरूको विकास गर्न पर्दछ। यदी पर्यटकीयस्थलको रुपमा विकास गर्न सक्यौं भने छथरको विकास सम्भव छ।

अन्त्यमा छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सवमा मूल आयोजक तथा व्यवस्थापन समितीले मलाई प्रमुख अतिथी हुने अवसर प्रदान गऱ्यो। मेरो आफ्नो पुर्ख्यौली थलो ताक्लुङ मै आयोजित यो साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सवमा आयोजकबाट दिइएको यो अवसरका लागि धन्यवाद दिन चाहान्छु।

xl//fh v]f -ltu]hf_
पूर्व-अर्थराज्य मन्त्री तथा
सभासद, संविधानसभा

dGtAo

"छथर महोत्सव २०६९" को सन्दर्भलाई जोडेर **"ताक्लुङ जर्नल"** प्रकाशित हुन गइरहेको सूचना अवगत हुंदा मलाई अत्यान्तै खुशी लागेको छ । यस जर्नलले छथर सहित तेह्रथुम जिल्लाका विविध पक्षहरूबारे सबैको सामु उजागर गर्न सकोस् शुभकामना दिन चाहन्छु । तेह्रथुम जिल्लालाई निर्वाचन क्षेत्रको हिसावले हाल एक निर्वाचन क्षेत्रमा सिमित गरेपनि आठराई, फेदाफ र छथर गरी तीन क्षेत्रमा विभाजित छ । तुलनात्मक हिसावले विकासको वितरण, पहुंच र अवसर यी तिनै क्षेत्रमा समान हुन सकिरहेको स्थिति छैन । यसका कारण र सीमाहरू छन् । यद्यपि यी तिनै क्षेत्रको वेग्ला वैग्लै ऐतिहासिक महत्वहरू छन् । भौगोलिक रुपमा क्षेत्रफल सानो भएतापनि यस जिल्ला प्राकृतिक हिसावले अत्यान्तै सुन्दर र मनोहक छ। विश्वमा पाइने गुरांसका प्रजातिहरू मध्ये २८ प्रजातिका गुरांसका फूल यस जिल्लामा पाइन्छ । यस अर्थमा तेह्रथुम जिल्लालाई गुरांसै गुरांसको जिल्ला भन्न सकिन्छ । त्यस वाहेक एशियाकै सबै भन्दा अग्लो झरना यसै जिल्लामा अवस्थित छ । ऐतिहासिक महत्व बोकेका ताक्लुङ गढी जस्ता लिम्बुहरूको पहिचान झल्कने थाक थलो पनि यस जिल्लामा रहेको छ । यी वाहेक विभिन्न जाति, भाषा, धर्म र संस्कृतिका धनी जिल्लाको रुपमा पनि हामी यस जिल्लालाई लिन सक्छौं । यही कुरालाई मध्य नजर गरी छथर सहित यस जिल्लाको भौगोलिक, आर्थिक, राजनीतिक क्षेत्रहरूको विकास तथा सामाजिक, साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण तथा संबर्द्धन गरी आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटन भित्र्याउने उद्देश्य लिएर **"छथर महोत्सव २०६८"** को आयोजना गरिएको थियो । म आफै पनि उपस्थित भएको उक्त महोत्सवको लागि संसद विकास कोषबाट केही आर्थिक सहयोग पनि उपलब्ध गराएकी थिएँ ।

तेह्रथुम जिल्लाको विकासका लागि हामी सबै लागिपरिरहेका छौं । विकास सबै क्षेत्रको लागि हुनुपर्छ र सबैको पहुंच पुग्नुपर्छ भन्ने विषयलाई मैले केन्द्रमा राख्ने गरेको छु । यसै अनुरुप तेह्रथुम जिल्लामा बाटो, विजुली बत्ती, विद्यालय निर्माण, खानेपानी जस्ता विकास निर्माणका कार्यक्रमहरूदेखि लिएर हिन्दु, बौद्ध, किरांत धर्मालम्बीहरूको आस्थाको केन्द्र मन्दिर, गुम्बा तथा किरांत याक्थुङ चुम्लुङको लागि आवश्यक परेको सहयोग मेलै गरिरहेकी छु । यस खालको सहयोग तेह्रथुमको लागि मेरो तर्फबाट निरन्तर रहने कुरा समेत यहाँ

उल्लेख गर्न चाहन्छु । सूचना समाजको आवश्यकता हो, अधिकार हो । सूचना विनाको समाज अहिले कल्पनै गर्न सकिन्न । सञ्चार माध्याम र प्रविधिको तिव्रगतीमा विकास भएतापनि सबै नेपालीले सूचनाको अधिकार प्राप्त गर्न सकिरहेका छैनन् । सूचनाको पहुँच निरपेक्ष छैन । यसका विविध पक्ष र कारणहरू छन् । कमजोर आर्थिक अवस्थाले सञ्चार सामाग्रीको जोहो गर्न नसक्ने अवस्था भन्दा पनि भाषागत विविधताका कारण पर्ने समस्या, समाचार स्रोतमा केन्द्रीयता जस्ता कारणहरूबाट दुर दराजका ऐतिहासिक महत्वका सूचना, समाचार, कथा व्यथाहरूको केन्द्रसम्म पहुंच छैन । व्यावसायिक पत्रकारिताको सूची भित्र पर्न नसकेका कयौं राम्रा कुराहरूलाई समाजमा रहेका संघ संगठनहरूले मुखपत्र, स्मारिका वा जर्नलको रुपमा भए पनि वेला मौकामा प्रकाशन गरी सूचना सम्प्रेषण गर्ने गर्दछन् । यस्ता विषयहरूलाई सामुदायिक रुपमा हामीले नै पहल गर्नुपर्दछ । **"ताक्लुङ जर्नल"** त्यसको एउटा गतिलो उदाहरण हो । यस जर्नलले **"छथर महोत्सव २०६८"** सहित तेह्रथुम जिल्लाको विविध पक्षहरूलाई पस्कन सफल हुनेछ भन्नेमा म विश्वस्त छु । **"छथर महोत्सव २०६८"** को अवसरमा "**छथर दर्पण"** प्रकाशित भएको थियो र उक्त स्मारिकालाई मैले विमोचन गर्ने अवसर पाएकी थिएं । छथरको इतिहासको राम्रोसंग उत्खनन् गरेकाले छथरका वारेमा जान्न चाहने सबैका लागि उत्कृष्ट र ऐतिहासिक कृति हो भन्ने मैले महशुस गरेको छु । अन्त्यमा ताक्लुङ, छथर र तेह्रथुम जिल्ला बारे जानकारी एवं सूचना दिने उद्धेश्य लिएर प्रकाशित हुन गइरहेको **"ताक्लुङ जर्नल"** प्रकाशनको सफलताको लागि हार्दिक शुभकामना दिन चाहन्छु ।

जय नेपाल

;ltf u'¿ª
केन्द्रीय सदस्य नेपाली कांग्रेस,
पूर्व सांसद तथा सभासद, संविधानसभा
काठमाडौं, नेपाल ।
२०६९ माघ २०

dGtJo

तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ दश लिम्बू मध्ये एक ऐतिहासिक स्थल मानिन्छ। ताक्लुङवाट प्राचिन कालमा दुधकोसीसम्म खेवाहाङ लिम्बूहरूले शासन गर्दथे भनेर डा.हर्क गुरुङ, इमानसिं चेम्जोङ आदि लेखकहरूले आफ्नो पुस्तकहरूमा उल्लेख गरेका छन्। प्रेमबहादुर मावोहाङ र भुपेन्द्र ढुंगेलले ताक्लुङ लिम्बूहरूकै पुरानो राजधानी भएको र गर्मिमा ताक्लुङबाट र जाडो महिना हाल धरानको विजयपुरबाट शासन गर्दथे भनेका छन्। उक्त कुरालाई लेखक चन्द्रप्रसाद योङ्याले पनि थप पुष्टि गरेका छन्। उनीहरू काठमाण्डौं उपत्यकाबाट राज्य विप्लवमा परेपछि पुर्व लागेका किरातहरूको समूह हो भनि उल्लेख गरेका छन्।

साँस्कृतिक सम्पदाहरू, साँस्कृतिक ऐतिहासिक स्थलहरू, पालाम, ख्याली, हाक्पारे, मुन्धुमहरूको लोप हुने स्थिति छ। यसको संरक्षण, सम्बर्द्धन प्रचार प्रसार एवम् दोस्रो पुस्तामा पुस्तान्तरण गर्न अपरिहार्य छ। यहाँ प्राचिन ऐतिहासिक स्थलहरू पर्यटकीय स्थलका रुपमा महत्पूर्ण मानिएका स्थानहरू प्रसस्त छन्। छथरमा बसोबास गरेका जात जाति आदिवासी जनजातिहरूको लोपोन्मुख मूर्त अमुर्त सँस्कृतिलाई प्रोत्साहन गर्ने, लोपउन्मुख सँस्कृतिहरूको संरक्षण सम्बर्द्धनको अभियान स्थानीयस्तरसम्म पुऱ्याउने, ताक्लुङको ऐतिहासिक पक्ष खोज अनुसन्धान गर्ने, संस्कृतिकर्मीहरूको क्षमता विकास तर्फ उत्प्रेरित गरी साँस्कृतिक उत्पादनका वस्तुहरूको विक्रिवितरण र आयआर्जन तर्फ उन्मुख बनाउने र पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार-प्रसार गर्दै स्थानीय जनताहरूको आम्दामीको स्रोत बृद्धि गर्ने उद्देश्यले आयोजित ताक्लुङ महोत्सवमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण महानुभावहरूमा कृतज्ञता प्रकट गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु।

6]s/fh ltu]hf
संयोजक
छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८
मूल आयोजक समिति

dGtAo

प्रस्तुत विषयमा जिल्ला तेह्रथुम ओखे गा.वि.स.वडा नं.-८ स्थीत यस क्षेत्रको ऐतिहासिक स्थल ताक्लुङमा आयोजना गरिएको छथर साँस्कृतिक महोत्सवले छथर क्षेत्रमा प्रचार विहिन ओझेलमा रहेका सम्भावित पर्यटकीय स्थलहरूको सक्दो प्रचार गरेको छ। महोत्सवहरू शहर बजारमा मात्र केन्द्रित भइरहेको अवस्थामा यो ताक्लुङ ऐतिहासिक स्थलमा विविध समस्याका बावजुद महोत्सव सफल पारेकोमा यसले उदाहरणको रुप लिएको छ। महोत्सवले छथरका सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्व बोकेका बहुआयामिक कला संस्कार संस्कृति र स्थानहरूको प्रचार एवम् संरक्षणमा तथा यस क्षेत्रलाई सम्भावित पर्यटकीय स्थल बनाउन महत्वपुर्ण भुमिका खेलेकोले यस छथर साँस्कृतिक ताक्लुङ महोत्सव मूल आयोजक समिति धन्यवादको पात्र बनेको छ। समितिद्वारा यस्ता ग्रामिण समुदायमा लुकेर रहेका ऐतिहासिक स्थलहरूको प्रचार-प्रसार तथा संरक्षणका लागि यस्ता महोत्सवले निरन्तरता पाओस कामना गर्दछु।

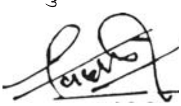

l8saxfb'/ s6'jfn
गा.वि.स.सचिव/अध्यक्ष
ओखे गा.वि.सको
कार्यालय, तेह्रथुम

dGtAo

छथरका विभिन्न क्षेत्रहरूमा रहेका ऐतिहासिक स्थलहरूको आ-आफ्नै धार्मिक साँस्कृतिक महत्व रहेको कुरामा दुईमत छैन । तर यस्ता पुरातात्विक स्थलहरूको खोज, अनुसन्धान एवं प्रचार प्रसारको आवश्यकता महसुस भइरहेको अवस्थामा यस्ता प्राकृतिक एवम् पुरातात्विक स्थलहरूको अवलोकन गर्ने, खोज अनुसन्धान गर्ने तथा परम्परागत संस्कृतिको प्रदर्शन समेत गर्ने उद्देश्यबाट हालै सम्पन्न भएको छथर ताक्लुङ महोत्सव निक्कै प्रशंसनीय एवं प्रभावकारी बन्न पुगेको छ ।

छथर क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक स्थल ताक्लुङ, च्याङलुङ गुफा जस्ता अनेकौं महत्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवं प्रचार-प्रसार गरी पर्यटकहरूको आगमनस्थलको रुपमा विकास गर्न सके हाम्रो सांस्कृतिक पहिचान एवम् आर्थिक उन्नतिमा टेवा पुग्न सक्छ । स्थानीय स्तरबाट मात्र यी सबैकार्य सम्पन्न गर्न सम्भव छैन । तसर्थ यस कार्यको लागि सम्बन्धित निकायहरूमा यस क्षेत्रको पर्यटकीय विकासको लागि अघि बढिरहनु भएका सम्पूर्ण मानुभावहरूलाई आफ्नो क्षमता अनुसारको सहयोग गर्न सुदाप गाविस तत्पर रहेको व्यहोरा अनुरोध गर्न चाहन्छु ।

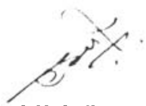

xl/k|;fb sf]O/fnf
गा.वि.स.सचिव
सुदाप गा.वि.सको
कार्यालय, तेह्रथुम

ljifo ;"rL

१)	ऐतिहासिक ताक्लुङ र पर्यटकीय स्थलहरू : कमल तिगेला/भैरव आङला
२)	छथरे लिम्बू भाषा र यसका विशेषताहरू : डा.गोविन्द तुम्बाहाङ
३)	छथर, खेवाहाङ वंश र ताकलुङबारे केहि जानकारी : गजरधन तिगेला (खेवाहाङ)
४)	लिम्बू-गोरखा युद्धमा सेनापति काङसोरेको योगदान : विश्वासदिप तिगेला
५)	छथर ताक्लुङको छहारी र हाम्रा माझिदाईहरू : धर्म ढकाल
६)	छथर धनकुटामा खेवाहाङहरू : लोकेन्द्र तिगेला (खेवाहाङ)
७)	तेह्रथुमका पर्यटकीय स्थलहरू र ताक्लुङः लक्ष्मण तिवारी
८)	छथर थुम लिम्बुवान-अर्जुन माबुहाङ/भरत तुङघङ/अन्जता ताम्ली
९)	छथर ताक्लुङमा तुरुम्बा सामाजिक कोष : उत्तरमान तिगेला
१०)	वास्तविक नाम र अपभ्रंस गरिएका स्थानहरू : सन्तोष तिगेला
११)	इतिहास [illegible]ुर र वुद्धि[illegible]ाय : कमल तिगेला लिम्बू
१२)	छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सवको प्रतिवदेन
१३)	छथर साँस्कृतिक महोत्सवको समिक्षा : खड्क तिगेला (खेवाहाङ)
१४)	प्रतिवेदन माथि टिप्पणी : गोविन्द भट्टराई/घमण्ड पौडेल
१५)	छथर साँस्कृतिक महोत्सव मूल आयोजक समिति
१६)	छथर साँस्कृतिक महोत्सव व्यवस्थापन समिति र उप-समिति
१७)	छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सवको आर्थिक प्रतिवदेन
१८)	छथर साँस्कृतिक महोत्सवलाई आर्थिक सहयोग गर्नेहरू
१९)	छथर महोत्सवका केही झलकहरू

P]ltxfl;s tfSn'a / ko{6sLo :ynx¿

sdn ltu]hf÷e}j cf8nf

लिम्बुवानको १७ थुम मध्ये एक थुम छथर हो । यस छथरमा तेह्रथुमका ९ (बसन्तपुर, फुलेक, दाँगापा, सुदाप, ओखे, फाक्चामारा, पञ्चकन्या, हमर्जुङ र आङदिम) र धनकुटाका १२ (हात्तिखर्क, लेगुवा, मारेक, जितपुर, मुर्तिढुङ्गा, सान्ने, घोर्लखर्क, फलाँटे, पाखिबास, ताङ्खुवा, तेलिया र परिवादिन) गरी २१ वटा गाविसहरू पर्दछन् । यस थुममा मुख्यतः लिम्बू, याखा, तामाङ, मगर, गुरुङ, सेर्पा, भुजेल, क्षेत्री, बाहुन, दलित आदि बसोबास गर्दछन् । दस लिम्बू (थिवोङ याक्थुङ) मध्ये एक मानिने खेवाहाङ (लिम्बू) हरूको यो ऐतिहासिक ताक्लुङ यक र पर्यटकीय स्थलहरूको सम्बन्धमा यो लेखमा चर्चा गरिएको छ ।

5y/ gfdf'\s/0fM

छथर नामाङकरणका थुप्रै किवदन्तीहरू रहेका छन् । लामो समयसम्म अनुसन्धानमा बिताएका सुब्बा बृजमान तुम्खेवाका अनुसार छथर थङ-थरु भन्ने शब्दबाट अपभ्रंश भएको हो ।[1] यसको अर्थ लडाई थाम्यो भन्ने हुन्छ । यहाँ खेवाहाङ तर्फका 'छ' थरी लिम्बूहरू भएकाले छथर रहन गएको भन्ने भनाई पनि रहेको छ । दश लिम्बूको शासन रहेको लिम्बुवानमा १३ औं सताब्दीको अन्ततिर लिम्बुवान दुईभागमा विभाजन भयो । यता विजयनारायण

रायको शासनकालमा उनकै नामबाट विजयपुर स्थापित भई तल्लो भागमा विजयपुर राज्य र माथिल्लो पहाडी भाग फेदाप नामले चिनिन गयो । विजयनारायणले पहाड-मधेसकै राजा बनाई विजयपुर झिकाइएका मुरेहाङ (सिंग राय) लाई मृत्यूदण्ड दिएपछि मुरेहाङका छोरा बाजु राय (बाजाहाङ) ले मकवानपुरका लोहाङ सेनसंग सहयोग मागे । उनको सहयोगार्थ खटिएका सेनहरूले बाजु रायको युद्धमा मृत्यू भएकाले उनका छोरालाई विजयपुरमा राखेर विजयपुरको महाराजा आफुलाई घोषित गरे । सेनहरूको कमजोर प्रशासनका कारण लिम्बुवानमा गाउँ नै पिच्छे आपुंगी राजा हुने प्रचलन बढ्यो । पृथ्वीनारायण शाहको आगमन हुँदा लिम्बुवानमा २२ जना प्रभावशाली सुभाहरू रहेका थिए । लिम्बू-गोरखा युद्धको दौरानमा लिम्बूहरू नै गोरखा तिर लाग्ने र लडाई गर्ने दुई समूहमा विभाजन भए । यसमा फागोहरू सवैभन्दा पहिला गोरखापट्टि लागे । त्यसपछि आठराईका श्रीजंग, फेदापका आताहाङ, चौविसका जमुन, पानथरका फुङ राय, तमरखोलाका शुभवन्त, मिवाखोलाका रैनसिंह, मैवा खोलाका श्रीदेउ गोरखालीसंग मिले । जसको परिणामस्वरुप सन्धि सम्झौताको माध्यमबाट लिम्बुवान पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल राज्यमा गाभे । यी २२ मध्ये छथरका आसदेउ, विजयपुरका बुद्धिकर्ण, अरुणका सुनुहाङ, चैनपुरका हर्षमुखी, याङरुपका योङयाहरूले पछिसम्म लडाई लडे ।[२] तर अन्य लिम्बूहरूलाई पृथ्वीनारायण शाहले हात लिइसकेकाले उनीहरूको केही लागेन । युद्धको क्रममा कयौंको हताहत भयो भने कयौं विदेसिन वाध्य भए । विजयपुरका राजा बुद्धिकर्णले भोट र इष्टइण्डिया कम्पनीको सहयोग नपाएपछि छापामार शैलीमा गोरखालीले पक्रेर ल्याएर विजयपुरमा तीन दिन शारीरिक, मानसिक यातना दिएर हत्या गरे । गोरखाली शाहवंसी राजाहरूले लिम्बुवान पुर्णतय आफ्नो हातमा आएपछि लडाईको माध्यमबाट जितेका स्थानमा १ नं. रामेछाप, २ नं दोलखा, ३ नं. ओखलढुंगा, ४ नं. भोजपुर नामाकरण गरे ।[३] सन्धि सम्झौता मार्फत नेपालमा गाभेका अरुण कोसी पुर्वको भूमीलाई पल्लो किरात भनी राज्यको नाम दिए । कालान्तरमा शाह पछि उदय भएका राणाहरूले कर असुली गर्न सजिलो बनाउनका लागि लिम्बुवानलाई १७ थुममा विभाजन गरे । यही क्रममा छथर थुम खडा गरियो । १७ थुममा लिम्बुवान विभाजन गर्नपूर्व दस्तावेजहरूमा वि.सं. १८६७ बाट छथर लेख्न थालिएको पाइएको छ ।[४] हाङजीलिहाङदुम्बा राजाको देहान्त पछि छ थरमा विभाजित खेवाहाङहरू लिम्बुवानका महत्वपूर्ण शक्तिको रुपमा गनिन्थे । मुन्धुमविद भरत तुङघङले छथर स्मारिकामा उल्लेख गरेबमोजिम वि.सं. १८६७ ताका यिनै छ थरी खेवाले आफ्नो ठूलो अस्तित्व खडा गरी थुमको नाम नै आफ्नै छथरी खेवाको नामबाट नामाङकरण गरी छथर कायम गराए ।[५]

यही छथर थुमको ताक्लुङमा छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव-२०६८ (फागुन १, २ र ३ गते) सम्पन्न भयो । यो ताक्लुङ काठमाण्डौ उपत्यकामा किरातहरू राज्यविप्लवमा परेपछि करिव तेस्रो चौथो सताव्दीतिर स्थापना भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यो लिम्बुवान कै पुरानो राजधानी पनि

हो । खेवाहाङहरूको शिर उठाउने माङगेना मुन्धुमले खेवाहाङहरू काठमाण्डौ उपत्यकाबाट सुनकोसीको तीरैतिर हुँदै बाराजीकोकाजी माङको दर्शन गरी तमोर गड्तिर पछ्याएका थिए ।[६] उनीहरूले झलारा बेलहारा, हाङसामोरङ हाङसेम्मा लुङ, हाकपारा घाट हुँदै सागोकमारी, पमेजोङ हुँदै तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ पुगेको मुन्धुममा उल्लेख छ । यहाँ आईपुग्दा याक्थुङहाङ लिलिमहाङ खेवाहाङ राजाले दाहिने हातमा हाङमेरिफुङ (फूल) र देब्रे हातमा सिमेरिफुङ (फूल) बोकेर चौरी माथि चढेर समूहको नेतत्व गर्दै आइपुगेको भनाई रहेको छ । लेखक प्रेमबहादुर मावोहाङ र भुपेन्द्र ढुंगेलले याक्थुङहाङ लिलिमहाङको नेतृत्वमा ७२[illegible]र सेना कुल कविलाई समेत यो ताक्लुङमा उपत्यकाको बनेपाबाट राज[illegible] सारेको र यस ताक्लुङलाई सम्पूर्ण लिम्बूहरूकै पुरानो राजधानी भनी उनीहरूको कि[illegible] इतिहास नामक पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन् ।[७] यही तथ्यलाई पुष्टि [illegible]न्द्रप्रसाद योङयाले आफ्नो पुस्तकमा ताक्लुङ लिम्बुवान कै प्राचिन राजधानी हो भनेर उल्लेख गरेका छन् ।[८] इतिहासविद् इमानसिं चेम्जोङले ताक्लुङ पुरानो यक भन्दै आफ्नो किरात हिस्ट्री एण्ड कल्चर नामक पुस्तकमा दस लिम्बू मध्ये एक खेवाहाङ भएको र उनले ताक्लुङ राजधानी बनाई पश्चिममा दुधकोशीसम्म शासन गरेको उल्लेख गरेका छन् ।[९] त्यसैगरी विद्ववान डा. हर्क गुरुङले आफ्नो भेग्नेट्स अफ नेपाल नामक पुस्तकमा खेवाहाङहरूले पश्चिममा दुधकोसीसम्म शासन गरेको उल्लेख गरेका छन् ।[१०]

lnDa'jfgsf clGtd /fhf al4s0f{/fo -v]fxfª_

थिवोङ थाक्थुङ दस लिम्बूहरूले केन्द्रीय राजधानी मानेको विजयपुरका अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण राय लिम्बू जाति भित्रपर्ने खेवाहाङ वंशका थिए । उनका पुर्खा खेबाहाङका छोरा सिंग राय भएको कुरा हेमिल्टनले आफ्नो एन् एकाउण्ट अफ द किङडम नामक पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन् ।[११] यिनै सिंग रायलाई इमानसिं चेम्जोङले आफ्नो किरातकालिन विजयपुरको इतिहास नामक पुस्तकमा मुरेहाङ खेवाङ भनी उल्लेख गरेका छन् । यही खेवांग लेखेकाले खेवांग हुन् कि ? भन्ने भ्रम सिर्जना भएकाले इतिहासविद शिवकुमार श्रेष्ठले यसको खण्डन गर्दै आफ्नो पुस्तक लिम्बुवानको ऐतिहासिक अध्ययन पृष्ठ ४२ मा खेवांग फेदाप थुमका राजा नभई छथर थुमका राजा थिए र उनी खेवांग नभई खेवाहांग थिए भनी उल्लेख गरेका छन् ।[१२] खेवा वंशावलीमा मुरेहाङदेखि बुद्धिकर्ण र बुधकर्णसम्मका वंशजहरू उल्लेख भएका छन् ।[१३] हाङ किरात सेनेहाङ लिम्बु वंशावली पृष्ठ १२२ मा पिता मुरेहाङको बेइजतीपूर्वक फाँसी दिएकोदेखि सुदापका बाजाहाङ रायले विजयनारायणमा माथि साटो फेर्ने उपाय रचेको र बाजाहाङको सन् १६१८ को युद्धमा मृत्यू भएकाले उनको छोरा पानोहाङ खेवालाई लोहाङ सेनले विजयपुरको अधिकार सुम्पि मकवानपुर फर्किएको उल्लेख छ ।[१४] यिनी चौतारीया भएपछि सेनहरूले पानोहाङ (खेवाहाङ) लाई ‘हाङ’ पदवी त्याग्न लगाइएको कुरा इमानसिं चेम्जोङले आफ्नो पुस्तकमा उद्‌घृत गरेका छन् । यसपछि खेवाहाङहरूले आफुलाई

खेवाहाङ नभनेर ‘खेवा’ मात्र भन्न थालेको अनुमान गरिएको छ। त्यसैगरी गोपिलाल लिङदेन लिम्बूले आफ्नो किरातको ऐतिहासिक रुपरेखा नामक पुस्तकको पृष्ठ ३७ र दिब्यमेरु मानस समाज नामक पुस्तकको पृष्ठ ४८ मा राजा बुद्धिकर्ण तिगेला खेवाले विजयपुर र मोरङको राजधानीमा सन् १७६९ देखि सन् १७७३ सम्म शासन चलाए भनि उल्लेख गरेका छन् ।[१५] यसैगरी सन्जुहाङ पालुङवाको तेह्रथुमे ढाका टोपी मोडेलमा लिम्बुवान स्वायत्त राज्यको खाका नामक पुस्तकको पृष्ठ ४२ मा लिम्बुवानको अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण खेवा लिम्बू लिम्बुवानको राजा भएको ५ वर्ष वित्न नपाउँदै गोरखाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो पुर्खा द्रव्य शाहले स्थापना गरेको गोर्खा राज्य विस्तार गर्न खम्बुवान पछि लिम्बुवानमा चढाई गर्‍यो भनी उल्लेख गरेका छन् ।[१६] त्यसैगरी किरातेश्वर सेत्छेने सेनिहाङ लिङदेन (लिम्बू) इतिहास र वंशावलीको पृष्ठ ९५ मा विजयनारायण र मुरेहाङ खेवाबीच अति राम्रो सम्बन्ध थियो। नियतिले नै होला विजयनारायणले वाजाहाङलाई फाँसी दिए। पिताको फाँसी दिएको घटना छोरा बाजाहाङ खेवालाई असय भयो ।[१७] विजय नारायणसंग बदला लिन बाजाहाँङले भित्र भित्रै सेना/फौज जम्मा गरी पश्चिम किरात देशका लोहाङ सेनसंग सहयोग मागन मकवानपुर पुगे। यसैको पृष्ठ ९७ मा कपटपूर्ण हिन्दुमत ग्रहण गर्न लगाउँदा आफु हाँङ वंशी भएकोले सो कार्य गर्न नसक्ने मुरेहाङले जानकारी गराए। एक दिन विजयनारायण रायको राजकन्याले मुरेहाङलाई ‘गोमांस’ खाने भनी घृणा गरेको निहुँमा उनको सतीत्व लुटिएको पोल खुले पछि मुरेहाङलाई विजयनारायणले रुखमा बाँधी फाँसी दिए। यसैको पृष्ठ ९९ मा मुरेहाङ खेवाङ विजय नारायण रायबीच भएको सहमती अनुसार चौतारिया पदमा गैर किराती राख्न नपाउने सर्त सुभ सेन पछि गैर किराती पनि चौतारीया राख्ने प्रचलन शुरु भएकोले राजा र चौतारीयाबीच बेमेल हुन स्वभाविकै थियो। यसै सिलसिलामा कामदत्त सेनले बुद्धिकर्णलाई निकाली गिरीवन्त रायलाई चौतारीया नियुक्त गरे। यस कार्यबाट रिसाई कामदत्त सेनको हत्या गरी आफै राजा हुने दाउमा बुद्धिकर्ण लागे भनी उल्लेख भएको छ। यिनै बुद्धिकर्ण राय (खेवाहाङ) को कार्यकालमा गोरखाका पृथ्वीनारायण शाहले बुद्धिकर्ण इष्ट इण्डिया कम्पनिसामु सहयोग मागन गएको मौका पारी विजयपुरमा वि.सं. १८३१ श्रावण ५ गते आक्रमण गरेका थिए। बराहक्षेत्र विजयपुरको युद्धमा सेनापति मुदिम्बा खेवाहाङ लगायत विजयपुरका ८५ जना लिम्बू सेनाहरूले वीरगति पाएका थिए। पछि कम्पनिको जग्गा चिलिमारीबाट जोगीको भेषमा लुकिछिपी गएर गोरखालीहरूले बुद्धिकर्ण राय खेवाहाङलाई ल्याई विजयपुर मै शारीरिक तथा मानसिक यातना तीन दिनसम्म दिई हत्या गरेका थिए।

xf^lbd b/jf/sf]cjz]if

किरातहरू काठमाण्डौं उपत्यकाबाट विस्तापित भएपछि ताक्लुङमा राजधानी बनाएका थिए। यो ताक्लुङ राजधानीलाई इमानसिं चेम्जोङले उनको पुस्तकमा

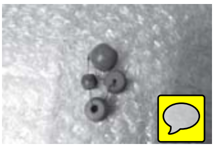

पुरानो गढीको रुपमा उल्लेख गरेका छन् । सामरिक हिसावले अत्यन्तै महत्वपूर्ण मान्न सकिने ताक्लुङमा राजधानी बनाए शत्रुको आक्रमणबाट सहजै बच्नसक्ने अवस्था थियो । धेरै समय वितेपछि हाङ्जेली हाङ्दुम्बाहाङ राजाले दरवार ताक्लुङबाट दक्षिण हाङदिम्बामा सारेका थिए । खेवाहाङहरू छ थरीमा विभाजन हुनपूर्वका महत्वपूर्ण राजा हाङदिमहाङको दरवार रहेको स्थानलाई आज पनि हाङदिम्बा भनिन्छ । यस क्षेत्रमा रोपिएका प्राचिन आँपका बोटहरू अझै रहेका छन् । खेवाहाङहरू छ थरीमा विभाजन भई 'हाङ' विभाजन गर्दाका समयमा गाढिएका ढुंगा (हाङसेम लुङ) हरू अझै छन् । खेवाहाङहरू छ थरमा विभाजन भएको एक ऐतिहासिक घटना भएको र यही कारण छथर क्षेत्र नै बनेकाले यो दरवार र राजा हाङ्जेली हाङदुम्बाको ऐतिहासिक राजा कै रुपमा मानिन्छन् । यही दरवारमा रहेर छथरका आसदेउ र काङ्सोरेहरूले गोरखाली विरुद्ध अन्तिम लडाई लडेका थिए । यस क्षेत्रमा लिम्बूहरूको प्राचिन गहना खामवेयरक केही समय अघि खेत जोत्ने क्रममा माटोको भाँडामा राखिएको अवस्थामा पाइएकाले ताक्लुङ यकलाई लिम्बूहरूको आदिम बसोबासको थलो भएको सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । यो खामवेयरक लिम्बू जातिको प्राचिन गहना हो । यो क्षेत्रमा खनजोत गर्दा समेत खाम्वेरक र प्रागऐतिहासिक नवपाषण युगका हात हतियारहरू पाइने भएकोले लिम्बू सम्भयताको प्राचिन थलोको रुपमा यस क्षेत्रलाई लिन सकिन्छ । यस क्षेत्रमा लखौट समेत पाइने ओढारहरू प्रसस्त भएकाले पनि महत्वपूर्ण छ । यी क्षेत्रमा नागा ओढारहरू समेत भएकाले यि नागा छुट्टै जाति थिए वा तिनै खेवाहाङ र खादी लिम्बूहरूका पुर्खाहरू थिए भन्ने वारेमा अध्ययन वाँकी नै रहेको छ । हज्सनले संकलन गरेको पाण्डुलिपीमा मानिस खाने लिम्बूहरू पश्चिममा लगेको र युद्ध जितेको प्रसंङ्ग उल्लेख भएकाले यी मानिस खाने नागा भनिएका कुनै छुट्टै जाति वा समुह नभएर आजका लिम्बू रायकै पुर्खाहरू थिए भन्ने आधार तय भएको छ ।

5y/]lnDa"uf]/ vf n8fO{

माथि नै उल्लेख भइसकेको छ कि लिम्बू-गोरखा युद्धमा लिम्बूहरू नै गोरेखा पट्टि लागेपछि प्राण भन्दा प्यारो लिम्बुवान भूमि गोरखालीको अधिनस्थ भयो । यसरी गोरखा पट्टि लाग्ने लिम्बूहरूमा फागो लिम्बू प्रमुख रहेको हड्सन संकलनका आधारमा भन्न सकिन्छ । हड्सन संकलनमा लिम्बू-गोरखा लडाई भएको अनगन्ती स्थानहरू समेटिएका छैनन । यी नसमेटिएका स्थानहरूमा बराहक्षेत्र, विजयपुर,

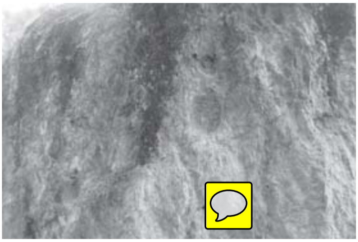

मिकलुक पहाड, बोधे, कुरुले, छथर, पानथर आदिमा भएका युद्धहरू प्रमुख हुन् । युद्धस्थलहरू मध्ये छथरका केही स्थानहरू पनि छन् । त्यसमा वाह्रविसेको चर्चा गर्न सान्दर्भिक छ । यो हाङदिम दरवारदेखि नजिकै हालको ओखे गाविस वडा नं ५ मा पर्दछ । यतिबेला छथरे लिम्बूहरूले युद्ध लडेको कुरा इतिहासमा पढ्न पाइन्छ । छथर क्षेत्रका बाह्रविसे (ओखे गाविस वडा नं ५ मा पर्दछ), डुम्रे (ओखे गाविस वडा नं ७), अखेला पाङ्भे (ओखे गाविस वडा नं. ३) नामक स्थानहरूमा नेपाल एकिकरणको क्रममा गोरखा सेना र छथरे खेवाहाङ लिम्बूवीच लडाई भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । बाह्रविसेमा लडाईको क्रममा वाह्रविसा मान्छे अर्थात दुई सय चालिस जना सेना मारिएको स्थानीयहरू वताउँछन् । वाह्रविसा मानिस मारिएकोले यो ठाउँको नाम वाह्रविसे भएको हो । हालको बतासे डाँडाको पुरानो नाम 'तोप-खला' भएको लोकोक्ती अझै जिवित रहेको छ । वाह्रविसे नजिकै रहेको हाङदिम दरवारको पारी डाँडाबाट तोप गाडी गोरखालीहरूले खेवाहाङ लिम्बूहरूलाई निशाना बनाएका थिए । पारी हालको दोवाटे डाँडामा तोपखला निर्माण गरी तोप हान्दा तोपले लागेर हाङदिम्बा क्षेत्र नजिकैको पुर्वी किल्ला हाङदिम दरवारको सुरक्षार्थ खटिएका दुई सय चालीस जना मारिएका थिए । अहिले

पनि वाह्रविसे ओढारमा तोपले लागेर दुलो परेका ढुंगाहरू देख्न पाइन्छ । वि.सं. २०४५ सालको भुकम्प भन्दा अगाडी यहाँ ठुला ठुला चौडा भएका ढुंगाको ढोका एवम् पर्खाल समेत रहेको र पछि स्थानीय व्यक्तिहरूले ती ढुंगा घरमा लगि विभिन्न प्रयोजनमा प्रयोग गरेको वताउछन् ।[१८] त्यसैगरी अर्को सोल्मा गाविस स्थित हात्ति आहालमा तोप गाडी छथर तिर गोली वर्साउँदा गोलीले प्वाल पारेका ढुंगाहरू ओखे गाविस वार्ड नं. ३ का ओढारमा देख्न सकिन्छ ।[१९] यी यस्ता ऐतिहासिक स्थलहरूका कारण छथरे लिम्बू-गोरखा युद्ध भएको सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ । नेपालमा तोपको इतिहासलाई हेर्ने हो भने सन् १७६३ (वि.सं. १८१९) को जनवरीमा गुर्गिन खाँको सेनालाई हराई गोर्खाली सेनाले तिनका २ वटा तोप खोसेको थियो । तोपखाना हतियारको इतिहासमा यो नै पहिलो तोप मान्न सकिन्छ ।[२०]अर्को सैनिक संग्रहलायको अभिलेख अनुसार पृथ्वीनारायण शाहको मृत्यू पछि उनका छोरा

प्रतापसिं शाहको विजयपुर (धरान) पल्लो किरातमा पहिलाका सेन राजाका मन्त्रिहरूले चलाएको असान्ति दमन गरी आतंकारी विरुद्ध सैनिक कार्वाही गर्नु परेको उल्लेख छ।[२१] उनको पुरा कार्यकाल लिम्बुवानमा दमन गर्न र चितवनको उपरदाङ्ग गढी विजय गर्न मै वितेको थियो। यस तथ्यवाट यि माथिका स्थानहरूमा यही समयमा युद्ध भएको हुनसक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ।

sf¥\;f]f vf]hf, d]hf / sf¥\;f]]

पारि छरुवा घाटमा शिवमन्दिर स्थापना गरेर वि.सं. १८७१ मा रुद्रनारायण देवानले त्रैलेकेश्वर महादेवको नाममा शिव मन्दिर स्थापना गरेको र उक्त स्थानमा शिवरात्री (सेउराती) मेला लगाईदा लिम्बु-गोरखा युद्धमा वीरगति प्राप्त गरेका काङ्सो राय (काङसोरे) को संझना गर्दै छथरेहरूले काङ्सोवा खोलामा काङसोवा मेला लगाएको बताइन्छ। यो मेला तेलिया खोलाको पुछार हालको हमुरजुङ गाविसको वडा नं १ मा लाग्ने भएकोले आजपनि तेलिया खोलाको पुछारलाई काङ्सोवा खोला भनिन्छ। तेलिया खोलाको पुरानो नाम काङ्सोवा खोला रहेको थियो। खोलाको नाम पनि काङ्सोवाबाट तेलिया भन्न थालियो।[२२] आजको तेलिया खोला जसको पुराना नाम काङ्सोवा थियो। वि.सं. १८७५ मा तिलेश्वर महादेवको मन्दिर बनाइएको हो।[२३] यहाँ वीर लिम्बुवान सर्दार काङ्सोरेको युद्ध अभ्यास गर्ने स्थलको रुपमा परिचित रहेको छ। अरुण नदी र सभा खोलाको दोभानमा मल्ल युद्धमा मारिएका काङ्सोरेका बारेमा हड्सनले संकलन गरेको सिरिजंगा लिपिमा लेखिएको पुरानो अभिलेखमा समेत उल्लेख भएको छ। त्यसैले बरिष्ठ पत्रकार राजकुमार दिक्पालले समेत काँसोरे खेवा रहेको मधुपर्कमा उल्लेख गरेका छन्।[२४] यता दश लिम्बूहरू मध्ये एक खेवाहाङले ताक्लुङ गढ पाएको र उनले दुधकोसी सम्म शासन गरेको कुरा इमानसिं चेम्जोङ र विद्ववान डा. हर्क गुरुङ लगायतका सवै लेखकहरूले उल्लेख गरेको माथि नै चर्चा गरिएको छ। गोरखा-लिम्बुवान युद्ध स्थान सभा दोभान खेवाहाङहरूको पश्चिमी सिमाना भित्रपर्ने भएकोले यहाँ युद्ध लड्नु स्वभाविक नै थियो। यहाँ खेवाहाङहरू मात्र नभएर सवै लिम्बूहरूले मोर्चा बाँधेर लडेका थिए। सभा दोभानको नजिकै माङमाया खोला, लेगुवा खोलासम्म खेवाहरू अहिले पनि बस्दछन्। लिम्बूहरूको सेनापति काङ्सोरेले वीर गति प्राप्त गरेपछि दोस्रो सेनापतिको रुपमा मुदिम्बा खेवाहाङ्लाई तोकिएको थियो उनी लिम्बू-गोरखाबीच बराहक्षेत्रमा [illegible]को युद्धमा वीर गति प्राप्त गरेका थिए। यिनै वीर

सेनापति काङ्सो रायको चर्चा लिम्बुवानमा आज बढ्दै गइरहेको छ। खेवा वंशावलीमा काङ्सो रायको वंशज उल्लेख छ।

tfSnª u9Lsf]kl tflj t eflj of]hgfsf nflu ;emfjx¿ M

ताक्लुङ गढीलाई पेरुको कुञ्जो स्थित् माचुपिच्चु गढी झैं बनाउन सकिन्छ। यो कुञ्जो स्थित माचुपिच्चु गढीमा वार्षिक ४५ हजार पर्यटकहरू आउँदछन्। त्यसैगरी पमेजोङलाई डार्जिलिङको बतासे डाँडा झैं निर्माण गरी पर्यटकहरूको मन तान्न सकिन्छ। ताक्लुङ गढीको ठिक करिव ४ किलोमिटपूर्व रहेको ऐंसेलुटार (फःताप्पा) मा विमानस्थल निर्माण गरी पर्यटकहरूलाई राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट सोझै आउन सक्ने वातावरण सिर्जना गर्न सकिन्छ। यहाँ विमानस्थल निर्माण भए सदरमुकाम तेह्रथुम करिव ४५ मिनेटमा गाडिबाट पुग्न सकिन्छ।

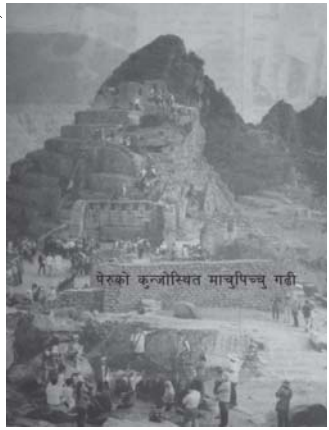

पेरुको कुन्जोस्थित माचुपिच्चु गढी

यसको साथै यसको आसपासमा रहेका अन्य पर्यटकीय स्थलहरूसंग यसलाई जोडन सकिन्छ। ताक्लुङ नजिकै रहेको च्याङ्लुङ गुफालाई पर्यटकहरूको आकर्षण केन्द्रको रुपमा विकसित गर्न सकिन्छ। ताक्लुङ गढी धरान, धनकुटा, हिले हुँदै सिधुवाबजारबाट मात्र १५ किलोमिटर भित्र पर्ने भएकाले यहाँ सहजै कालोपत्रे बाटो निर्माण गरी यसका आसपासका पर्यटकीयस्थलहरूमा कालोपत्रे बाटो निर्माण गर्न सकिन्छ। त्यसैगरी च्याङलुङ् गुफा समेत करिव ३ कि.मि.को दुरीमा रहेकोले सहजै कालोपत्रे वाटो निर्माण गरी पर्यटकहरूलाई सहज बनाउन सकिन्छ। यसैगरी फःताप्पा (ऐशेलुटार) बाट ताक्लुङ करिव ४ कि.मि.को दुरीमा रहेकाले प्रर्याप्त संभावना रहेको छ। पर्यटकहरूलाई होमस्टेको वातावरण समेत सहजै बनाउन सकिन्छ। भावि दिनहरूका स्थानीयहरूलाई होमस्टेको अवधारणाका लागि प्रशिक्षण दिन सकिन्छ, जसले पर्यटकहरूलाई पारिवारिक वातावरण दिई आय आर्जन गर्न सकिन्छ। यहाँ सवै जातिका लोपोन्मुख संस्कृति जिवित रहेकाले पर्यटकहरूलाई यसतर्फ आकर्षित गर्न प्रचार-प्रसार गर्न पर्दछ। तर, यसका लागि ओखे र सुदाप गाविसले विशेष गरेर गुरु योजनाको निर्माण गर्न आवश्यक छ। गाविसले पहल प्रारम्भ गर्ने एवम् प्रकारले जिविस र नेपाल सरकार तथा अन्य सवै सम्बन्धित निकायहरूलाई निरन्तर झकझकाई रहनु पर्दछ।

5y/sf ko{6sLo:ynx¿ M

छथरमा पर्यटकीय तथा ऐतिहासिक स्थलहरू अनगन्ती रहेका छन। यसको खोज अनुसन्धान, संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन हुन सकेमा मुलुकको समग्र विकासलाई

टेवा पुऱ्याउने छ। ति छथरका पर्यटकीय तथा ऐतिहासिक स्थलहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्।

tfjfn'ª ;';'jfbg tfSn'ª

तवालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ यक हाल तेह्रथुम जिल्लाको ओखे-७ मा पर्दछ। यो खेवाहाङ थरका लिम्बूहरूको यक (पछि गढी भन्न थालिएको) हो। यो ताक्लुङ लिम्बुवानको पुरानो राजधानी हो। खेवा थरमा तिगेला, माङयाक, आङलाबाङ, तुम्बा, मादेन र चोङवाङ गरी छ थरका छन्। तावालुङ यक (ताक्लुङ) लाई चौविसका सु.प्रेमबहादुर माबोहाङ र भुपेन्द्र ढुंगेलले लेखेका संक्षित नेपाल इतिहास नामक पुस्तक र झापा दुधेका चन्द्रप्रसाद योङयाले आफ्नो पुस्तकमा लिम्बुवान कै पुरानो राजधानी भनी उल्लेख गरेको कुरा माथि नै चर्चा गरिसकिएको छ। इतिहासकार इमान सिं चेम्जोङले ताक्लुङबाट खेवाहाङहरूले दुधकोशी सम्म शासन गरेको आफ्नो 'History and Culture of the Kirat people' नामक पुस्तकमा र विद्धवान डा. हर्क गुरुङले आफ्नो 'भेग्नेत् अफ नेपाल' नामक पुस्तकमा उल्लेख गरेका र विभिन्न विद्धवानहरूले विजयपुरका अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण र उनका पुर्वज यिनै खेवाहाङका बंशज भएको कुरा माथि नै उल्लेख भइसकेको छ। यहाँ हाङदिम्बा दरवारको अवशेष अझै छ। यहाँ खेवाहाङ थरका लिम्बूहरू करिव तेस्रो चौथो सताव्दी तिर सुनकोसीको तिर हुँदै पाराजी कोकाजी माङको दर्शन गरेर झलरा-बेलहराहुँदै हाङसेमलुङ हाङसामोरङ, हाकपारा घाट हुँदै सागोकमारी र पोमेजुङहुँदै आठौं दिनमा तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ आइपुगेको बताउँदछन्। यहाँ आईपुग्दा याक्थुङहाङ लिलिमहाङ खेवाहाङहरूको पुर्खाले दाहिने हातमा हाङमेरी फूल र देब्रे हातमा सेमेरी फूल बोकेर चौरी माथि चढेर आफ्नो समूहको नेतत्व गर्दै आइपुगेको भनाई रहेको छ।[२५] ताक्लुङका वारेमा माथि नै धेरै चर्चा भइसकेको छ। अन्य बाँकी छथरमा रहेका अन्य गढीहरू र पर्यटकीय स्थलहरू[२६] को चर्चा तपसिल बमोजिम गरिएको छ।

ofd'O{rDvfl;+os

यो यक छथर क्षेत्रको पाँचकन्या गाविस वडा नं. ४ मा पर्दछ। यहाँ खजुम थरका लिम्बूहरूको पवित्रस्थलको रुपमा लिइन्छ। खजुमहरू पारघारी, वयाङ

खजुम, कुरुम्भङ, चोङबाङ, लेक्वा र इम्सङ गरि छ थरका छन् । वयाङ खजुमहरूको धनकुटा चौविस क्षेत्रमा बसोबास छ। यहाँ खजुम थरका लिम्बूहरू हलेसी, चाङ्सिङ गढी, कालुम डाँडा हुँदै योमुई चम्खासिं यक निर्माण गरी बसोबास गरेको माङ्गेना मुन्धुममा बताइन्छ। यो क्षेत्रमा बराह (बँदेल सुँगुर) निस्किएर वाली नाली नष्ट पार्दा खजुम थरका लिम्बूहरूले लखेट्दा लुक्वा भन्ने गाउँमा लुकेको यहाँबाट लखेट्र्दा बग्रेटमा भेटी खजुमले काट्दा बराहको रगतले माटै रातो भएको भनाई छ। बराह सुँगुर तमरमा बग्दै सुनसरीको बराह क्षेत्रमा देउताको रुप लिएकोले बराहक्षेत्र मन्दिरमा खजुमहरू प्रवेश गर्दा आफ्नो भाषा बोल्न नहुने किवदन्ती रहेको छ।

rfª\; ª os

चाङसिङ यक खजुम भित्र गणना गरिएका आङ्दाङ गढका मेन्धोकु इमेहाङ (इम्सङ) हरूको गढीको रुपमा लिइन्छ। यो गढी खेवाह[illegible] खजुमबीचको युद्धमा ताङमेले ताङमेन्देत इम्धोकु इमेहाङले निर्माण गरेको अनुमान गर्न सकिन्छ। यो चाङ्सिङ गढीलाई आजभोली साँवा थरका लिम्बूहरूले पनि आफ्नो यक मान्न थालेका छन्। उनीहरू भोजपुरको सिस्नेरी भन्ने स्थानबाट भैंसी तरी अरुण पार गरेर यहाँ आएका र हवेरुहाङहरूले जग्गा दिई राखेको भनाई रहेको छ। यसैले साँवा थरका लिम्बूहरू आज पनि भैंसी खाँदै[illegible] हमरजुँङ्ग र आङदिम गाविसमा बसेका साँवाहरू हाल तुमसाँवा र पाकसाँवा थरमा विभाजित भएका छन्। उनीहरूका पुर्खालाई हाङवेरुहाङ भनिन्थ्यो।

tfDnª lrDnª os

ताम्लिङ चिम्लिङ यक धनकुटा जिल्लाको परेवादिन गाविस वडा नं. ९ मा पर्दछ। यो बर्तमान तुम्बाहाङभे, आङ्ला र थक्लेन थरका लिम्बूहरूको यक हो। यी तीन थरका लिम्बूहरूले आफ्नो पुर्खा हवेरुहाङ भएको बताउँदछन्। परेवादिन र तेलिया गाविस ढाकेर बसेका यी लिम्बूहरूले यककै नाममा लाकलके (रगरगे) मेला लगाउँदछन्। यो क्षेत्रमा मेयाङवो खोयाङ लिम्बू, क्षेत्री, बाहुन, कामी दमाई, सार्कीहरू समेत बसोबास छ।

kl\lnnª os

फुलिलुङ यक विश्व मै अति दुर्लभ र लोप हुँदै गएका खादी थरका लिम्बूहरूको यक हो। यहाँ उनीहरू खोटाङको हलेसी हुँदै हालको हिले क्षेत्रबाट यहाँ आवाद भएको बताउँछन्। यी जातिलाई कतिपय लेखकहरूले बोडो भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। इमासिं चेम्जोङले आठ किरातहरूको प्रान्तीय राजाहरू मध्ये खादीहरू एक भएको उल्लेख गरेका छन्। हाल खादीहरू ताङखुवा गाविस वडा नं. ६ मा ६[illegible] रहेको र बाँकी मोरङ जिल्लाको लेटाङ गाविसको उत्तरमा केही घर रहेका छ[illegible]

km\h<nª os

फुजुलुङ यक लिम्बू जातिका तुङघङ र खवाँ थरको यक हो । उनीको पुर्खा होम्राकसंग यो फुज?लुङको किवदन्ती जोडिदछ । फुजु?लुङ धनकुटा जिल्लाको धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ५ पर्दछ । फुजु?लुङ यकमा आउन भन्दा अगाडि तुङघङहरू माङ्वा यकमा र सो भन्दा अगाडि सान्ताङबाटै उत्पति भएका थिए भनि मुन्धुमविद भरत तुङघङ बताउछन् । हाल तुङघङहरू ताङखुवा गाविसको बञ्चरे र खँवाहरू तेह्रथुम जिल्वाको सुङनाम गाविसमा बसोबास गर्दछन् ।

lkl/d os

पिरिम यक परेवा खोला र माङसेवा खोलाको संगमस्थल नजिकै पिरिम यक रहेको छ । फुलेक गाविसको पुछारमा रहेको यो पिरिम यक हालका मावुहाङ, केबुक, केबुकहाङ जातिको यक हो । आपेङ र माङसा नाम गरेको माङभुहरू तीनजुरेमा निक्ली गोपे वासको तिर उठाई यो तिर जहां गाडिन्छ त्यही वस्ने भनी वाचा गरी हान्दा परेवा खोला र माङसेवा खोलाको संगमस्थलमा रहेको मल्लेडो (पिरिम) घारीमा तिर झऱ्यो र सोही स्थानमा यक बनाई माङभुहरू बसोबास गरेको किवदन्ती छ ।

ltlnª os

लिम्बू जातिका तिलिङहरूको यक छथर भित्र नपरेर तेह्रथुमको पिप्ले गाविसमा पर्दछ । उनीहरू पिप्लेबाट सोल्माको कालिमाटीमा फुकु (ओडार) बनाएर बसेको पाइन्छ । पिप्लेबाट छौरे र सात्रेहरूले लखेटेपछि तिलिङहरू सोल्मा गाविसको तिलिङटार आई वसे । यसलाई तिलिङहरूको यक अर्थात तिलिङ यक भन्ने गरिन्छ । उनीहरूको पुर्खालाई मुवेरुहाङ भनिन्छ ।

Rofªnª ukmf

तेह्रथुम जिल्लाको सुदाप गाविस वडानं ९ मा च्याङलुरहेको छ । यो गुफा नेपालकै ठुलो र लामो हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ । यो गुफाको भित्र भाग पनि अन्य गुफाहरूको तुलनामा फराकिलो र अग्लो छ । यसले गर्दा पनि के पुष्टि हुन्छ भने यो गुफाको वारेमा अनुसन्धान गरेमा नेपालकै लामो र ठुलो गुफा हुन सक्छ । तर अहिले सम्म यो च्याङलुङ गुफा ओझेलमा रहेको छ । यहाँवाट गुफा प्रवेश गरे यो गुफाको प्रवेशद्धारवाट पैदल हिडेर गए करिव डेढ घण्टा माथि लुङदारी दारेगौडामा निस्कन सकिने स्थानियवासीहरूको भनाई छ । दारेगौडा लुङदारीवाट स्थानियले

कुकुर छिराउदा च्याङ्लुङ गुफामा निस्किएकोले सो अनुमान गरिएको हो । दक्षिण एसियाकै लामो झरना हयात्रुङ रहेको तेह्रथुम जिल्लामा यो गुफाको पनि अनुसन्धान गरे फेरी अर्को लामो र ठुलो गुफाको जिल्ला हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ । राज्यको कुरा गर्दा छथर सांस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ को अवसरमा आयोजकहरूले पहिलो पल्ट यो गुफामा अर्थराज्य मन्त्री हरीराज खेवालाई पुऱ्याएका थिए । यो गुफाको वारेमा प्रचार प्रसार गरी प्रर्वद्धन गर्न सके पुर्वी नेपालकै पर्यटन र पर्यटकहरूको आकर्षणको केन्द्र वन्न सक्छ ।

xgdfg]9Uf

तेह्रथुम जिल्लाको ओखे गाविस वडानं २ मा पर्ने हनुमाने ढुंगाले पनि पर्यटकीय रुपमा हेर्न लायक छ । यहाँ ढुंगाका ढिकी, जाँतो, साँडे, मानव मुर्ति कुँदिएका छन् । करिव २०० वर्ष पुरानो मान्न सकिने यो कला किन ? के उद्देश्यका लागि र कसले बनाएको हो जस्ता प्रश्नहरू अनुत्तरित छन् । ओखे गाविसमा घुम्न आउने पर्यटकहरू प्राय यसलाई हेर्न छुटाउँदैनन् ।

tfdfvfgL

तेह्रथुम जिल्लाकोओखे गाविस वडा नं ३ स्थित खाल्ले डाँडामा तामाखानी रहेको छ । प्राचिन समयमा उत्खनन् गरिएको भनिएको सो तामाखानी आजपनि हेर्न सकिन्छ । सो डाँडामा तामा उत्खनन गर्दा डाडा भासिएर झर्दा खादोल वन्न गई पछि वस्ती वसेपछि खादोले गाउँ वनेको वुढापाकाहरू वताउँछन् । विश्वमा उत्खनन् र अनुसन्धानको एक पाटोको रुपमा रहेको यो तामाखानी अवलोकन गर्न र अनुसन्धान गर्नेहरूका लागि महत्वपूर्ण हुनसक्छ ।

kmnfd vfgL

तेह्रथुम जिल्लाकै ओखे गाविस वडा नं-२ मा फलाम खानी रहेको छ । केही वर्ष अगाडिसम्म फलाम पगालिएको स्थानहरू यत्रतत्र देख्न पाइन्थ्यो । सम्भवत यहीको फलाम निकालेर पगालिएको अनुमान सहजै गर्न सकिन्छ । यसैगरी ओखे गाविसको वडानं ५ मा पनि निभारेपानी भन्ने ठाउँमा फलाम पगालेको अवसेष र फलामको किटहरू प्रशस्त देख्न पाईन्छ । यसको समेत थप अनुसन्धान भएमा मुलुक कै अर्थतन्त्रमा यसले टेवा पुऱ्याउने देखिन्छ ।

k6ofs 8fF8f

तेह्रथुम जिल्लाको आङदिम, फुलेक र धनकुटा जिल्लाको मुर्तिढुंगा गाविसको संगमस्थल मानिने पटयाक डाँडा छथरकै एक प्रख्यात डाँडा हो । यो पट्याक डाँडाको आसपासमा प्राय हिमपात हुने भएकोले आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटकहरू

प्राय यो क्षेत्रमा हिमपात भएको बेला हिउँ खेल्न जाने गर्दछन् । किपटकालीन सिमानाको रुपमा प्रयोग गरिएको यो पटयाक डाँडा लिम्बूमध्ये खेवा (खेवाहाङ) थरका लिम्बूहरूको नाममा गोरखाली शासक तथा शाह राजाहरूले जारी गरेका कागजातहरू आगे खेवा राय......................माङमायापूर्व रामच्या डाँडा पश्चिम पटयाक दक्षिण, फकुवा खोला उत्तर यी चार किल्ला भित्रको कालाबंजार..............................इति संवत १८४९ साल साउन सुदी १३ रोज ३ सुभम्..................लेखिएको पाइएको छ । आज यो डाँडाले पर्यटकीय स्थलको सम्भावना बोकेर बसेको छ । पटयाक डाँडाबाट देखिने सुर्य उदयको मनोरमदृष्य देख्न सकिन्छ । यसलाई सुर्योदयको दृष्यावलोकन विन्दु बनाउन सकिन्छ । यहाँबाट सुखिम, दार्जिलिङ लगायत नेपालका १६ जिल्लाका भूभागहरू देख्न सकिन्छ ।

/fdRof 8f8f

रामच्या डाँडा धनकुटा जिल्लाको पाख्रिवास, फलाटे, मुगा गाविसको संगमस्थलको रुपमा लिन सकिन्छ । रामच्या डाँडा आदिवासी तुम्बाहरूको यकको रुपमा लिन सकिन्छ । यही रामच्या डाँडाबाट सिकार खेल्न मुँग्रे आहालमा निस्कदा रोगु र ताम्लीका पुर्खाहरूले आजको तुम्बाहरूका पुर्खालाई पक्रेर लगेको र राजा तुल्याई राखेको किवंदन्ती छ । यो रामच्या डाँडा लिम्बूहरू मध्येका खेवाहरूको पश्चिम किपटीया सिमाना हो भन्ने दस्तावेजहरूले देखाउँछन् ।

t[gh'/]

तीनजुरे डाँडा छथर क्षेत्रकै अग्लो डाँडा हो । करिव समुन्द्रि सतहबाट ३२ सय मिटर अग्लो यो डाँडा तेह्रथुमको सुङनाम, बसन्तपुर र संखुवासभा जिल्लाको मादिमुलखर्क र तामाफुक गाविसको संगमस्थलको रुपमा रहेको छ । यो तीनजुरे क्षेत्रमा प्राय हिमपात हुने भएकाले हिउँ खेल्न र दृश्यावलोकन गर्न यो क्षेत्रमा आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटकहरू पुग्ने गर्दछन् । तीनजुरे डाँडाका गुफामा लिम्बू जातिका माबुहाङ, केभुक र केबुकहाङहरूको पुर्खा आपेङ र माङसा नाम गरेको माङभुहरू तीनजुरेमा निक्ली गोपे वासको तिर उठाई यो 'तिर' जहाँ गाडिन्छ त्यही वस्छु भनी वाचा गरी तिर हान्दा मल्लेडो वा पिरिम घारीमा झरेकोले त्यही पिरिम यकमा बसोबास गरेको किवदन्ती छ ।

dfu{kf]v/L

यो हो मार्गपोखरी लिम्वूवानको छथर क्षेत्र अर्न्तगत तेह्रथुम जिल्लाको आङदिम गाविसमा मार्गपोखरी माङवारक पर्दछ । पश्चिममा सिंधुवा वजार, पुर्वमा सुक्रवारे बजार, उत्तरमा वसन्तपुर बजार र दक्षिणमा डङडङगे पर्दछ । सिंधुवा, सुक्रवारे सडक खण्डको डङडङगेवाट करिव १५ मिनेट उकालो पैदल हिडेर मार्गपोखरी पुग्न सकिन्छ । सिंधुवा वजार नजिकैको अग्लो डाँडा पटेकको

काखैमा रहेको मार्गपोखरी माङवारकलाई माङ देवताको रुपमा पुजा आज गर्ने गरिन्छ । यहाँ वरिपरी रुख पात भए पनि पात पतिंगर पोखरीमा देख्न पाईदैन । यहां झरेका पात पतिंगारहरू एक प्रकारको सुन्दर चराले टिपेर फाल्ने गरेको वताईन्छ । यहा फोहर गर्न गर्नुहुदैन देउता रिसाउने विश्वास छ । मार्गपोखरीमा हरेक वर्षको भदौ पुर्णिमाका दिन छथर क्षेत्रका विभिन्न ठाउँवाट धामी झाक्री, येवा, येमा, छाम्वाहरू दैविक ज्ञान प्राप्त गर्न गुफा वस्न आउने गर्दछन् । मार्गपोखरीमा एक रात गुफा वस्न सक्नेले मात्रै दैविक शक्ति प्राप्त गर्न सक्ने विश्वास छ । यी यस्ता धार्मिक महत्व बोक्न सफल यो सुन्दर मार्गपोखरी माङवारकको प्रचार प्रसार हुन सके मार्ग पोखरी माङवारक पर्यटकीय गन्तव्यकोरुपमा पुर्वमा महत्वपुर्ण आर्कषणको केन्द्र बन्न सक्छ ।

xfskf/f 3f6

हाक्पारा घाट तेह्रथुम जिल्लाको फाक्चामारा गाविस वडा नं १ मा पर्दछ । हाकपारा घाट धरान-धनकुटा राजमार्ग विस्तार नहुँदै छथर, पानथर, फेदाप, तम्बर खोला, मिवा,मैवा खोला सवैतिरका मानिसहरूको पैदलमार्ग रहेको थियो । उनीहरू यही वाटो हुदै आवत जावत गर्ने गर्दथे । वढी जसो सो क्षेत्र वास वस्नको लागि उपयुक्त क्षेत्र मानिन्थ्यो । वास वस्दा विभिन्न भाकामा गीत गाउँदा, पालम भन्दा र कुर्लिदा गुञ्जीएर प्रतिध्वनी सुनिन्थ्यो । एकप्रकारको मिठो आवाज सुनिन्थ्यो । अलि जोडले कराउदा थर्किएर प्रतिध्वनी सुन्दा लिम्बूहरूले हा-पारे (नेपालीमा को ? बोल्यो ?) भन्दा भन्दै हा-पारेवाट अपभ्रंस भई हाक्पारे हुन गएको वताईन्छ । त्यसैले अहिले पनि लोक भाकाहरूमा हाक्पारे भाका प्रख्यात छ । यो हाक्पारे भाका यही हाक्पारावाट उत्पती भएको लोकाक्ति पाईन्छ । यस्तो महत्व बोकेको यस क्षेत्रको प्रर्वद्धन गर्न सके पुर्वको पर्यटकीय केन्द्र वन्न सक्छ । अहिले आएर हाक्पारा घाटबाट ऱ्याफ्टिङ प्रारम्भ भइसकेको छ । यसलाई अझ प्रवर्द्धन गर्न सकेमा पूर्वको पर्यटन विकासमा टेवा पुग्दछ ।

yfSrf]ª -bf]af6] tf]kvnf_

तेह्रथुम जिल्लाको फाक्चामारा गाविसमा पर्ने दोवाटे पछिल्लो कालमा प्रख्यात बन्दै गएको छ । यसको पुरानो नाउँ 'तोप खला' हो । किरात धर्मका महागुरु फाल्गुनन्द लिङदेनले सिलौटीबाट चिम्टा फाल्दा दोवाटेमा गाडिएको र पछि फाल्गुनन्दले खोज्दै आउँदा सो स्थानमा गाडिएको पाएपछि त्यहाँ किरात थाक्चोलुङ मन्दिर स्थापना गरेका थिए । यहाँ प्रत्येक मंसिर पुर्णिमामा किरात धर्मलम्बीहरूले पुजाआजा गर्दै आइरहेका छन् । मंसिरे पूर्णिमामा यहाँ सत्यहाङमा मेला लाग्ने गर्दछ । गोरखा-छथर युद्धकालमा तोपखलाकोरुपमा परिचित यो ठाउँ थप इतिहासको खोजी गर्ने ठाउँकोरुपमा विकास गर्न सके यसले पनि पुर्वका ऐतिहासिक स्थालहरूको अध्ययनमा थप योगदान पुरेयाउन देखिन्छ ।

rbgvfgL M

धनकुटा जिल्लाको परेवादिन गाविस वडा नं. ७ को नामजाङ भन्ने स्थानमा निगाले सिमेन्ट फ्याक्ट्री छ । मुर्तिढुंगाको निगाले भन्ने स्थानमा चुनखानी रहेको र सो स्थानबाट चुनढुंगा ल्याई सिमेन्ट उत्पादन गर्न थालिएको छ । छथर क्षेत्रको सिदुवा बजारबाट नजिकै रहेको निगाले सिमेन्ट फ्याक्ट्री स्थानीय उत्पादनका साथै अवलोकन र अनुसन्धान गर्न आउनेहरूका लागि लाभदायक रहेको छ । यस्तै चुन ढुंगाको खानी तेह्रथुम जिल्लाको ओखे गाविस वडानं ४ स्थित जमुवा खोलाको वायाँ पट्टी तित्रे भन्ने जंगलमा पाईन्छ । यस्ता चुन ढुंगाका खानीहरू निगाले, पञ्चकन्या-३, कालुम डाँडा आदि स्थानहरूमा पाइन्छ । यसको पनि थप अध्ययन र उपयोग गर्न सके मुलुकको औद्योगिक विकासमा टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

xfQLv s§f]a9f ;Aaf dlGb/ M

धनकुटा जिल्लाको हात्तिखर्क गाविसमा बुढासुब्बा मन्दिर निर्माण भएको छ । पूर्वकै आस्थाको धरोहर प्रख्यात विजयपुर धरान स्थित बुढासुब्बा खेवाहाङ थिए । उनी हात्तिखर्कका भर्तविर नाम गरेका महात्मा ध्यानी वीर सिकारी थिए । उनी सिकार कै सिलसिलामा विजयपुर धरानको हाल बुढासुब्बा मन्दिर भएकै स्थलमा आफ्नो गुलेली गाडेर ध्यानस्थलमै लोप भएपछि उनका सहयोगी डुकसिं र बाकसिं नामक मगरहरूले पुजा प्रारम्भ गरेका थिए । हात्तिखर्क तिरका तिगेला खेवाहरूले धनकुटाको हात्तिखर्कबाटै सुँगुरको पाठा, बोतलमा रक्सी लिएर धरानस्थित विजयपुरको बुढासुब्बाको पूजा गर्ने चलन थियो । विवाह गरेर गएका चेलीबेटीहरूले भर्तविरे र चाहानपिरेको छुट्टै पुजा गर्न पदर्थ्यो । यो भर्तविरे विजयपुरका बुढासुब्बा हुन भने चाहनपिरे उनका सहयोगी हुन् भनेर मुन्धिुमविद् भरत तुङ्घङ बताउँछन् । यिनै विजयपुरका बुढासुब्बाका गुलेली मट्याँङ्ग्रा समेत हात्तिखर्कमा पाइन्छन् । यिनै बुढासुब्बाको स्मरण गर्दै हात्तिखर्कमा बुढासुब्बाको मन्दिर बनेको छ । यो हिलेबजारको नजिकै रहेको त्रिशुले बजारबाट नजिकै हात्तिखर्क गाविसमा रहेको छ । यो मन्दिरको प्रचार-प्रसार गर्न सके बुढासुब्बाका भक्तजनहरूले यही हात्तिखर्कमा पुजाअर्चना गर्न सहज हुन सक्दछ ।

lgZsif{M

छथर क्षेत्रमा यस्ता ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्व बोकेका स्थलहहरू अनगन्ती छन् । यी क्षेत्रहरूको संरक्षण र प्रवद्धन हुन सकेको छैन । छथरवासीहरूले आफै यसको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्न थालनी गरेका छन् । यसको पहिलो उदाहरण छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन ताक्लुङ महोत्सव-२०६८ हो । यस्ता प्रयासहरूको थालनीले छथर क्षेत्रको ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्व बोकेका स्थलहरूको संरक्षण र प्रर्वदनमा सहयोग पुग्दछ । महोत्सवलाई निरन्तरता दिन छथरवासी लागिपरेका छन् । राज्यको पनि यसतर्फ ध्यान जान आवश्यक छ ।

l6Kk0fL M

१. स्व. सुब्बा बृजमान तुम्खेवा ओखे-२ संगको कुराकानी अनुसार ।
२. माबुहाङ, अर्जुन (२०१२) लिम्बू जातिको मुन्धुम र इतिहास । प्रकासक हरिश्चन्द्र माबुहाङ र भिम माबुहाङ ।
३. तिगेला, कमल (सन् २०११), इतिहासमा विजयपुर र बुद्धिकर्ण राय विषयक कार्यपत्र ।
४. शाहहरूले प्रदान गरेका पहिलो छथर शब्द प्रयोग भएको कागजात अनुसार
५. तुङघङ, तुम्याङ भरतकुमार (२०११) छथरे समाजको स्मारिका, प्रकाशक छथरे समाज ।
६. बराल, भवानी र कमल तिगेला (सन् २००७), लिम्बुवानको राजनीति । प्रकाशक भानेन्द्रकुमार लिम्बू ।

७. मााावे, प्रेमबहादुर र भुपेन्द्र ढुंगेल । वि.सं. २०११ । संक्षिप्त नेपाल इतिहास ।
८. योङ्या न्द्रप्रसाद (१९९०), मंगोल किरात संक्षिप्त इतिहास तथा दर्शन
९. Chemjong. I.S.1967. Histry and culture of Kirat People. Published By KYC, 2001. Printed at Kanchan Printing Press, Katmandu.
१०. गुरुङ, डा. हर्क । सन् २००७ । मैले देखेको नेपाल । । प्रकाशक : हिमाल किताब, हिमाल एसोसिएसन, पाटन ढोका ललितपुर । मुद्रण : स्थापित प्रिन्टिङ प्रेस, ताहचल ।
११. Hamilton, F.B.. 1986. An Account of the Kindom ofNepal. Published By J. Jetley, 1990. Printed at Nice Printing Press, New Delhi.

१२. श्रेष्ठ, शिवकुमार । वि.सं. २०४२ । लिम्बुवानको ऐतिहासिक अध्ययन । किरात प्रकाशन तथा अभिलेख केन्द्र, ललितपुर । पृष्ठ ४२ ।
१३. खेवा वंशावली प्रकाशन समिति । सन् १९९८ । मानव उत्पति र खेवा वंशावली । खेवा परिवार । विजयपुर अफसेट प्रा.लि.धरान ।
१४. हाङ किरात सेनेहाङ लिम्बु वंशावली पृष्ठ १२२ ।
१५. लिम्बू , गोपीलाल लिङदेन (२०६६), किरातको ऐतिहासिक रुपरेखा । पृष्ठ ३७ र दिब्यमेरु मानस समाज । पृष्ठ ४८ ।
१६. पालुङवा, सञ्जुहाङ (सन् २०११) तेह्रथुमे ढाका टोपी मोडेलमा लिम्बुवान स्वायत्त राज्यको खाका । पृष्ठ ४२ ।
१७. किरातेश्वर सेत्छेने सेनिहाङ लिङदेन (लिम्बू) इतिहास र वंशावलीको पृष्ठ ९५ ।

१८. स्थानीय टेकबहादुर तामाङ ओखे गाविस वडा नं. ५ को भनाई अनुसार
१९. स्थानीय टेकराज तिगेला, ओखे गाविस वडा नं. ३ का अनुसार ।
२० "विमोचन शैनिक विशेषाङ्क" प्रकाश अधिकारी सम्पादक ।
२१ सैनिक संग्राहलय छाउनी र गोरखा संग्राहलयको अभिलेख अनुसार ।
२२. तुम्याङ भरतकुमार तुङघङ धनकुटा बन्चरे हाल धरान १६ संगको कुराकानी अनुसार ।
२३. लामिछाने, टिका प्रसाद पुर्वाञ्चलमा धनकुटा, प्रकाशक : पल्लभ साहित्य प्रतिष्ठान, नारायणघाट चितवन २०६८, मुद्रण : गजरमुखी अफसेट प्रेस विराटनगर ।
२४ दिक्पाल, राजकुमार, मधुपर्क ।
२५ खेवाहाङहरूको माङ्गेना मुन्धुम र खेवाहाङ पाका मुन्धुम जान्नेहरूका अनुसार ।
२६ कमल तिगेला लिम्बूद्वारा छथर साँस्कृतिक महोत्सवमा प्रचारका लागि ब्लाष्ट र फास्ट राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशन भए अनुसार ।

n]v såo

कमल तिगेला लिम्बू समाजशास्त्रबाट 'आदिवासी लिम्बूहरूको पुर्ख्यौली भूमि र परम्परागत संस्था' शिर्षकमा विद्यावारिधी गर्दै हुनुहुन्छ । भैरव आङ्ला वरिष्ठ पत्रकार तथा सप्तकोशी एफ.एम.का कार्यक्रम संयोजक हुनु हुन्छ ।

5Ty/]
lnDa"f kþf]u xg]lsþfx¿

8f= uf]jGbaxfb'/ tDafxfª

१.परिचय : किराती भाषाहरूमा स्थानवाचक, गुणवाचक, स्थितिवाचक, पहिचानवाचक आदि शब्दहरूसँग फरक फरक प्रकारका क्रियाहरूको प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै विभिन्न अर्थ प्रदान गर्नका लागि असमापक क्रिया र संयुक्त क्रियाहरूको प्रयोग गरिन्छ (हेनुहोस् एवर्ट १९९४,१९९६) । यी विशेषताहरू छत्थरे लिम्बूमा पनि पाइन्छन् । यो लेखमा छत्थरे लिम्बूमा प्रयोग हुने copular verbs, असमापक क्रिया र संयुक्त क्रियाको बारेमा संक्षिप्त चर्चा गरिनेछ ।

@= lsþfx¿

२.१. कपुलर भर्वज्

छत्थरे लिम्बूमा अङ्ग्रेजी भाषामा प्रयोग गरिने be verb को अर्थ प्रदान गर्न केही क्रियाहरूको प्रयोग गरिन्छ । यिनीहरूमध्ये केही क्रियाहरू मुख्य क्रिया र सहायक क्रिया दुवै कै रुपमा प्रयोग गरिन्छ भने केही क्रियाहरू मुख्य क्रियाको रुपमा मात्र प्रयोग गरिन्छ । यिनीहरूलाई भ्यान डिस (१९८७) र तुम्बाहाङ (२०११) ले Copular verbs भनेका छन् ।

२.१.१. स्थानसँग प्रयोग हुने क्रिया

कुनै वस्तु, व्यक्ति वा जीव कहाँ छ ? कस्तो स्थितिमा छ ? भन्ने जनाउन आउने स्थानवाचक शब्दहरूसँग विभिन्न प्रकारका क्रियाहरूको प्रयोग हुन्छ ।

२.१.१.१. वा

नेपालीमा स्थानवाचक शब्दहरू जस्तै घरमा, गाउँमा, झोलामा, रुखमा, भुईमा आदिसँग "छ" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ । तर छत्थरे लिम्बूमा भने अवस्था अनुसार वेग्लाबेग्लै क्रियाको प्रयोग हन्छ । कुनै वस्तु, जीव वा व्यक्ति भएको सामान्य स्थान बुझाउन परे "वा" को प्रयोग गरिन्छ । यो क्रियासँग कर्ताकारक जनाउने सर्गको प्रयोग हुन्छ । जस्तैः

(१) क. खुने पाङ्डो वा
"उ घरमा छ ।"
ख. खेने ताम्भुङ्डो कावा
"तिमी जंगलमा छौ ।"
ग. आ पाङ्भेओ वाडा

म गाउँमा छु ।"

माथि (१क) मा "वा" भन्ने क्रियासँग कुनै सर्गको प्रयोग भएको छैन । तृतीय पुरुष कर्तासँग आउने क्रियामा कर्ता जनाउने सर्ग लाग्दैन तापनि अर्थ चाँहि प्रवाह गर्छ । (१ख) मा क्रियासँग द्वितीय पुरुष कर्ता जनाउने प्रत्यय "का" को प्रयोग भएको छ भने (१ग) मा प्रथम पुरुष कर्ता जनाउने उपसर्ग "ङा" को प्रयोग भएकोछ ।

२.१.१.२. युङ्

कुनै वस्तु, जीव वा व्यक्ति भित्री स्थानमा अवस्थित छ भन्ने बुझाउन परेमा "युङ" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ । जस्तैः

(२) क. हार्पेओ ख्यु युङ्
"हर्पेभित्र घिउ छ ।"
ख. काग्रिओ च्वाअ् युङ्
"गाग्रोभित्र पानी छ ।"
ग. खुने पाङभित्र युङ्
"उ घरभित्र छ ।"

२.१.१.३. नेन्

कुनै वस्तु, जीव वा जमिनमाथि फैलिएर बसेको छ भन्ने जनाउन परे "नेन्" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ । जस्तैः

(३) क. प्याङ्सिङा कुछुक्ङो यम्बा लुङ् नेन्
खेतको छेउमा ठूलो ढुङ्गा छ ।"
ख. कुलाजे झापाओ नेन्
"उस्को जमिन झापामा छ ।"
ग. हाम्बो चुक्पा खोला नेन्
"त्यहाँ सानो खोला छ ।"

२.१.१.४. केङ्

कुनै फल फलेको छ वा हाँगामा झुण्डिएको छ, तारा, जुन, सूर्य आदि आकासमा छन् भन्ने वुझउन परेमा "केङ" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ । जस्तैः

(४) क. ताड्साप्पाओ खासिमिक्पा केङ्
आकासमा तारा छ ।
ख. सिङ्बुङङाङ् कुछम्मो आम्बे केङ्
"रुखको टुप्पामा आँप छ ।"
ग. हाम्बा पिअ्नाङ् लथिक् रक कुदाङ् केङ्
"त्यो गाईको एउटामात्र सिङ् छ ।"

२.१.१. ५. येप

कुनै वस्तु, जीव वा व्यक्ति उभिएको अवस्थामा छ भन्ने बुझाउन परे "येप"

भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ ।

(५) क. खेनि पाङ्भेओ सावेत् येप्मि
" तिमीहरूको घरमा भैंसि छ
ख. लाम्कुबेसाङ् सिङ्बुङ् येप्
"बाटोको छेउमा रुख छ ।"
ग. पाखा लत्थिक् नाप्मि येप्
"वाहिर एउटा मानिस उभिएको छ ।"

२.१.२. चुक्

कुनै वस्तु, जीव वा व्यक्तिको उचाई, आकार, गुण आदिको वारेमा बयान गर्नु पर्दा "चुक्" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ ।

(६). क. हाम्बा मेन्छे नुमा चुक्
"त्यो तरुणी राम्री छे ।"
ख. आसुम्बा उम्बा चुक्
"मेरो सुरुवाल छोटो छ ।"
ग. बा खोरेअ् चुक्पा चुक्
"यो बटुका सानो छ । "

२.१.३. पुङ

स्थिति परिवर्तन देखाउनु परे "पुङ्" भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ ।

(७). क. खुने यम्बा पुक्सा
"उ ठूलो भयो । "
ख. बाखे चुक्माएँ नुबा पुङ्
"यसो गर्दा राम्रो हुन्छ ।"
ग. आ कुमाक्ला पुक्साङ्
"म कालो भएँ । "

२.१.४. लोमा

कुनै वस्तु, जीव वा व्यक्तिको रङ्को वारेमा वर्णन गर्नु परेमा वा अन्य गुणको बारेमा वर्णन गर्नु परेमा लो भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिन्छ ।

(८) क. खुने माक् लो
"उ कालो छ ।"
ख. खुने सिङ्सिङ् ला
"उ होसियार थियो ।"
ग. बा याङ्याङ् लो
"यो हल्का छ । "

२.१.५. पहिचान जनाउनको लागि आउने नेपाली "हो" को अर्थ चाँहि नामिक

धातुमा सर्ग लागेर व्यक्त गरिन्छ । तृतीय पुरूष जनाउने नामिक पदमा भने कुनै सर्ग लाग्दैन ।

(९) क. खुने सिक्साम्बा
"उ शिक्षक हो।"
ख. खेने आभुना
"तिमी मेरो दाजु हौ ।"
ग. आ तुम्भोबाङा
"म जेठो हुँ ।"

उदाहरण (९ग) मा नामिक पद **तुम्भोबा**सँग जोडिएर आएको प्रत्यय **ङा** ले प्रथम पुरूष एक वचन जनाउँछ । त्यस्तै, उदाहरण (९ख) को नामिक पदसँग आउने प्रत्यय **ना** ले द्धितीय पुरूष एक वचन जनाउँछ । लिम्बू कियारूपावलीमा तृतीय पुरूष जनाउने सर्ग देख्यरूपमा नआउने भएकाले (९ क) को नामिक पदमा कुनै सर्ग नलागेको हो ।
नेपालीको "होइन" भन्ने अर्थ प्रदान गर्न "एखान"को प्रयोग हुन्छ । यसमा सर्ग लाग्दैन । जस्तैः

(१०). क. खुने सिक्साम्बा एखान्
"उ शिक्षक होइन।"
ख. खेने आभु एखान्
तिमी मेरो दाजु होइन ।"
ग. आ तुम्भोबा एखान्
"म जेठो हुँइन ।"

२.१.६.. कहाँ ? के ? कसरी ? र किन ? जस्ता कियाविशेषणसँग कुनै पनि कियाको प्रयोग गरिदैन । अभिव्यक्तिलाई मिठो बनाउन र नम्र बनाउन निपातको प्रयोग गरिन्छ ।

(११) क. खेने काबाङ् हो र ?
"तिम्रो घर कहाँ नि ?"
ख. खुने कुमिङ् हे र ?
"उसको नाम के नि ?"
ग. बा आम्बेइङ् हिखे र ?
"यो आँप कसरी नि ?"
घ. खेने बो ह्याङ् ल कादायाबा र ?
"तिमी यहाँ किन आएको नि ?"

उदाहरण (११घ) मा "**ल**" किया नासिक्य ध्वनी पछाडि आएको कारणले आफ्नो रूप "**र**" बाट परिवर्तन भएको हो । माथिका वाक्यहरू "र" विना पनि निर्माण हुन सक्छन् तर तिनीहरूको प्रयोग भने वक्ता रिसाएको अवस्थामा, श्रोतालाई

गाली गर्ने हिसावमा वा हेपेर बोल्दा मात्र हुन्छ । नेपाली भाषामा पनि यस प्रकारको अभिव्यक्ति दिइन्छ र त्यतिवेला लिम्बूमा जस्तै यसमा पनि **हो** भन्ने क्रियाको प्रयोग गरिदैन । जस्तैः

(१२) क. खेने कामिङ् हे ?
"तिम्रो नाम के?"
ख. खुने कुबाङ् हो ?
"उसको घर कहाँ ?"
ग. खेने ह्याङ् ल कादाया ?
"तिमी किन आएको ?"

२.२. असमापक क्रिया

क्रियामा कर्ता, कर्म, वचन, काल आदि जनाउँने सर्ग विना प्रत्यय लागेर बन्ने क्रियालाई असमापक क्रिया भनिन्छ । यी क्रियाहरू तीन प्रकारका हुन्छन् । जस्तैः

२.२.१. **मा** प्रत्यय लागेर बन्ने असमापक क्रिया
धातुमा मा प्रत्यय लागेर असमापक क्रिया बन्छ । जस्तैः

(१३) कः खुने सा इङ्मा मासुक्नेन्
"उ मासु किन्न सक्दैन ।"
ख. खेने लोक्मा कासुक्
"तिमी दौडिन सक्छौ ।"
ग. लत्थिक पिअ् इङ्मा पुङ्
"एउटा गाई किन्नु पर्छ ।"

तृतीय पुरूषको दुई वचन वा वहुवचन जनाउने प्रत्यय भने यो असमापक क्रियामा लाग्छ । जस्तैः

(१४) क. पिक्खा खेङ्मासि पुङ्
"गाईहरूलाई बाँध्नु पर्छ ।"

ख. नाप्मिघा उप्मासि पुङ्
"मानिसहरूलाई बोलाउनुपर्छ ।"
ग. ताक्खा चासाक हाक्मासि पुङ्
"साथीहरूलाई सातुसामल पठाउनुपर्छ ।"

२.२.२. ना प्रत्यय लागेर बन्ने असामपक क्रिया

डा प्रत्यय लागेको असमापक क्रियाले उदेश्य बुझाउँछ तर यो आउनु र जानु क्रियाको साथमा मात्र आउँछ । जस्तैः

(१५) क. आ याम्बक् चुक्डा तेक्डा

"म काम गर्न जान्छु ।"

ख. आ याङ् लेक्डा काबाङ्ङो फेन्ना
"म रूपैया साट्न तिम्रो घर आउँछु ।"

२.२.३. मान् उपसर्ग र ए प्रत्यय लागेर बन्ने असामपक क्रिया

धातुमा नकरात्मक अर्थ दिने अकरण उपसर्ग **मान्** र प्रत्यय ए लागेर असमापक क्रिया बन्छ । जस्तैः

(१६) क. खुने माम्बाअ्ने युङ्ङा
"उ नबोली बस्यो ।"

ख. खेने याम्बक मान्जुक्ङे कादेगा
"तिमी काम नगरी गयौ ।"

ग. आ तक् मान्जाए फेन्ना
"म भात नखाई आउँछु ।"

२.२.४. का उपसर्ग र पा, वा मा प्रत्यय लागेर बन्ने असमापक क्रिया

धातुमा **का** उपसर्ग र **पा** वा र मा प्रत्यय लागेर असमापक क्रिया बन्छ । यो दुईृ प्रकारको हुन्छ । जस्तैः

२.२.४.१ कर्तृवाच्यको रूप भएको असमापक क्रिया

यो क्रिया सकर्मक क्रिया र अकर्मक क्रियाबाट बन्छ ।

२.२.४.१.१ सकर्मक क्रियाबाट बन्ने असमापक क्रिया

सकर्मक क्रिया टोक्नु, किन्नु, समात्नु आदिमा सर्गहरू लगाएर असमापक क्रिया बनाइन्छ । यस्तो क्रियाले वाक्यमा विशेषणको काम गर्छ । जस्तैः

(१७) क. नाप्मि काहाबा कोचो फेरा ।
"मान्छे टोक्ने कुकुर आयो ।"

ख. अन् काइङ्बा नाप्मि ताहा
"घोडा किन्ने मान्छे आयो ।"

ग. सुबा कादेम्बा म्यङ्बा बो होप् ।
"मुसा समात्ने बिरालो यहाँ छैन ।"

२.२.४.१.२ अकर्मक क्रियाबाट बन्ने असमापक क्रिया

जान्नु, लड्नु, च्यातिनु आदि जस्ता अकर्मक क्रियामा सर्ग लागेर असमापक क्रिया बन्दछ । जस्तैः

(१८) क. आ कालेबा सिक्साम्बा तारूङ्
"म जान्ने शिक्षक ल्याउँछु ।"

ख. खुने कागबा सिङ्घा चेप्पुसि
"उस्ले लडेका रूखहरू काट्यो ।"

ग. खेने कादेङ्बा लघेअ् कावारू
"तिमीले च्यातिएको लुगा लगायौ ।"

२.२.४.२ कर्मवाच्यको रूपभएको असमापक क्रिया

कर्मवाच्यको रूपमा आएको क्रियामा बा प्रत्यय लागेर असमापक क्रिया बन्छ । जस्तैः

(१९) क. थोक्नाबा सा बो खोमादेत्नेन् ।
"पकाएको मासु यहाँ भेटिदैन ।"
ख. आ नम्नाबा माकि आसिराधाङ्
"भुटेको मकै मलाई मन पर्छ ।"
ग. खेम्नाबा सिङ्घा फेत्तुसि
"चिरेका दाउराहरू लेउ ।"

२.३. संयुक्त क्रिया

दुईवटा स्वतन्त्र कियाहरू सँगसँगै आउँदा दुईवटै कियामा कर्ता, कर्म, वचन आदि जनाउँने सर्गहरू आउँछन् । पहिलोले मुख्य कियाको काम गर्छ भने दोश्रोले सहायक कियाको काम गर्दछ । त्यतिवेला यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ गुमाउँछ । यसप्रकारको कियाको झुण्डलाई "संयुक्त किया" भनिन्छ । तर यस्ता कियाहरू सिमित मात्रामा छन् ।

२.३.१. तेमा "लानु" वा "जानु"

यो शब्द **ते** भन्ने धातुमा **मा** प्रत्यय लागेर बनेको असमापक क्रिया हो । अकर्मक क्रियाको रुपमा प्रयोग गरिएमा यसको अर्थ **"जानु"** र सकर्मक क्रियाको रुपमा प्रयोग भए यसको अर्थ "लानु" हुन्छ । यो क्रियाको आफ्नै स्वतन्त्र अर्थ छ तर यसको अगाडि अर्को स्वतन्त्र क्रिया आएमा यसले आफ्नो मौलिक अर्थ गुमाउँछ र सहायक क्रियाको रूपमा नयाँ अर्थ वरण गर्छ ।

जस्तैः

(२०) क. खुने कोचो नातु देउ
उसले कुकूर खेद्यो लग्यो
"उसले कुकूरलाई खेदि हाल्यो ।"
ख. खुने कुसाप्लाइङ् फेत्तुदेउ
उसले उसको किताव ल्यायो लग्यो ।
उस्ले आफ्नो किताव ल्याई हाल्यो ।"
ग. आ कानाक्पाइङ् आलघेअ् पिउङ्देउङ्
मैलै माग्नेलाई मेरो लुगा दिएँ लगें
मैले माग्नेलाई आफ्नो लुगा दिईहाले ।"

२.३.२. चामा "खानु"

स्वतन्त्र क्रियाको रुपमा चामाको अर्थ **"खानु"** हुन्छ तर यसको अगाडी अर्को मुख्य क्रिया आएमा यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ गुमाउँछ र नयाँ अर्थ प्रवाह गर्छ ।

(२१) क. खुने बोघाओइ वाना जा

उ यताहुदि डुली खान्छ ।
"उ यताहुदि नै डुली हिड्छ ।"

ख. आ याम्बक चुक्ङा चाङा ।
म काम गरिखान्छु ।
"म काम गरिरहन्छु । "

ग. खेने आखे कायुङ्काजाबाइ
तिमी त्यसै बसिखाने
"तिमी त्यसै बसिरहेको ?"

२.३.३. पिमा "दिनु"

"पिमा" "पि" भन्ने धातुमा "मा" प्रत्यय लागेर बनेको असमापक क्रिया हो । यसको अर्थ "दिनु" हुन्छ । तर यो मुख्य क्रियाको पछाडि आएपछि यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ गुमाउछ र अघिल्लो क्रियाको अर्थलाई नै मजवुत बनाउँन जोड दिन्छ । उदाहरणको लागि आ खुने साप्ला पियुङ् "मैले उसलाई कागज दिएँ " भन्ने वाक्यमा "**पिमा**"ले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ दिएको छ तर निम्न वाक्यहरूमा भने यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ गुमाउँछ :

(२२) क. आ खुने लाजे इङुङ् पियुङ्
"मैले उसलाई जमिन किनि दिएँ ।"
(मैले उसको निम्ति जमिन किने ।)

ख. खुने आ साप्ला निरु आब्याङ्
"उस्ले मलाई किताब पढिदियो ।"
(उसले मेरो निम्ति किताब पढ्यो ।)

ग. खेने आ याम्बक चुगुङ् बिना
"म तिमीलाई काम गरिदिन्छु "
(म तिम्रो निम्ति काम गर्छु ।)

२.३.४. युङ्मा "राख्नु"

युङ् भन्ने धातुमा "मा" प्रत्यय लागेर बनेको असामपक क्रिया "युङ्मा"ले सकर्मक क्रियाको रुपमा "राख्नु" भन्ने अर्थ दिन्छ । तर सहायक क्रियाको रुपमा आउँदा भने यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ गुमाउँछ । उदाहरणका लागि खुने कुसुक्वा हाम्बो युक्सु "उसले आफ्नो झोला त्यहाँ राख्यो" भन्ने वाक्यमा "युङ्मा" मुख्य क्रिया भएर आएको छ तर निम्नलिखित वाक्यहरूमा भने यो सहायक क्रियाको रूपमा आउँछः:

(२३) क. खुने च्वाअ् फात्तु युक्सु
"उसले पानी भरी राख्यो"

ख. याङ् लत्तु युक्सु ।
"पैसा झिकिराख ।"

ग. लत्थिक याम्बक काजुक्मा हेन्जा धिक तारुङ् युक्सुङ्डि ?

"एउटा कामगर्ने बच्चा ल्याइ राखौ ?"

२.३.५. थामा "राखिदिनु" वा "छाडिदिनु"

"थार्**"** भन्ने धातुमा **"मा"** प्रत्यय लागेर बनेको असामपक क्रियाको अर्थ "राखिदिनु**"** वा **"**छाडिदिनु" हुन्छ । मुख्य क्रियाको रुपमा आउँदा यसले आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ दिन्छ तर सहायक क्रियाको रुपमा आउँदा भने यो अर्थ दिदैन ।

(२४) क. लाहाङ्ङा कुलघेअ् न्यामुच्छु ध ।
"लाहाडले आफ्नो लुगा बिर्सिएर छाड्यो ।"
ख. आ आसाप्ला हाम्बोयि युक्सुङ् धाङ्
"मैले आफ्नो पुस्तक त्यहि राखे ।"
ग. हाम्बाङा केरेक याम्बक फेअ्लान्दु ध रिछ ।
"त्यसले सबै काम बिगारेछ ।"

२.३.६. सिमा "मर्नु"

" सि **"** भन्ने धातुमा **"**मा**"** प्रत्यय लागेर बनेको असमापक क्रिया सिमा "मर्नु " मुख्य क्रियाको रुपमा आउँदा स्वतन्त्र अर्थ लिन्छ तर सहायक क्रियाको रुपमा आउँदा भने यसले "ज्यादै" भन्ने अर्थ दिन्छ । जस्तैः

(२५) क. फाककुम्मा सिया
"माउसुँगुर मऱ्यो ।"
ख. हाम्बा चालिक क्रिया सिया
"उ ज्यादै डरायो ।"
ग. आ चालिक नाहाङ् सियाङ्
"म ज्यादै गले ।"
घ. खेने काअका कासियासाङ् हेसाङ् माबुक्सान्
"तिमी कराइ मर्दा पनि केही भएन ।"

"सिमा" भन्ने अकर्मक क्रियाको सकर्मक रुप सेप्मा "मार्नु" हो । सहायक क्रियाको रुपमा यसको प्रयोग निम्न प्रकारले हुन्छ :

(२५) क. आ खुने किरुङ्सेरुङ्
"म उसलाई ज्यादै डराउँछु ।"
ख. आ हाम्बा अकुडङ सेरुङ्साङ् माघेप्सुन्
"मैले उसलाई बोलाई मर्दा पनि सुनेन ।"
ग. खुने हाम्बा नोतुसेरु
"उ त्यो देखि ज्यादै सर्माउँछ ।"

२.३.७. नेम्मा "पल्टनु" "रहनु"

"नेनु" धातुमा "मा" प्रत्यय लागेर बनेको असमापक क्रिया नेम्मा "पल्टनु" वा "रहनु" ले सहायक क्रियाको रुपमा आउँदा मुख्य क्रियाको अर्थ गुमाउँछ । उदाहरणको लागि खुने युक्नाओ नेहा "उ ओछ्यानमा पल्टियो " भन्ने वाक्यमा प्रयोग भएको मुख्य क्रिया सहायक क्रियाको रुपमा निम्न प्रकारले प्रयोग गरिन्छ :

(२६) क. बा हेन्जा आक्खे हाप् नेन्
"यो बच्चा त्यतिकै रोइ रहन्छ ।"
ख. खुने बोघाओ पिन्नेन्
"उ यताहुँदी कराइ रहन्छ ।"

२.३. ८. नेप्मा "गर्नलाग्नु"

"नेत्" भन्ने धातुमा "मा" प्रत्यय लागेर बनेको असामपक क्रिया "नेप्मा" "गर्न लाग्नु" अरू क्रियाहरूसँग मिलेर आउँछ तर त्यतिबेला यसले आफ्नो अर्थ भने गुमाउँदैन ।

(२७) क. खुने तेना नेत्
"उ जान लाग्यो ।"
ख. खेने कागकानेत्
"तिमी लड्न लाग्यौ ।"

ग. आ फेन्ना नेत्ना
"म आउँन लागेँ ।"

२.३. ९. सामा "हेर्नु"

"साउ" भन्ने धातुमा "मा" प्रत्यय लागेर बनेको समापक क्रिया "सामा" "हेर्नु" अन्य क्रियाको साथमा मात्र आउन सक्छ ।

(२८) क. हाम्बो हे वा रिछ, मेत्तु साउ ।
"त्यहाँ के रहेछ , हेरि हेर ।"
ख. बो ताहासाहा त, आ हिखे चुक्नायि ?
"यहाँ आइहेर त, म कसो गर्दोरहेछु कि ?"
ग. हाम्बा पान्छातु साउ त, पाअ्नि माबाअ्नेन्नि ?
"उसलाई बोलाई हेर त बोल्छ कि बोल्दैन ?"

२.३.१०. पाङ्मा "पठाउनु"

धातुका पछाडि **"पाक्सुङ्"** वा क्रियाका पछाडि **"उ"** प्रत्यय र **"रो यान्दुङ"**् लगाएर प्रेरणार्थक क्रिया बन्दछ । जस्तैः

(२९) क. आ खुने बा याम्बक चुकपाक्सुङङ
"म उसलाई यो काम गर्न लगाउँछु ।"
ख. खुने आ बा साप्ला ते आबाङ्ङा
"उसले मलाई यो कागज लान लगाउँछ ।"
ग. आ खेने बा कक पङ्बाङ्ना
"म तँलाई यो भारी बोक्न लगाउँछु ।"

त्यस्तै क्रियाको पछाडि **रो याम्मा** लगाएर निम्न प्रकारले प्रेरणार्थक क्रियाहरू बन्दछन् :

(३०) क. आ खुने बा कक पक्सुरो यान्दुङ्
"मैले उसलाई यो भारी बोक्ने बनाएँ ।"
ख. खुने आ बा साप्ला निरुङ्रो आयान्दाङ्
"उसले मलाई यो पुस्तक पढ्ने बनायो ।"
ग. आ खेने कालोक्लो चुक्ना
"म तिमीलाई कुद्ने बनाउँछु ।"

२.३.११. गो लोमा

क्रियाको पछाडी **गो** प्रत्यय लगाएर लोमा भन्ने क्रियाको प्रयोग गरेर इच्छा प्रकट गरिन्छ ।

(३१) क. आ थि थुङङ्गो लोङा
"मलाई जाँड खाउ खाउँ लाग्छ ।"
ख. खेने कादाक् तुमुङ्गो कालोयि ?
"तिमीलाई साथी भेटौ भेटौ लाग्छ ?"
ग. खुने सा चाङ्गोअ् लो ब ।
"उसलाई मासु खाउँ खाउँ लाग्छ रे ।"

#= lg:sif{

छत्थरे लिम्बूमा समापक क्रियाको अतिरिक्त असमापक क्रिया, कपुलर भर्व र संयुक्त क्रियाको पनि प्रयोग गरिन्छ । यी क्रियाहरूले वाक्यमा विभिन्न प्रकारका अर्थहरू प्रवाह गर्दछन् । संयुक्त क्रियाले पक्षको पनि अर्थ प्रदान गर्दछ । मा प्रत्यय लागेर बनेको असमापक क्रियामा संख्यावाचक प्रत्ययको पनि प्रयोग हुन्छ ।

; Gbe{ ; fdfu|L

1. Ebert, Karen, H. 1994. *The Structure of Kiranti Languages*, Zurich: ASAS- Verlag.
2. Ebert, Karen, H.1997. *A Grammar of Athpare*.Newcastle:LINCOM EUROPA
3. Tumbahang, G.B. 2011. *A Linguistic Study of Chhatthare Limbu*. Kathmandu: Centre for Nepal and Asian Studies (CNAS) Tribhuvan University.
4. Van Driem, George.1987. *A Grammar of Limbu*. Berlin, etc.: Mouton de Gruyter.

n]v s

नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, त्रि.वि. कीर्तिपुरमा हाल एशोसिएट प्रोफेसर तथा पुर्वाञ्चल क्याम्पसका पूर्व सहायक डिन हुनु हुन्छ । -सम्पादक

5y/df v]jfxfª jz{ / tfsnªaf/] s]xL hfgsf/L

Sof= uh/wg ltu]hf -v]jfxfª_

नेपाललाई चौध अञ्चल ७५ जिल्लामा विभाजन गर्न भन्दा अगावै १७ थुमहरूमा बिभाजित गरिएको थियो । यो बि. सं २०२१ मा लिम्बुवानमा किपटप्रथा उन्मुलन हुनुभन्दा अगाडिसम्म यि थुमहरू अस्थित्वमा थिए । यि मध्ये छथर थुम पनि एक हो । तत्कालीन लिम्बूहरूको सुब्बा प्रथामा तिरो (मालपोत) बापत असुली भएको रुपैंया ६ वटा थुमहरूमा जम्मा भएर धनकुटा गौंडामा ल्याउनु पर्दथ्यो । तिरो जम्मा गरिने थुमहरूमा चैनपुरमा सोभायउत्तर, संखुवासभा र दश माझियाको तिरो, अमेनी (ताप्लेजुङ) मा-याङरुप, तमर खोला, मैवा खोला र मेवा खोलाको तिरो, पानथरमा-चारखोल फाकफोक र इलामको तिरो जम्मा हुने एवम् प्रकारले तेह्रथुममा-फेदाप र आठराईको तिरो जम्मा भएर सबै तिरको तिरो तेह्रथुममा जम्मा पारेर धनकुटा गौंडामा पुर्‍याउनु पर्दथ्यो । त्यतिबेलाको मुद्रा तामा, पित्तल र चाँदी लगायतका धातुहरूबाट बनाइएको हुन्थ्यो जसलाई मुण्डे पैसा भनिन्थ्यो । यि पैसाको तौल बढी हुन्थ्यो । त्यसैले तेह्रथुममा जम्मा भएको तिरो रकम भारीका भारी हुन्थ्यो । त्यो तिरो रकम तेह्रथुमबाट छथरको सुदाप सम्म पुर्‍याइन्थ्यो । सुदापले हमरजुङसम्म पुर्‍याउने, हमरजुङले परेवादिनसम्म पुर्‍याउने र परेवादिनले ताङखुवा बन्चरेसम्म पुर्‍याउने र अन्तिममा ताङखुवा बन्चरेले धनकुटासम्म पुर्‍याउने प्रचलन थियो ।

5y/ If]qdf a;f]af;

बर्तमान समयमा छथर क्षेत्रमा लिम्बुहरूका अलवा विविध गैर लिम्बू जातीहरू क्षेत्री, बाहुन, दलित, गुरुङ, मगर, तामाङ, राई, शेर्पा र नेवारको समेत बसोबास भएको पाइएता पनि आदिकालदेखि बसोबास गर्ने मूख्य आदिबासी छथरे लिम्बूहरूमा ६ थर भएका खेवाहाङ लिम्बूहरू (तिगेला, तुम्बा, मादेन, माङयाक, आङलाबाङ र चोङबाङ), खजुम लिम्बूहरू (पारघरी, लेक्वा, वयाङ, कुरुम्भङ, ईमसोङ र चोङबाङ), हाङबेरु लिम्बुहरू (तुमसांवां र पाकसांवां), हबेरु लिम्बूहरू (तुम्बाहाम्फे, थकलेन र आङला), तिलिङ लिम्बूहरू (मादेन तिलिङ र चोङबाङ तिलिङ), केभुक लिम्बू, माङ्भू लिम्बू र होम्राक लिम्बू (तुङघङ) जसको भाई (खोङवा) आदि छन् ।

5y/ Ifq]sf lnDa"efiff

छथर क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लिम्बुहरूले बोल्ने लिम्बू भाषा अन्य क्षेत्रका लिम्बूहरूले बोल्ने लिम्बू भाषाहरू पानथरे, फेदापे र तमरखोले भन्दा फरक छ । बिडम्बनाको कुरा के छ भने यो क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लिम्बूहरूले प्रायः अरु क्षेत्रको लिम्बू भाषाहरू बुझ्दछन र बोल्दछन पनि तर अन्य भाषिका भएका लिम्बूहरूले भने छथरे भाषा बोल्न र बुझ्न सक्दैनन् । यसको कारण लिम्बू भाषामा छथरे भाषा संस्कृत भाषा जस्तै पुरानो भाषा हो भनिन्छ । किनकि संस्कृत जान्ने व्यक्तिले सहजै नेपाली र हिन्दी भाषा साहित्य जान्दछ तर नेपाली हिन्दी जान्दैमा संस्कृत जान्दछ र बोल्न सक्दछ भन्न सकिन्न । अनि छथरे भाषा प्राचिन भाषा पनि हो । उदाहरणको लागि छथरे भाषामा घरलाई ‘पाङ’ भनिन्छ । यही पाङ भन्ने शब्दबाट पाङ-पाङ मिलेर ‘पाङ्भे’ जसको अर्थ गाउँ हुन्छ । यही पाङबाट ‘पाङयक’ जसको अर्थ घरेडी हुन्छ । फेदाप-पानथरतिर वोलिने ‘हिम’ भन्ने शब्दले घर जनाएता पनि ‘हिम-हिम’ मिलेर ‘हिम्भे’ वा गाउँ हुँदैन । र, ‘हिमयक’ घरेडी पनि हुँदैन । यसर्थ यो हिम भन्ने शब्द प्राचिन शब्द होइन् । यसर्थ छथरे लिम्बू भाषालाई छथरमा ‘कुलुङमा पान’ भन्ने गरिन्छ जसको अर्थ मूख्य भाषा हुन्छ ।

xfª ;]df nª / xfªlbd b/af/

छथरको ओखे गा.बि.स. वडा नं. ७ को दक्षिणमा खेवाहाङ लिम्बुहरूको हाङदिम हाङ दरवार छ । सोही ठाउंमा हाङसेम्मा लुङ पनि रहेको छ । खेवाहाङ बंशका सबै ‘छ’ थरी लिम्बुहरू एउटै ब्यक्ति हाङजिलि हाङदुम्बाका सन्तानहरू हुन । जसलाई आज ‘खेवा’ मात्र पनि भनिन्छ । यो विजयपुरमा बाजाहाङ (बाजु राय) का छोरा पानोहाङलाई लोहाङ सेनले चौतारीया बनाउँदा ‘हाङ’ भन्ने पदवी झिकिएको बुढाकापाहरू बताउँथे । हामी ‘हाङ’ वंशी हौ भन्दा नामको अगाडि ‘हाङ’ लगाएको इतिहास छ । उनैका वंशज बुद्धिकर्ण वि.सं. १८२६ देखि १८३१ सम्म विजयपुरका राजा समेत भए । यही कारण छथरे खेवाहरू गोरखा विरुद्ध लडेर सिद्धिए । कहिल्लै माथि उठ्न सकेनन् । यही हाङदिम दरवार जहाँ खेवाहाङहरू शासन गर्दथे र दश लिम्बुवानमध्ये एक गनिन्थे यहाँ गोरखाले तोपले आक्रमण गरी थुप्रै खेवा पुर्खाहरू मारिएको बताइन्छ । गोरखासंग लडेकै कारणले उनीहरूले पछिसम्म विभिन्न टन्टा लगाई खेवाहाङहरू यत्रतत्र भाग्न परेको र खेवाहाङ भनेर चिनिने र वाहिर देखिने वा अस्तित्वमा आउने स्थिति नरहेको भनिन्छ । यिनै लडाकु खेवाहाङ वा खेवाका पुर्खा हाङजिलि हाङदुम्बाका ३ भाइ छोराहको नाम मुक्तुमहङ, लुङदुमहाङ र लेतुमहाङ थियो । उनीहरूको सन्तानहरूबीच कुटुम्ब (बिहेवारी) चल्दैनथ्यो । हाङजिलि हाङदुम्बाको पालाभन्दा अगाडि खेवाहाङहरू मर्दा पर्दा र विवाहवारी गर्दा दस लिम्बुवानकै हाङहरू भेला भएपछि मात्र सुधोसाँगे हुने र विवाहवारी सम्पन्न हुने चलन थियो । तर, हाङजिलि हाङदुम्बाहाङ कै मृत्यूमा आठौं दिनसम्म पर्खदा सेमेत खेवाहाङहरूको

ताक्लुङ यकको वाहेक अन्य दशमध्ये नौ यकका प्रतिनिधी वा हाङहरू उपस्थित नभएकाले खेवाहाङहरूले ढुंगा गाडी ो ढुंगो छुई, वालुवा उडाई आन्तरिक कुटुम्बेरी घोषणा गरी सुधोसाँगे भएको पुर्वजहरू सुनाउँदथे । हुनत जनसंख्या बढ्दै गएपछि आपसमा कुल कुटुम्ब पाउन धेरै टाढा टाढा जानु नपर्ने भयो र त्यति बेलाको समयमा झोड-जंगल खोला-नाला पार गर्न धेरै कठिनाई पर्दथ्यो । त्यसकारण एक आपसमा हाङसेम्माम म्लुङ बसेर अबदेखि कुल कुटुम्ब खेल्नको लागि धेरै टाढा टाढा जानु नपर्ने एक आपसमा हाङसेम्मा गरी कुल कुटुम्ब चलाउन पाउने निर्णय पास गरे होलान । यसरी वंश छुट्याउँदा माङ-हाङ (देवी देवता) पुकार गरी सत्य बाचाहरू गरेर गाडियो होला भन्ने तर्कलाई पनि नकार्न सकिन्न । यस्तो प्रचलन खेवाहाङ वा खेवाहरूमा मात्र नभएर दश लिम्बुवान भरी अन्य लिम्बूहरूमा पनि पाइन्छ । अझै भोजपुर खोटाङ तिर राई जातिको समुदायमा सात पुस्ता काटेपछि आफ्नै वंशजमा विवाह गर्न सकिने र उनीहरूलाई छुट्टै पाछा छुटाई राख्ने परम्परा अझै जिवितै छ । नेपालको कानुनले समेत सात पुस्ता पछि विवाहवारीको मान्यता प्रदान गर्दछ ।

आफ्ना पुर्खाको स्मरण गर्दै हाङसेम्मा लुङमा गाडिएका पहिलो शिलालाई “मुक्तुम” नाम राखियो । दोश्रो शिलालाई “लुङदुम” नाम राखियो र तेश्रो शिलाको नाम “लेतुम” राखियो । सो ऐतिहासिक स्थलमा गाडिएका ढुंगाहरू बि.सं. २०१२ साल भन्दा पहिले सम्म अस्तित्वमा थिए । तर बि. सं. २०१२ सालको बाढी पहिरोले सो ढुंगाहरू बगाएर लग्यो । भुक्षय र पहिरोको अलावा सो ठाउंको ऐतिहासिक महत्वबोध नभएकोले बेलैमा उचित संरक्षणको अभावले सो ठाउंमा अहिले ढुंगाहरू अस्तित्वमा छैनन । पछिबाट नमुना ढुंगाहरू सोही ठाउंमा गाडिएका छन् ।

v]fxfªx¿sf]y/ gfdfs/0f

हाङसेम्मा (बंश छुट्टी) भएपछि ३ वटा समुहहरू छुट्टा छुट्टै बस्न थाले । मुक्तुमहाङको सन्तान तिबेरा (बेतघारी) को बोट रोपेर राजकीय सानका साथ बसेको कारणले “तिबेरा” बाटै “तिगेला” भन्न थालियो । त्यही तिबेरा शब्द नै अपभ्रंश भएर “तिगेला” हुन गएको भन्ने मान्यता छ । लुम्दुङहाङ २ वटी श्रीमतीहरू लिएर अर्कै ठाउं तिर छुट्टिएर गए । जेठी श्रीमती भन्दा पहिले कान्छी श्रीमतीले पहिलो पुत्र (छोरा) जन्म दिएकोले उसको नाम “तुम्बा” राखियो । पछिबाट जेठी श्रीमतीबाट पनि अर्को छोरा जन्म भएपछि छुट्टिएर माङवारक (हाल पाँचकन्या) छेउमा गएर बसेको हुनाले उसको नाम “माङयक” भनिन थालियो र यहि “माङयक” शब्दकै अपभ्रंश भएर “माङयाक” भएको भन्ने जनविश्वास छ । लुम्दुङहाङको कान्छी श्रीमतीबाट अर्को छोराको पनि जाय जन्म भएर जम्मा ३ भाइ भए र उनी कान्छो छोरा भएर आमा संगै बसेको कारणले उसको नाम “मादेम्बा” रहन गएको भन्ने भनाई छ । यसरी लुम्दुङको छोराहरू तुम्बा, माङयाक र मादेनहरू हुन । लेतुमहाङको सन्तानहरू हालको ओख्रे गा.बि.स. वडा नं. ५ र ६ वरिपरि सल्लैसल्ला भएको ठाउंमा गएर बसेका

कारणले “आङलापाङ” भनिन थालियो र कालान्तरमा त्यसैको अपभ्रंश भएर “आङलाबाङ” हुन गएको जनश्रुति छ । र मुक्तुमहाङको एक भाइ छोराका सन्तानहरू लेकतिर बाघ भालु लाग्ने ठाउंतिर गई अग्लो घर ‘चोङ पाङ’ बनाएर बसेको कारणले “चोङपाङ” भन्न थालियो र त्यसैको अपभ्रंश भएर “चोङबाङ” भन्न थालिएको जनबिश्वास छ । यो थरकरण भएको धेरै भएको छैन । संभवत यो वि.सं. १९१० सालको मुलुकी ऐन जातिवादी कानुन भएकोले वढी जाति र थरीहरू बन्ने क्रममा यी थरहरू बने भन्ने कुरामा विमति रहन्न । यी छ थरीमा विभाजन हुन भन्दा अगाडि यिनीहरूलाई ‘खेवाहाङ’ वा छोटकरीमा ‘खेवा’ मात्र भन्ने चलन थियो । अझै सुक्खिममा थर ‘खेवा’ नामले मात्र चिनिन चाहान्छन् । खेवाहाङ वा खेवा भएकोमा गर्भान्वित महसुस गर्दछन् ।

tfsnª os / tfsnª d]hf

तेह्रथुम जिल्लाको ओखे गा. बि. स. वडा नं. ८ र वडा नं. ७ को बिचको डांडांमा अवस्थित ठुलठुलो चट्टानहरू एक माथि अर्को थुप्रिएको अग्लो र विशाल ठुलो यक छथरे खेवाहाङ लिम्बुहरूको उत्पतिस्थल हो । चट्टानहरूको एक माथि अर्को तह चाङ लगाएर रहेको यो प्राचिन लिम्बूहरूको राजधानी सामरिक हिसावले पनि ज्यादै महत्वपूर्ण रहेको छ । यहाँ कुनै पनि शत्रुले आक्रमण गरेर परास्त गर्न हम्मे पर्दछ । युद्धको नियमले ज्यादै महत्वपूर्ण मानिने स्थानमा ताक्लुङ राजधानी रहेको छ । प्राचीन कालमा काठमाण्डौ उपत्याकाबाट सुनकोसीको तिरैतिर हुँदै पाराजी कोकाजी माङको दर्शन गर्दै तम्मर गडतिर पच्छ्याएर ताकलुङमा आई पुगेपछि यसैलाई यक वा दरबार मानेर यसैको सेरोफेरोमा बस्ती बसाउन थालेको भनाई छ । यो ठाउंमा पहिलेदेखि नै पूजा आजा गरिन्छ । यो ताकलुङ यकलाई पूजा आजा गरेमा आफ्नो मनोकामना पूरा हुने वा चिताएको पुग्ने जनविश्वास छ । अझ रहस्यपूर्ण कुरा त यो छ कि कहिले काहिं लामो समय सम्म पानी नपरेर खडेरी लागेको बेलामा समेत यो ताकलुङ यकमा वरिपरि छिमेकी गा. बि. स. का वासीन्दाहरू भेला भई ताकलुङको पूजा अर्चना गरी बाजा गाजा बजाई सो बिशाल पहराको वरिपरि परिक्रमा गर्दै पानी मागेमा पानी परेरै छोड्छ भन्ने विश्वास छ । अझै पनि खडेरी परेमा यो ताकलुङ यकको पूजा अर्चना गरेर बर्षा गराउने गरिन्छ ।

यो ताकलुङ यकबाटै एउटा ढुंगा (शीला) उछिट्टिएर करीब ३ सय मिटर तल मेन्दारीखोप भन्ने ठाउं (जहां यहि बर्षको फेब्रुअरी १३, १४ र १५ मा ऐतिहासिक छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव सुसम्पन्न भएको थियो) मा गएर अडिएको छ । यो पत्थरलाई हिन्दु ब्राम्ह्णहरूले शिबजी महादेव भन्दै आजभोली पूजा आजा गर्न थालेको छन् । हुनत सवै स्थानहरूमा हिन्दुकृत गर्ने, अपभ्रंस पार्ने चलन छ । यही क्रममा गाउँ, ठाउँ, खोला, नाला आदि सवै नाम

अपभ्रंस गरिएको सवैलाई जगगाहेरै छ । ताक्लुङको पुजाआजा खेवाहाङहरूले मात्र गर्ने भएको यसबाट खडेरीको बेला पानी पार्न समेत सक्ने दैवीशक्तिलाई महसुस गरी बाम्ह्ण क्षेत्रीले पनि पुजाआजा गर्न पाउन भन्ने उद्देश्यले उनीहरूले समेत यो शक्तिलाई आत्मसात गर्दै उक्त उछिट्टिएर गएको ढुंगालाई आधार मान्दै शिवमन्दीर स्थापना गर्ने सुन्योजित योजना बनाएको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यो ताकलुङ यकमा हरेक बर्षको चैत महिनाको अष्टमीका दिन बलि चढाएर पूजा गर्ने गरिन्छ । त्यहि पूजा गरेकै दिन देखि लगातार ३ दिन सम्म सुदाप गा.बि.स. स्थित सातघरेको नाईत्ला भन्ने ठाउंमा बजार (मेला) लाग्ने चलन छ । अष्टमीको दिन पूजा गरी सकेपछि बजार लाग्न शुरु हुन्छ, जसलाई सानो बजार भनीन्छ । भोलि पल्ट नवमीको दिन सबै भन्दा ठुलो बजार लाग्छ जसलाई 'ताक्लुङ मेला' भनिन्छ र यो बजार दशमीको दिनदेखि सकिन्छ । यो पनि हिन्दुकृत भएर रामनवमी मेला भनेर अपभ्रंस भएको पाइन्छ । यो मेला भर्नको लागि ओखे गाबिसका छिमेकी गाबिसहरू सुदाप, फाक्चामारा र पोखरी मात्र नभएर हमरजुङ, आङदिम, दांगापा, बसन्तपुर, फूलेक, सुङनाम, सोल्मा लगायत धनकुटा जिल्लाका परेवादिन, हात्तीखर्क र मूर्तिढुंगा गाबिसका अलावा पांचथर जिल्लाका केहि क्षेत्रबाट समेत मानिसहरू ताकलुङ मेला भर्न आउंछन । यो ताकलुङ मेला बि.सं. १९०० सालदेखि लाग्न थालेको बिश्वास गरिन्छ । बि. सं. २०१६ साल सम्म यो मेला दिनभरी यही ताकलुङ यकको छेउको डांडांमा लाग्ने गर्दथ्यो र रात परेपछि भने हिटी खःला भन्ने खुल्ला चौरमा लाग्दथ्यो । यो हिटी खःला शब्द प्राचिन किरात राजधानी काठमाण्डौं उपत्याकामा प्रचलित हिटी र खःल शब्दलाई चिरस्मरणमा राख्दै पुर्वजहरूले नामाङ्करण गरेका हुन् । खःला भन्ने शब्दले बजार वा मेला भन्ने अर्थ समेत लाग्दछ । यही हिटी खःलामा रात भरी लिम्बू लिम्बूनीहरू धान नाच्ने, हाकपारे गाउने गर्दथे । दिउंसो भएपछि फेरि ताकलुङ कै डांडांमा गएर बजार भर्ने गरिन्थ्यो । दिउंसोको बजारमा लिम्बू लगायत अन्य सबै जातका मानिसहरू मेलामा हुन्थे भने रातीको मेलामा भने प्राय लिम्बूहरू मात्र हुन्थे । बि.सं. २०१६ सालदेखि भने यो ताकलुङ मेलालाई सुदाप गा.बि.स. निवासी स्व.गोद्रीलाल आङलाबाङले अहिले लाग्दै गरेको सुदापको नावाइत्ला ठाउंमा सारे । हाल मेला लाग्ने स्थलमा सिङथोकेङ आङलाबाङ भन्ने ब्यक्तिले कान्छी श्रीमतीको अल्पायुमै निधन भएकोले उनको संझनामा पाटी पौवा बनाएर वर पिपल रोपी चौतारा बनाएका थिए । यो मेला लाग्ने ठाउँमा हात्तीमाथि तीन मानव आकृती निर्माण गरी काठको स्तम्भ गाडिएको छ । यो आजभोली पनि हेर्न सकिन्छ । जसमा शिलालेख पनि राखिएको छ तर ति अक्षरहरू पढ्न सकिने अवस्थामा छैनन् । यि सवै धरोहरहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र प्रर्वधन गर्नु हामी सवैको दायित्व हो ।

n]vs M
वेलायती सेनाका पूर्व क्याप्टेन तथा खेवा वंशावलीको संकलनकर्ता हुनुहुन्छ । -सम्पादक

lnDa"ufn]jvf{o'4df ;]gfklt sfª ;f]/]sf] ofu]bfg

ljZjf; blk ltu]hf

नेपाल एकिकरणताका उपत्याकापूर्व मकवानपुर, चौदण्डी र विजयपुर राज्यहरू थिए। विजयपुरको राजगद्धि बुद्धिकर्ण खेवाहाँङले हत्याएको आधा दशक नबित्दै गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले लिम्बुवान माथि आक्रमण गर्ने निश्चित भयो। ति गोर्खालीहरू बिरुद्ध लड्न शक्तिशालि सेना चाहिने भएकोले बहादुर, लडाकु काङसोरेलाई सेनापति वा युद्धको सर्दारको जिम्मेवारी दिइयो।

खम्बुवान र गोर्खाली फौज बीच युद्ध चलिरहेको बेला अरुण पूर्वको लिम्बुवानी सेनाहरूले युद्धका लागि राम्रो तयारी गरिसकेका थिए। अरुण नदी तरेर लडाई गर्नु सजिलो कुरा थिएन। सभा दोभान हुदै चतरा तर्फ बग्ने अरुण नदी सिमाना रहेको विभिन्न गौंडामा धेरै युद्धहरू भए। काङसोरे आफैले नेतृत्व गरेको लिम्बुवानी सेनाहरूले सबै ठाँउको युद्धहरूमा विजय प्राप्त गर्दै गए।

उनीहरूले चैनपुर हुँदै तुम्जासम्म गोर्खालीलाई लखेटेको इतिहास हज्सनले संकलन गरेको पाण्डुपिमा उल्लेख छ। त्यतिमात्र नभएर काङसोरेको नेतृत्वमा आठ दिनको बाटोसम्म गोखालीलाई लखेटे। उनीहरूले गोर्खाली सेनाहरूलाई ध्वस्त बनाए। अर्कोपटक पृथ्वीनारायण शाहले मंगोल मुलकै सेनानी रघु रानाको नेतृत्वमा आक्रमण गर्न पठाए। पुनः गोर्खाली सेनाहरूले युद्ध जित्न सकेन्न र अन्ततः अब दुवैतर्फका सेनापति मात्र तरबार र ढाल लिई युद्ध लड्ने जसले जित्छ उसैको पक्षको विजय घोषणा गर्ने भनी सहमति गरे।

सेनापति काङसोरे सर्त अनुसार हात हतियार राखेर सेनाहरूको साथ युद्धस्थलमा पुगे। दुई सेनापति बीच युद्ध शुरु भयो। दैवीशक्तीले युक्त नाम चलेका काङसोरेले गोर्खाली सेनापति रघु रानालाई तरबारले काटेर मारिदिए। त्यसपछि छलकपट गर्न सिपालु गोर्खाली सेनाहरूले माटोमा

लिम्बुवान सेनापति काङसोरे खेवाहाङ, वि.सं. १८००-१८३१
Limbuwan Army Chief Kangshore KHEWAHANG

गाडेर राखेको बन्दुकहरू झिकेर सेनापति काङसोरे लगायतलाई मारिदिए । दुवै सेनापतिको शवलाई ठूलो सम्मानको साथ अन्त्येष्ठि गरी चौतारा बनाई दिए । अहिले पनि उक्त समाधिस्थल प्रमाणको रुपमा देख्न सकिन्छ । दुवै सेनापतिको समाधिस्थल बाटो तल र बाटो माथि राखिएको छ। सेनापति काङसोरेको बलिदानीपूर्ण दुखद निधन पछि दोस्रो सेनापतिको जिम्मेवारी मुदिम्बा खेवाहाङले पाएका थिए । उनी लिम्बू-गोर्खालीबीचको बराह[illegible]मा भएको घनघोर युद्धमा उनले वीर गति प्राप्त गरेका थिए ।

गोर्खाली र लिम्बुवानबीच विभिन्न गौडामा १७ वटा युद्धहरू भए । ती युद्धहरू मध्ये धेरै युद्धहरूको नेतृत्व सेनापति काङसोरे आफैले गरेका थिए । लिम्बुवान संगको युद्धमा गोर्खालीहरूले धेरै गुमाए तर विजय गर्न सकेन्न र अन्ततः कुटनैतिक सम्बन्ध जोडे । लिम्बुवानले आफ्नै मुद्रा, आफ्नै कानुन उपभोग गर्न पाउने गरी राजधानी बिजयपुर, धरानमा नुनपानीको किरिया खाई गोर्खालीहरू संग सम्झौता भयो । स्वायत्त लिम्बुवान राज्यको दुत वि. स. १९४५ सम्म काठमाडौमा रहने गर्दथ्यो ।

मानव उत्पति र खेवा वंश पुस्तक अनुसार सेनापति काङसोरे खेवाहाङ वि.स.१८०० मा छथर थुमका हाँङ कमराय खेवाहाङको जेष्ठ पुत्रको रुपमा तेह्रथुम, छथर सुदापको खेवाहाङहरूको यक ताकलुङमा जन्मिएका थिए । तत्कालिन राजा (हाङ) पविारमा जन्मिएका उनी सानै देखि समाज र भूमिलाई औधि माया गर्दथे । शिकार खेल्नु र तरबार खेलाउनु उनको रुची थियो ।

लिम्बुवान भूमिको रक्षा र जनताको लागि लड्दालड्दै सेनापति काङसोरेले अन्ततः २५ बैशाख १८३१ का दिन युद्धमा वीरगति प्राप्त गरे । उनका सन्तानहरू अहिले सभा दोभानबाट नजिकै लेगुवा र छथर हात्तिखर्कमा पनि बसोबास गर्दै आएका छन् । यता सभा दोभानको पारि भोजपुरमा समेत खेवाहाङहरू बसोबास गर्दै आएका छन् । यो इलाका खेवाहरूको पश्चिमी सिमाना हो । किनकी इतिहासमा खेवाहरूले पश्चिम दुधकोसीसम्म शासन गरेको कुरा इमानसिं चेम्जोङ र विद्ववान डा. हर्क गुरुङले उनीहरूको आफ्नो पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन् । विशेष गरेर सेनकालमा लोहाङ सेनले आफ्नो प्रान्त विभाजन गर्ने क्रममा अरुण सिमाना बनाएपछि खेवाहाङहरूको पश्चिमी सिमाना अरुण भयो । लिम्वुवानभूमिको रक्षार्थ अतुलनीय योगदान गर्नुहुने सेनापति काङसोरे खेवाहाङ (काङसो राय), दोस्रा सेनापति मुदिम्बा खेवाहाङ, सेनानी साङबोतरे, तेसाक्पा, सिपा, फाक्ते आदि सवै हामी सबैको लागि प्रेरणाका स्रोत हुन् ।

सेनापति काङसोरेको सम्झनामा छथर तिरका लिम्बूहरूले काङसोवा मेला लगाएका थिए । छथरको तेलिया खोलाको पुच्छार जहाँ काङसोवा मेला वि.सं.२०५८ सालसम्म लाग्दथ्यो यसलाई आज पनि काङसोवा खोला भन्ने गरिन्छ । माथिल्लो पट्टि तेलिया खोला भनिनपूर्व उक्त खोलामा काङसोरेले शिकार खेल्ने तथा युद्ध अभ्यास गर्ने भएकोले यो पुरै खोलालाई काङसोवा खोला भनिन्थ्यो । पछाडि खामनेरा गाउँलाई तेलिया गाविस नै बनाइयो । यो खोलालाई

वि.सं. १८७५ मा तिलेश्वर महादेवको मन्दिर निर्माण गरी 'तेलीया खोला' नामाङकरण गरियो ।

वीर लिम्बुवानी सेनापति काङसोरेलाई सहयोग गर्नका लागि ताक्लुङबाट सेना जाँदैगर्दा हमरजुङ्ग र आङदिम गाविसको सिमाना मानिने खोलामा पुग्दा ति सेनाले काङसोरे मारिएको खबर पाएका थिए । कुनदिन काङसोरे मारियो भन्दा 'लावा पमबम ऐन' यसको नेपाली अर्थ आकाशमा जुन टहटह लागेको दिन हुने भएकोले सो खोलाको नामाङ्करण पनि पमबम खोला नै गरिदिएका थिए । उक्त खोला अझै पमबम खोलाकै नामले चिनिन्छ ।

बहादुर सेनापति काङसोरेको संम्झनामा खोलाको नामाकरण 'काङसोवा' र मेला समेत 'काङसोवा' नै लगाइएको छ । काङसोवा मेला लाग्ने स्थानको ठिक पारिपट्टि हाङसामोरङ पर्दछ र चौविस पट्टि हाङसामोरङमा शिवको मन्दिर स्थापना गरी शिवरात्री मेला लाग्ने गर्दछ । इतिहासमा कहिल्लै नहारेका लिम्बुवानी सेना र नेतृत्वहरू काङसोरे, साङबोतरे, तेसाक्पा, सिपा, फाक्ते, मुदिम्बा आदिलाई ठूलो सम्मान गर्दै आत्मा गौरवका साथ लिम्बुवानवासीहरू सम्झिरहन्छन् ।

टिप्पणी :

१. समकालीन विजयपुरको संक्षिप्त इतिहास, इमानसिंह चेम्जोङ, पेज १११, ९२

२. दिब्यमेरु मानिस समाज, क्या. गोपिलाल लिम्बु, पेज ४५ ।

३. मानव उत्पति र खेवा वंश, खेवा लिम्बु परिवार, पेज ४९ ।

४. शृङ्खला, साहित्यकार लोकेन्द्र तिगेला, पेज ८६ ।

५. नेपाली समाचार डट कम ।

६. नेपाली लिटरेचर डट कम ।

७. संघीय, मासिक ।

८. बुद्धिकर्ण तथा काङसोरे संरक्षण प्रतिष्ठान ।

९. ह्यामिल्टन, एन एकाउण्ट अफ दि किङडम अफ नेपाल ।

१०.मुन्धुमविद भरत तुङ्घङ र पत्रकार भैरव आङ्लाका अनुसार ।

११. लामिछाने, टिका प्रसाद पुर्वाञ्चलमा धनकुटा, प्रकाशक : पल्लभ साहित्य प्रतिष्ठान, नारायणघाट चितवन २०६८, मुद्रणः गजरमुखी अफसेट प्रेस विराटनगर ।

n]vs

बेलायती सेनामा कार्यरत तथा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ, केन्द्रीय समितिको महासचिव हुनु हुन्छ । -सम्पादक

5y/ tfSnª sf] 5xf/L / xfdL dflemmbfO{ ¿

wd{fh 9sfn

भर्खर जुगाको रेखि बसेका गाउँका होनाहार चार युवक पढेर केही गर्ने उच्च महत्वकांक्षाका साथ एकदिन शहर पस्ने निर्णय गरे । यातायातको सुविधा थिएन । शहर जाने वाटोमा ठूलो खोलो थियो ।

माझिदाईले केही पैसा लिएर उनीहरूलाई खोलो तारी दिए । युवकहरूमा छुट्टै उत्साह थियो । शहर पुगेर वीस वर्षको अथक प्रयास पछि चारै जनाले छुट्टा छुट्टै विषयमा विषेशज्ञता हासिल गरे ।

पहिलो डाक्टर भयो । दोश्रो अर्थशास्त्री, तेश्रो पाइलट र चौथो भुगर्वविद । चारै जनाले अपार सफलतासगै राम्रो जागिर पाए । शहरमै घर बनाए । राम्रा राम्रा दुलही विवाह गरे । अनि एकदिन आफ्नो प्यारो गाउँ सम्झेर चारै जना सँगसँगै घर फर्कने विचार गरे ।

समयको गतिसंगै गाउँमा धेरै विकास भएछ । तर घर पुग्ने बेलाको त्यो भयानक खोलामा पुल भने अझै वनेको रहेनछ । त्यही माझिदाईका भरमा मानिसहरू नाउ चढेर खोलो वारपार गर्दा रहेछन् । विचरा माझिदाई बीस वर्षमै चाउरिएछन् । चार भाइ विशेषज्ञले चिन्ता व्यक्त गरे ।

नाउ चढेपछि उनीहरू गम्भीर मुद्रामा माझिदाइसँग गफ गरिरहेका थिए । हामीले गाउँ छोडेको ठ्याक्कै बीस वर्ष भएछ । विष वर्षमा हामीले धेरै प्रगति गऱ्यौ । पहिलोले भन्यो : म डाक्टर भए । मानिसका अंग प्रत्यंग छुट्याएर जोड्न सक्छु । मानिसको मुटु कलेजो फेरिदिन सक्छु । आँखा र गिदी साटासाट गरिदिन सक्छु । दोश्रोले भन्यो : म अर्थशास्त्री भए । विश्वको अर्थतन्त्र र पूँजी निर्माण मात्र होइन आर्थिक सन्तुलनको गहिरो लेखाजोखा गर्नसक्छु । तेश्रोले भन्यो म पाइलट भए जस्तो सुकै प्लेनलाई आकासको खुल्ला भागमा उडाइदिन सक्छु । आकासमै वर्षैसम्म विताइदिन सक्छु । त्यसैगरी चौथोले शानका साथ थप्यो म भुगर्वविद भए । म पृथ्वीको भित्री व्रम्हान्डको चिरफार गर्नसक्छु । जुनसुकै सतहमा भएको वस्तु पत्ता लगाउन सक्छु । आ-आफ्नो पराक्रम सुनाएर चारैजना विज्ञहरू रोमान्चित भइरहेका थिए । उनीहरूले माझीदाइ

प्रति व्यङ्ग्य गर्दै सोधे तपाइले यस विचमा क ख पनि पढ्नु भएन हगी विचरा माझीदाई त्यतिकै चाउरिनु भएछ । त्यस मध्येको डाक्टरले भन्यो ।

वास्तवमा माझिदाइको आधा जीवन त्यतिकै बर्वाद भयो । नपढी त जीन्दगी बर्वाद भईहाल्छनी माझिदाई । त्यसमध्येको दोश्रो अर्थशास्त्रीले व्यङ्ग्य गऱ्यो । बीस वर्षकोबीचमा त्यो खोलामा खरवौं लिटर पानि वग्यो । आफुले तारी दिएका लाखौं मानिसहरूले आखा अगाडि अरवौं रुपैया कमाएर त्यही वाटो फर्किए । कतिले पढे । कतिले प्रगति गरे । आज त्यसको मूल्याङ्कन गर्दा माझिदाईलाई कता कता नरमाइलो लाग्यो । मझिदाईलाई चित्त वुझाउन निकै गाह्रो पऱ्यो ।

गन्थन मन्थन गर्दागर्दै माझिदाइले खियाइरहेको नाउँ विचमा पुगिसकेको थियो । प्रकृतीको लीला त्यही वेला एक्कासी हावाहुरी चल्न थाल्यो । माझिदाई लौन के भयो ? विभिन्न चारवटा विषयमा विज्ञता हासिल गरेका र व्रम्हाण्ड वुझेकाहरू अलापविलाप गरी रुन कराउन थाले । माझीदाइले पछाडि फर्किर धैर्यपुर्वक सोधे : के तपाइहरूलाई पौडी खेल्न आउछ ? सवैले निन्याउरो स्वरमा आउदैन भनेर जवाफ दिए । माझिदाइले स्वभिमान पूर्वक भने: अघि मलाई क ख आउदैन भन्दा आधा जीवन वर्वाद भएछ भन्नु भो नि अव केही वेरमा नाउँ डुव्छ । अनि तपाइहरूको पुरै जीवन बर्वाद हुन्छ । माझिदाईले यति भनिसक्दा नसक्दै डुंगा पल्टियो । तर माझिदाइले चारै जना विज्ञलाई पौडिएर पालैपालो वाहिर निकाले अनि पानी छदाएर सकुसल घर पठाइदिए ।

मातृभुमी, मातृवात्सल्य, शैशव-वाल्यावथ र शिसु अवस्थाका पलहरूको स्मरण गर्दै पूर्वी पहाडि जिल्ला तेह्रथुमको छथर ओखे गाउँमा पाइला टेकेपछि नीति कथाले ठूलो झझल्को दिलायो । छथर ओखे छोडेको ठ्याक्कै २० वर्ष भएछ । वाल्यकालको झझल्को मेटाउन निहुँ निकालेर छथरमा भेला भएका परदेशीहरूसँग यस पटक पनि भेट भयो । म जस्ता मौसमे पाहुनादेखि आक्कलझुक्कलका पाहुनाहरूको संगमले छथर राम्रोसँग रंगिएको थियो । निश्चल जीवनको उर्वर वसन्त पार गरेको मातृभुमीको सल्लेरी, खर्क, जंगल, आहाल, पाठशाला र गौडागौडाहरूले निकै न्यास्रो मानिरहेको भानमा यसपटक पनि एक चक्कर लगाइयो ।

जीवन संरचनाको प्रारम्भिक आधार भूमिका रुपमा रहेको छथर म जस्ता परदेशीएर अन्यत्रै जीवन यापन गर्नेहरू सवैको लागि अविश्मरणीय रहेको छ र रहिरहने छ ।

विश्वव्यापिकरणका कारण अवसरको खोजीमा स्वदेश वा विदेशका विभिन्न भागमा पुग्नेहरू सवैलाई माझिदाईहरूले बाटो तारिदिएका छन् । ती माझिदाईका प्रतिकका रुपमा छथर ओखेका भगवति माध्यामिक विद्यालयका शिक्षकहरूलाई मैले संझने गरेको छु । उहाँहरू मात्र होइन अन्य विद्यालयमा मेहेनत गरी पढाउने गुरुहरू र हामी सवैको पहिलो पाठशाला परिवार बुवा, आमानै आज माझी दाईको प्रतिकका रुपमा रहनु भएको छ ।

विशेष गरी लेखनको क्रममा तोयासर, भिमसर, ज्ञानेन्द्रसर, इन्द्रसर

कमलसर । सुना मिस, पुष्पसर, रामसर, र देवेन्द्रसर प्रति म व्यक्तिगत रुपमा माझिदाईका रुपमा श्रद्धा र कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । पीता हिरालाल र माता कमलामा भएको माझिदाईको प्रतिविम्व विर्षन सक्ने कुरै भएन ।

छथरलाई जन्मभूमि बनाएर सदाका लागि बसाई हिड्नेहरू क्यारियर बनाउन शहर पस्नेहरू र आर्थिकोपार्जनका लागि विदेशीनेहरूले प्राय पिठ्यूमा झोला बोकेर आखे, जोडिसल्ला, दाह्रेगौडो, डङडङे र तेलिया खोला हुदै सिदुवासम्मको उकालो र केही तेर्सो लेकाली कच्ची धुलो सडकको यात्रा तय गरेका छन् । केहीले मात्र शुक्रबारे, डङडङे र तेलिया खोला हुदै सिदुवाको बाटो पार गरेका छन् । विश्वका धेरै ठूला क्रान्ति पनि छोटो समयमा भएका उदाहरण छन् । तर गएको २० वर्षको छथर ओखे र आसपासको क्षेत्रको विकास विश्लेषण गर्ने हो भने समयको गति भन्दा ढिलो चक्र घुमेको ठहर गर्न सकिन्छ ।

दुःखले कच्ची सडक सिदुवा-ओखे पुगेको छ । माध्यामिक विद्यालय उच्च मावि भएको छ । एउटा प्रहरी चौकी, एउटा हेल्थ पोष्ट थपिएको छ । विहिबारे बजार लाग्न थालेको छ । आर्थिकोपार्जनका लागि विदेशिएर फर्किएकाहरूले घडेरी जोडेर हालेका ढुंगे कच्ची झुपडिहरूले थोरबहुत बजारको रुप लिए जस्तो भान भएको छ ।

यथार्थमा कच्ची सडक पुगे पनि नियमित सवारी सञ्चालन हुन नसक्दा र उच्च मावि भए पनि प्राविधिक विषय र दक्ष र शिक्षक नहूदा [illegible]को उपयोगिता विश्व र आन्तरिक बजारसंग प्रतिष्पर्धा गर्न सक्ने खासै सम्भावना देखिदैन ।

एउटा हवल्दारका भरमा रहेको प्रहरी चौकीले जातीयताको झाङहाल्न खोजेको सद्भाव प्रीय छथर ओखेवासीमा शान्ति र अमन चयन ल्याउछ भन्ने झिनो आशा कमैले मात्र गरेका छन् । अहेवका भरमा चलेको स्वास्थ्यचौकीले सिमित औषधीका भरमा मृत्युशैयाबाट फिर्ता नदिए पनि न्यूनतम प्राथामिक उपचारसम्म उपलब्ध गराउला । साप्ताहिक रुपमा लाग्ने विहिबारे बजारले सवैको आवश्यकताको विनिमय नगरे पनि भेटघाटाको एउटा मेला भएको छ । तर मौलाउन थालेको छथर ओखेको घडेरी भरीका लाहुरे झुपडिहरूमा विकसित भैरहेको शहरीया स्वाङले भने गा[illegible] विकृतितिर लगिरहेको देखिन्छ ।

यस अर्थमा गएको वीष[illegible]को विकास अवस्थाको विश्लेषण गर्दा समयको वेग भन्दा पनि कम घर्षणका साथ अघि वढेको छथरको मूल्यांकन गर्न सकिन्छ । दक्ष जनशक्तिको अभाव, श्रृजनशिल जनशक्ति उच्च शिक्षा र अवसरका लागि पलायन, दिर्घकालीनसोच भएका नेता र अगुवाहरूको कमी, जातियता र साम्प्रदायिकताको विकास, परम्परावादी सोच । सामाजिक उत्तरदायित्वको न्यून प्रत्याभूति र सुविधाको खोजीमा विकसित स्थानतिर वसाईसराई गर्नेहरूका कारण छथरको विकासले समयको बेगलाई समात्न नसकेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

छथरलाई अगाडि बढाउने हो भने छथर प्रेमीहरूले गाउँ[illegible]न नसके पनि गाउँ प्रतिको दायित्व पूरा गर्न केही योगदान पुऱ्याउनु जरुरी[illegible] आर्थिक

वैद्धिक तथा राजनीतिक तवरबाट छथरको विकासका लागि योगदान दिनु अपरीहार्य छ । जुन माटोले जन्म दियो, हुर्कायो, बढायो अनि वृति विकासका लागि चेतना दियो त्यो माटोको श्रद्धा गर्नु हामी सवैको कर्तब्य हो ।

नीति कथाका माझिदाई जस्तै बाहिरी दुनियामा केही सिकेर त्यो स्थानमा आफ्नो प्रभूत्व जमाए पनि परेका बेलामा काम दिने र हामी भन्दा ज्ञान र सीप भएका माझीदाईहरू प्रति हामीले युगौ युग श्रद्धा गर्न सिक्नु पदर्छ । जसरी डाक्टर, अर्थशास्त्री, पाइलट, भूगर्ववविदको घमण्ड बमबमसंगै चकानाचुर भयो ।

त्यसैले निष्कर्षमा भन्न सकिन्छ, छथरलाई परदेशमा हाई हाई हुने विषयविदहरू भन्दा दिर्घकालीन सोच र नेतृत्व भएका माझिदाईहरूको बढी आवश्कता छ । बाहिरको अवसरमा कुद्ने भन्दा पनि आफ्नो मातृभूमिको विकास गर्ने । अवसरहरूको यही श्रृजना गर्ने र आफ्नै माटोमा रमाउनेहरूको खाचो छ । एक्लै खाने होइन सवैलाई खुवाउने र खुवाउन सक्ने वीर योद्धाको जरुरी छ ।

n]vs M

मकालु टेलिभिजनका प्रवन्ध निर्देशक तथा वरिष्ठ पत्रकार हुनु हुन्छ । -सम्पादक

5y/sf]j0ff{g / wgs6fdf v]fxfx¿

nf]s]b|ltu]hf v]fxfª

पूर्वी नेपालको ९ जिल्लालाई कोशि र मेचिमा राखिएको छ । धेरैबर्षअघि यसलाई याक्थुङलाजे भनिन्थ्यो, त्यसपछि लिम्बुवान भनियो र त्यसपछि पल्लो किरात भनियो । लिम्बुवान भूमि कहलाइएको अवस्थामै स्पष्ट पहिचान बनाएको यसभूमिको बारेमा विभिन्न इतिहासकारहरूबाट आ-आफ्नै विश्लेषणहरू प्रसस्त पाइन्छन् । अरुणपूर्व मेचि वारिका लिम्वुवान भू-भाग मध्ये पनि छथर एउटा निश्चित पहिचान सहितको भू-भाग हो ।

लिम्बुवान भूमिको नामाङ्करण र प्रथम आगमनकर्ता लिलिमहाङलाई नै मान्न सकिन्छ र उनको शासनकालबाट नै यो भूमिलाई लिम्बुवान राखिएको हो । किरात वंशको शासन काठमाडौं उपत्यकामा समाप्त भएपछि पूर्वतर्फ लाग्ने क्रममा अरुणपूर्व तावालुङ सुसुवादेनमा लिलिमहाङले राज्य स्थापना गरेका थिए । लिलिमहाङको आगमन तेस्रो-चौथो सताब्दी तिर भएको अनुमान गरिएको छ । लिलिमहाँङ कै वंशज कालन्तरमा हाङ्जिलि हाङदुम्बाको पालापछि मात्र ६ थरीमा विभाजन भएको इतिहास पाइन्छ । छथर भन्नु भन्दा अगाडि यो क्षेत्रलाई फेदाप भनिन्थ्यो । सत्र थुममा लिम्बुवानलाई विभाजन गर्नेक्रममा मात्र छथर थुम बन्न गएको हो । लिलिमहाङको शासन चलेको धेरै पछि मात्र यस क्षेत्रलाई दस लिम्बुवानमा पुनसंरचना गरिएको थियो । दश क्षेत्रमा विभाजन गरी प्रत्येक क्षेत्रमा एक 'हाङ्' तोकिएको थियो । समग्रमा 'थिवोङ याक्थुङ हाङ' भनिन्थ्यो । यी थिवोङ याक्थुङहाङ मध्येका एक खेवाहाङहरू पश्चिममा दुधकोसीसम्म शासन गर्दथे ।

माथि उल्लेखित दस लिम्बुवान क्षेत्र 'थिवोङ याक्थुङ लाजे' पछि विभाजन भएको सत्र थुमको निर्माणक्रममा बनेको छथर थुमको सिमाङ्कन पूर्वमा नुभु खोलाशिरदेखि तमर दोभानसम्म, पश्चिममा लेगुवा खोला हुँदै अरुण दोभानसम्म, उत्तरमा पाँचपोखरी, तीनजुरे पहाडसम्म, दक्षिणमा तमर नदीलाई छथर मौजा नामाङ्करण गरिएको थियो । 'छथर मौजा' खेवाहाङ वंशजहरू दुवो, ढुंगो गाडी बालुवा उडाई 'हाङ्सेम्मा लुङ' राखी वंश फुटाएर ६ थर बनाएपछि

त्यही ६ थरीको इतिहास कायम हुने गरी त्यस क्षेत्रमा उनीहरूको प्रभावका कारण ‘छथर’ राख्न लगाएका हुन् र उक्त माथिको चार किल्ला क्षेत्र नै ‘छथर थुम’ को रुपमा विकास भएको हो ।

तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङलाई आफ्नो प्रमुख आगमनस्थल (माङ्गेना यक) र राजधानी मान्ने खेवाहाङहरू कसरी हात्तिखर्क, मुर्तिढुंगा, सान्ने लगायतका जमिनमा उनीहरूको बर्चस्व रहयो भन्ने तर्फ यो लेखमा प्रष्ट पार्ने जमर्को गरेको छु ।

हाङजेली हाङदुम्बाको शासनकालमा दस लिम्बुवानको राज्य प्रशासन कमजोर भएर गयो । यसको परिणामस्वरुप गाउँ नै पिच्छे राजा हुने परम्पराको विकास भयो । यो संगै आपुङ्गि राजाहरू जन्मने र बढ्ने क्रम बढ्यो । यो करिव सेनकालको आसपासमा थियो । सेनहरूको प्रशासन पनि कमजोर थियो । एउटा गाउँले अर्को गाउँको जग्गा हडप्ने, हत्या गर्ने जस्ता गतिविधिहरू बढ्यो । आपुङ्गि राजाहरू जन्मने क्रममा धनकुटा जिल्लाको हातिखर्क, मुर्तिढुङ्गा, सान्ने क्षेत्रमा छोङदेनहाङ्गले आफ्नो अधिपत्य कायम गरेका थिए । त्यसरी नै मुगा, फलाटे क्षेत्रमा रुदुवाहाङ्ग अस्थित्वमा आए । रुदुवाहाङ्गले छोङ्देनहाङ्गको जग्गा हडपे पछि उनीहरूबीच विशाल युद्ध भयो । यो युद्धमा छोङ्देनका सवै सेना कुलकविला मारिए । छोङदेनहाँङ्ग भागेर डङडङेको बाटो हुँदै हाङजेली हाँङदुम्बाहाँङ्गको सरण लिन ताक्लुङ पुगेका थिए । धेरै दिनको युद्ध, भोक, तिर्खा र थकानले लखतरान भएका छोङ्देनहाँङ हाँङजेली हाङदुम्बाको दरबार नजिकैको पधेरामा लम्पसार सुतेको अवस्थामा फेला परे । उनलाई राजाका सुराकीले भेट्टाए । अपरिचित व्यक्ति त्यसरी लम्पसार परेर सुतेको अवस्थामा पाइएको भनि राजाकहाँ खवर पुऱ्याए । उक्त खवर पाएपछि राजा हाङदुम्बाले यथार्थ बुझ्न कर्मचारीलाई अह्राए ।

उक्त ब्यक्ति भोक, तिर्खा र निन्द्राले थकित भएको जानकारी राजाले पाए तब उनलाई दरबारमा ल्याई खानापिन गराउनु भने । खानापिन पछि सोध्नेक्रममा उनले आफू छोङ्देनहाँङ भएको बताए । युद्धमा आफ्ना सम्पूर्ण सेना, कुलकविला समाप्त भएको र आफु उम्किएर शरण पर्न आएको कुरा दर्शाए । छोङ्देनहाँङले आफू खेवाहाङ्गकै ज्वाईचेला भएको पनि बताए । उनले रुदुवाहाँङलाई त्यस भूमिबाट लखेटेमा उक्त भूमि खेवाहाँङ्गहरूलाई सुम्पने बाचा समेत गरे ।

त्यसपछि खेवाहाङ्ग राजा हाङ्गदुम्बाले सेनाहरू पठाई छोङदेनहाङ्गलाई सहयोग गरे । उनका सेनाले मुर्तिढुंगा हुँदै माङ्माया खोला, लेगुवा दोभान, ओख्रे खोला तिर व्यापक रुपमा रुदुवाहाँङ्ग र तिनका लडाकुको खोजी गरे । यही क्रममा घट्टे खोलाको साठीमुरे डाँडामा रुदुवाहाँङ्गको लडाकुहरूसंग जम्का भेट भयो । त्यहाँ घमासन युद्ध भएपछि रुदुवाहाँङ्गका लडाकुहरूलाई छाप्लाङ खोला पारी लखेट्दै विजयपुरको पानमारा तेर्सो खेदाउँदै बुढी खोला कटाएका थिए । रुदुवाहाँङ र उनका बुढी फुपु केही समयसम्म बुढी खोला पारी लुकेर बसेका थिए । उनका फुपुले बुढीखोला पारी खेत पनि बिराए । यो बुढी खेत यद्यावधी

छदैछ । सर्त अनुसार नै छोङदेनहाङ्गले खेवाहाङ्गहरूलाई मुर्तिढुंगा, हात्तिखर्क सान्ने लगायतका भू-भाग आफ्नो पुजागर्ने थोरै जग्गा मात्र हात्तिखर्कको सिरान माक्लुङमा राखेर बाँकी सवै खेवाहाँङ्गहरूलाई शर्त मुताविक सुम्पि दिए ।

यही क्रममा छाप्लाङ खोला राम्च्या डाँडापूर्वको जमिन खेवाहाँङ्गहरूको भयो । छोङदेनहरूले थामडाँडा पानीढलो दक्षिणतर्फको जमिनमा छोङ्देन वंश रहने टुङ्गो लगाए । कालान्तरमा पुनः छोङदेन र रुदुवाहाँङबीच सम्झौता भई छाप्लाङ खोला र रुदुवा खोला सिमाना तोकेका थिए । जसमा छाप्लाङ र रुदुवा खोला तरेर रुदुवाहाँङहरूले अतिक्रमण नगर्ने सम्झौता भएको थियो ।

यो भू-भाग राजा हाङजेली हाङदुम्बाले आफ्ना सवै वंशजहरूको साझा भूमि वा स्वामित्वको रुपमा रहने निधो गरेका थिए । त्यसैले छोङदेनहाँङले सुम्पेका ती भूमिहरूमा पनि तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ (सुदाप) बाट नै खेती बिराउने र बाली लगाउने गर्दथे । समयक्रम संगै यो खेती टाढा भएकाले खेवाहाँङका सन्तानहरू उक्त क्षेत्रमा घर बनाएर बस्न थाले । र, ६ थरी खेवाहाँङ मध्येका जेठा मुक्तिमहाँङ्ग तिगेला, माइलो लुम्दुङहाङ्ग माङयाक, साइलो लेतुमहाङ्ग आङ्लाबाङ, कान्छो चोङवाङ खेवाहाँङहरू यस क्षेत्रमा बस्दै आएकाछन् । माइलो लुङलुमहाँङको छोरा माङयाकबाट पछि तुम्बा र पिपुङहाँङ्ग मादेन भिन्नभिन्न भई तुम्बा र मादेनहरू पनि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्दै आएका छन् ।

गोरखा र लिम्बुवान बीचको सन्धि सम्झौताबाट लिम्बुवान नेपालमा गाभियो । यद्यपी यस क्षेत्रमा किपट प्रथा लागू भयो । यो किपट प्रथामा समेत यस धनकुटा जिल्लाको मुर्तिढुंगा, हात्तिखर्क, सान्ने लगायतका क्षेत्रहरूमा १९ जिम्मा खेवाहाँङहरूकै कायम भएकाले पनि छथरे खेवाहरूको बसोबास भएको हो ।

n]v s

हात्तिखर्क गाविसका पूर्व निर्वाचित गाविस अध्यक्ष, पूर्व निर्वाचित गाउँ पञ्चायतका प्रधानपञ्च तथा खेवा वंशावली संकलनकर्ता र श्रृङ्खला नामक कविता संग्रह-२०६८ का लेखक हुनुहुन्छ -सम्पादक

t]xy'dsf] kof{6sLo lrgf/L / tfSn]a

nIdOf ltjf/L

तेह्रथुम जिल्ला प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपुर्ण छ। नेपालकै गुराँसको राजधानीको रुपमा परिचित यो जिल्ला नेपालमा पाईने ३२ प्रजातिका गुराँस मध्ये तेह्रथुमको सिरानीमा अवस्थित तिनजुरे, मिल्के जलजले (टिएमजे) क्षेत्रमा २८ प्रजातिका पाईन्छन् । यो क्षेत्रमा माघको अन्तिम सातादेखि असारको पहिलो साता सम्म उचाई अनुसार गुराँसका प्रजातिहरू फुलिरहन्छन् ।

तेह्रथुम जिल्लामा विश्वको सवै भन्दा होचो र अग्लो गुराँसको प्रजाति पाईन्छ, साथै वहुमुल्य जडिवुटीकोहरूको भण्डारको रुपमा रहेको यो क्षेत्र दुर्लभ वन्यजन्तु तथा धेरै प्रजातिका चराचुरुङगीहरूको वासस्थानको रुपमा परिचित छ। यो क्षेत्र कञ्चजंघा र मकालु संरक्षण क्षेत्रकोबीचमा अवस्थित छ । त्यसैले यसलाई विश्वको महत्वपुर्ण २०० वटा पारिस्थितिकीय प्रणाली मध्येको एकमा सुचिकृत गरिएको छ । एसियाकै सवै भन्दा लामो (३६५ मिटर) ह्यात्रुङ झरना यही जिल्लामा अवस्थित छ ।

कृषि र पशुपालन व्यवसायमा व्यावसायीकरण तर्फ उन्मुख हुन लागिरहेको यो जिल्ला कृषि क्षेत्रमा बेमौसी तरकारी अदुवा, अलैची, अम्लीसो, चिया, दुध, अकवरे खुर्सानी, सुन्तला, कागती, औषधी जन्य वहुमुल्य जडिवुटीहरू तथा फलफुलहरूको भण्डारको रुपमा रहेको छ ।

जलस्रोतको हिसावले यो जिल्लामा तमोर, खोरुङगा, कोया, लम्वु, पिंगुवा, हिउँदिया, फुंगुवा, अधेंरी, वम्वु र तेलीया जस्ता अनेकौ साना खोलाहरू नागवेली आकारमा उत्तरबाट दक्षिणतिर बगिरहेका छन् ।

भारतको जोगवनीवाट तिव्वतको सिमासम्म जोड्ने कोशी राजमार्ग र पुर्व पश्चिम मध्यपहाडी पुष्पलाल लोकमार्ग यही जिल्ला भएर जाने क्रममा निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ। यस जिल्लामा रहेको प्राकृतिक सौन्दर्यता, ताल तथा पोखरीहरू, फाँटिला घाँसे मैदानहरू, आदिवासी जनजातिहरूको धर्म संस्कृति, ऐतिहासिक गढी तथा मठमन्दिरहरूले समेत यो जिल्ला भरिपुर्ण छ । हस्तकलाको रुपमा रहेको ढाका कपडा, राडीपाखी, खुकुरी, छुर्पी तथा कुराउनी आदि जस्ता उत्पादनले यो जिल्ला साना तथा मझौला घरेलु उद्योग स्थापना हुने क्रममा अगाडि वढिरहेको छ। यसर्थ यो जिल्ला पर्यटन व्यवसायलाई व्यवसायीकरण तर्फ लैजाने क्रममा समेत लागिरहेको छ ।

कञ्चनजंघा, मकालु र कुम्भकर्ण हिमालको आधार शिविर तर्फ जाने मुख्य पदमार्गको रुपमा रहेको यो मार्ग गुराँसको राजधानी तीनजुरे मिल्के जलजले हुँदै अगाडि जाने क्रममा वसन्तपुरवाट ८ किलोमिटरको गाडीको यात्रा तय गरेपछि तेह्रथुम जिल्लाको सवै भन्दा उचाईमा (३०३४ मि.) रहेको तीनजुरे डाँडामा पुगिन्छ । तीनजुरे डाँडावाट २४ किलोमिटरको पैदल यात्रा पुरा गरेपछि गुफा पोखरी पुगिन्छ । वसन्तपुर देखी गुफा सम्मको यो यात्रा गुराँसको रमणीय जंगलसंग लुकामारी गर्दै विभिन्न चराचुरुङ्गीहरूको आवाजसंग दोहोरी खेल्दै फराकिला चौर र नागीहरूमा विश्राम गर्दै कञ्चनजंघा, मकालु, सगरमाथा हिमाललाई नजिकवाट नियाल्दै बादलुको घुम्टोमा लुकामारी खेल्दै अगाडि वढ्दा यो यात्रा अत्यन्त अविस्मरणीय यात्राको रुपमा रहने गर्छ । यसर्थ नेपाल पर्यटन वोर्डले नेपालका महत्वपुर्ण पाँच पर्यटकीय गन्तव्य स्थल मध्ये यस क्षेत्रलाई पनि सुचिकृत गरेको छ। पर्यटन मन्त्रालयले वसन्तपुरमा पर्यटन सुचना केन्द्रको निर्माण समेत गरिरहेको छ ।

nIo

(क) दिर्घकालीन लक्ष्य

तेह्रथुम जिल्लाको समग्र आर्थिक तथा समाजिक रुपान्तरणको लागि उद्योग, व्यापार, शिक्षा स्वास्थ्य, कृषि र पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्द्धन ।

(ख) मध्यकालीन लक्ष्य

कृषि र पर्यटनको व्यवसायिकरणको लागि दिगो उत्पादन तथा बजारिकरणमा जोड दिदै पर्यटनको माध्यामवाट स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसर सृजना गर्दै गरीवि न्युनिकरणमा गर्ने ।

lhNnfsf cfsif{0fx¿

१) २८ भन्दा बढि प्रजातिका ढकमक्क फुलेका गुराँस वनको दृश्यावलोकन
२) कुम्भकर्ण, कन्चनजङघा र मकालु हिमालको रमणीय दृश्यावलोकन
३) तीनजुरे डाँडावाट प्याराग्लाईडिङको उडान
४) तीनजुरे र मेन्छ्यायाम डाँडाबाट सूर्योदय र सूर्यास्तको दृश्यावलोकन
५) विभिन्न जात जाति, आदिवासी जनजातीहरूको जातिय संस्कृति ।
६) प्रकोप पछिको म्याङलुङ बजार
७) एसियाकै लामो ह्यात्रुङ झरना
८) जिल्लामा उत्पादित अर्ग्यानिक चिया
९) विभिन्न जातजातिहरूको मौलिक संस्कृतिमा आधारित परम्परागत खानाका परिकारहरू ।
१०) विभिन्न जातजाति, आदिवासी र जनजातीहरूको धर्म संस्कृतिको अध्ययन अवलोकन ।

११) पूर्वेली लोक संस्कृतिमा आधारित पन्चै बाजा, बालन, संगीनी, च्याब्रुङ नाच, शेर्पा नाच, चण्डी नाच, तामाङ सेलो, येवा नाच, धान नाच, गुरुङ नाच, लाखेनाच, डोकेनी नाच, विजुवा झ्याँक्रि नाच आदि ।
१२) तीनजुरे मिल्के जलजले क्षेत्रको गुराँसे वनको रमणीय पैदल यात्रा ।

t]x|ydsf sf[]hlx¿

गुराँसको जुस, ऐंसेलुको वाईन, तेह्रथुमे ढाका कपडा, शुद्ध घिउ, कुराउनी, सुकुटी, चौरीको छुर्पि, भेडाको घिऊ, उच्च पहाडी क्षेत्रका जडिबुटिहरू, स्थानीय फलफुल तथा तरकारी, उनीका राडी पाखी, लुकुनि, गलैचा, अल्लोबाट निर्मीत कपडा, नेपाली हाते कागज, छथर र आठराईको खुकुरी, खेसुङ, तोङ्बा, अकबरे खुसार्नी आदि ।

kf]v/Lx¿

उच्च स्थानमा रहेका मार्ग पोखरी, चिचिलिङ पोखरी, गुफा पोखरी, रात पोखरी, पात्ले पोखरी, रानी पोखरी, विगुत पोखरी, पन्चकन्या पोखरी आदिको मनमोहक दृश्यावलोकन ।

dlGb/ tyf uDafx¿

म्याङलुङकी देवी श्री सिंहवाहिनी भगवति मन्दिर म्याङलुङ, पाथिभरा मन्दिर (तिनजुरे डाँडा) गौखुरी धाम (मोराहाङ) , थाक्चोलुङ माङहिम मन्दिर (दोवाटे फाक्चामरा), थाक्चोके युमा माङहिम सिम्ले, तागेरा निङवाभु माङहिम मन्दिर (पोक्लावाङ), पन्चकन्या मन्दिर (पञ्चकन्या), बसन्तपुर गुम्बा (वसन्तपुर), मालिङ्ग गुम्बा, रत्नदेवी मन्दिर, घण्टे देवस्थल, जलजले शिवालय मन्दिर, सि-मिनाक्सी मन्दिर, नारायण थान मन्दिर, पुरानो गाउँ शिवालय मन्दिर संक्रान्ति, भगवती मन्दिर सक्रान्ति, नागेश्वरी मन्दिर (रातोपाटी बसन्तपुर) श्रीजङ गढी हाङसाम माङहिम (ईवा) किरातेश्वर हाङसाम माङहिम (ईवा), दुर्गा मन्दिर (ईवा) यग्राङ सिंह (चुवानडाँडा), प्रणामी मन्दिर (ईवा)

u9Lx¿

याकुम्बा गढी (पोमाजङ यक), संक्रान्ति, चम्सिङ गढी (हमरजुङ), थलागढी (म्याङलुङ), पोक्लाबुङ गढी (सिम्ले), पन्चकन्या गढी (पन्चकन्या), ताक्लुङ गढी (ओखे), साब्ला गढी (साब्ला-पिप्ले) आदि ।

ukmf tyf cf]8f/x¿

१) मजौ गुफा ओयाक्जुङ
२)ब्रह्मदिले ओडार खोरुङगा खोलाको किनार (श्रीजुङ)
३) गन ओडार मोराहाङ,
४)भुवाङ डाँडा मोराहाङ
५)मार्ग पोखरी,तुरुम फुकु
६) च्याङलुङ गुफा आदि ।

cGo cfsif{0fx¿ M

१) सात पत्रे ढाँड छातेढुङगा, सातपत्रे जंगल श्रीजुङ-पौठाक, भिमसेन पाईला केउरेनी, कुकुर छिर्ने प्वाल दारेगौडा दांगपा, सेति नदिको जस्तो आकार भएको खोला खाम्लालुङ, शहिद नेत्र गुरागाई पार्क (आम्बुङ), शहिद स्मृति पार्क बगाले (ह्वाकु), चमेरे भिर खाम्लालुङ, पोतेको ढुंगा पिप्ले, सिरसाईवेक जंगल आम्बुङ ।
२) छाता जस्तो ढुङगा भएको छातेढुङगा, रमिते ढुङगा, पानचासे आदि ।

t]xlyd lhNnfsf]kof{6sLo dfu{x¿ M

१) धरान, बसन्तपुर, तीनजुरे डाँडा, रातपोखरी, लसुने, जिरीखिम्ती, म्याङलुङबाट धरान सम्म-(२ रात ३ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ३५००/-
२) धरान, बसन्तपुर, तीनजुरे डाँडाबाट धरान सम्म-(१ रात २ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत २०००/-
३) धरान, बसन्तपुर हुदै तीनजुरे डाँडा, चौकी, गुफा बजार, मेन्छ्यायेम, श्रीजुङ, मोंराहाङ, जिरीखिम्ती म्याङलुङबाट धरान सम्म-(६ रात ७ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ६०००/-
४)धरान, बसन्तपुर, तीनजुरे डाँडा, चौकी, गुफा बजार, मेन्छ्यायम, सातपत्रे, ह्यात्रुङ झरना, आठराई, पाँचथर, ईलाम, झापाबाट धरानसम्म - (१० रात ११ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ९,०००/-
५) धरान बसन्तपुर, गुफा पोखरी, ताप्लेजुङ्ग दोभानबाट ऱ्याफ्टिङ (ऱ्याफ्टिङ खर्च वाहेक) बहारा क्षेत्र सम्म (६ रात ७ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ६,०००/-
६) धरान, शुक्रबारे पन्चकन्या हाक्पाराबाट ऱ्याफ्टिङ बहारा क्षेत्रसम्म (४ रात ५ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ४,५००/-
७) धरान, बसन्तपुर हुदै तीनजुरे डाँडा, चौकी, गुफा बजार, मेन्छ्यायम, सातपत्रे, ह्यात्रुङ झरनाबाट म्याङलुङ धरानसम्म-(८ रात ९ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ७,०००/-
८) धरान, शुक्रबारे चम्सिङ गढी, ताक्लुङ गढी ओखे, च्याङलुङ गुफा सुदाप, मार्गपोखरी, पट्याक डाँडा, बसन्तपुर, तिनजुरे, गुफा पोखरी धरान विराटनगरसम्म (पाँच रात प्रतिव्यक्ति लागत रु ५००० सम्म)
९) धरान, मार्गपोखरी, पट्याक डाँडा, बसन्तपुर, तिनजुरे, गुफा पोखरीबाट

तुम्लीङटार, विराटनगर सम्म -(६ रात ७ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ९,०००/-
१०) धरान बसन्तपुर, मुडे शनिश्चरे, चैनपुर, मकालु बरुण, तुम्लिङटार, काडमाण्डौं - (७ दिन ६ रात)
११) धरान, बसन्तपुर, गुफा बजार, सभापोखरी चैनपुर टुम्लिङटार, विराटनगर - (९ रात १० दिन) - प्रति व्यक्ति लागत १२,०००/-
१२) धरान, बसन्तपुर, गुफा बजारबाट सभापोखरी गुफा बसन्तपुर - (७ रात ८ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ७,०००/-
१३) धरान, बसन्तपुर, लसुने, जिरीखिम्ती, म्याङलुङ मोंराहाङ गुफा बजार चौकी बजारबाट बसन्तपुर -(६ रात ७ दिन) - प्रति व्यक्ति लागत ६,०००/-
१४) धरान, बसन्तपुर गुफा पोखरी, दोभान, कञ्चनजङघा- सुकेटार विराटनगरसम्म
१५) धरान, बसन्तपुर गुफा पोखरी, दोभान, कञ्चनजङघा ताप्लेजुङ फुङलिङ पाँचथर ईलाम विराटनगरसम्म

s ; /l kÚg}

काठमाडौंवाट ४० मिनेटको हवाई यात्रा पछि विराटनगर हुदै धरानवाट ८४ किलोमिटरको यात्रा पछि तेह्रथुमको प्रवेशद्धार बसन्तपुर बजार पुगिन्छ। बसन्तपुरवाट २६ किलोमिटरको यात्रा तय गरेपछि म्याङलुङ सदरमुकाम पुगिन्छ।

n]v s

पर्यटन विकास तथा प्रवद्धन समिति, तेह्रथुमको महासचिव हुनुहुन्छ। -सम्पादक

5y/ yd' lnDa'jfg

chg' dfaxfª÷e/t tª3ª÷ cGhtf tfDnL

छथरको नामाकरणसँग पूर्वका आदिवासीका इतिहास, भाषा, संस्कृति र राजनीति जोडिएको छ । हामीले बोलचालमा सुनेको र लिखतमा पाएको दश लिम्बुवान सत्रथुम मध्ये छथर पनि एउटा थुम हो । हिजोको दश लिम्बुवान भित्र छथरका खेवाहाङ वर्तमान खेवाहरूका पूर्खाको नाम हो । वर्तमानमा धनकुटा जिल्लाका एघार गाविसहरू (लेगुवा, मारेक, जितपुर, मुर्तिढुङ्गा, सान्ने, घोर्लखर्क, फलाँटे, पाखिबास, हात्तिखर्क, ताङ्खुवा, तेलिया र परिवादिन) र तेह्रथुम जिल्लाका नौ गाविसहरू (बसन्तपुर, फुलेक, दाँगापा, सुदाप, ओखे, फाक्चामारा, पञ्चकन्या, हमर्जुङ र आङदिम) छथर थुम भित्र पर्दथे । छथर थुम्को तिरो धनकटा गौडामा बुझाइन्थ्यो । पञ्चायत लागु भएपछि धनकुटा गौंडालाई तेह्रथुम, सङ्खुवासभा, पाँचथर, धनकुटा र ताप्लेजुङ जिल्लाहरू बनाइयो । जिल्लाहरू कायम भएपछि छथर थुमलाई धनकुटा र तेह्रथुममा विभक्त गरिएको हो । गोरखाली विरुद्धको लडाईंमा अरुणका सुनुहाङ राय र छथरका आसदेव रायको चर्चा पाइन्छ । वि.सं. १८४९ को कागजमा खेवा रायको नाममा माङमाया खोला पूर्व राम्च्या डाँडा पश्चिम पटचाक दक्षिण फकुवा खोला उत्तर छथरको प्रारम्भिक सिमाना भेटिन्छ । माङमाया खोला मुर्तिढुङ्गा र हात्तिखर्क बीचहुँदै अरुणमा मिसिन पुग्छ । राम्च्या डाँडा पाखिबास, फलाँटे र घोर्लिखर्क गाविसको शिर हो । फकुवाखोलाबाट फकुवा खेतको नामाकरण भएको हो । फकुवाखोलाको नाम वर्तमानमा (लिम्बू/नुभु/लुभु खोला हो जुन तिन्जुरे डाँडाको मूल भएर ओखेको ककुवा फकुवा खेत सिंचिन्दै तमोर नदीमा मिसिन्छ । वि.सं १८६७ मा फेदाप थुमहरूसँगै छथर थुमको नाम पनि भेटिन्छ । वि.सं १८७१ को कागजमा खेवाका पूर्खा खेम्सबन्द राय, पारघारी खजुमका पूर्खा शहरसिं राय, खादिका पूर्खा सोरोजित राय, चङबाङ खजुमका पूर्खा असलमुखी राय, युसाङमुखि राय, र सुनाङोन्धा राय लगायतले तुङघङका पूर्खा तुम्याङजित राय र देशमुखी रायलाई गोश्वारा जिम्मावाल बनाएको भेटिन्छ । यसकारण छथरको नामाकरण यी छ जना सुब्बाका मौजाबाट बनेको अनुमान गर्न सकिन्छ । युङसामुखि राय र सुनाङोन्धा रायका सन्तानका थर पत्ता लगाउन सकिएको छैन । उक्त कागजमा ताङखुवा उत्तर (ताङखुवा खोला) नुभु खोला कबइ (ककुवा फकुवा खेत) दक्षिण तमोर पश्चिम पोतेयक (पटयाक) राम्च्या पूर्व गाविसको शिर) चारकिल्ला छथर थुमको सिमाना किटिएको छ । छथरको सिमाना तमोर नदी र ताङखुवा खोलाको दोभानबाट तमोरै-तमोर हुँदै लिम्बू खोला र तमोर नदीको दोभानदेखि लिम्बू

खोलै-खोला तिन्जुरे डाँडा हुँदै बसन्तपुरबाट लेगुवाखोलाको शिरदेखि लेगुवा खोलै-खोला अरुण नदीको दोभानदेखि अरुणै-अरुण छाप्लाङखोलाको शिर राम्च्या डाडाँ हुँदै गुँरासे डाँडादेखि ताङखुवा खोलाको शिर हुंदै ताङखुवा खोलै-खोला तमोर नदी दोभान भित्रको चार किल्ला भित्र भेटिन्छ ।

5y/sf cflbjf;Lx¿sf]kl/ro

खेवाहरूको सुदाप, ओखे, हात्तिखर्क र मुर्तिढुङ्गामा बसोबास छ। उनीहरू आफ्नो पितृ (मिङस्रा) र थातथलो (माङ्गेना यक) पुकार्दा 'सिमेरिफुङ हाङमेरिफुङ फेक्ते थोः हाङजिकुमहाङ् खेवाहाङले कुवाप्मासा, ताक्लुङ यकरे कुयक्मिसा' भनेर पुकार्छन् । खेवाहरू तिगेला, तुम्बा, मादेन, माङयाक, चोङबाङ, र आङलाबाङ गरी छ थरिका छन्। रुदुवा र छोङदेनको झगडाहुंदा छोङदेन खेवाहाङसँग सहयोग माग्न सुदाप आएछन । खेवाको सहयोगले रुदुवालाई हराएपछि खेवाको बसोबास हात्तिखर्क र मुर्तिढुङ्गामा पनि हुन थाल्यो । शाहकाल र राणाकालका सरकारी कागजहरूमा छथरका सुदाप, आङलाबुङ, छङुदने, लयागु याकसिजङुं, मावांयक, तम्न्यानी जस्ता लिम्बू भाषाबाट बनेका ठाउँहरूको नाम बारम्बार उल्लेख भएको पाइन्छ। खजुमहरूको बसोबास पञ्चकन्या, फाक्चामारा र ताङखुवा गाविसमा पर्छ । यो गाविस भित्र आवारी, कालुङ, वासिका, हेमाङदेन जस्ता लिम्बू भाषाबाट बनेका थुप्रै गाउँ छन्। त्यस्तै फाक्चामारा भित्रका हाक्पारा, सिङजेकवा पनि हुन् । खजुमहरूले आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'मुलम्खे कुमे मुसुङना आनाहाङमा कुमे चाच्चाला चले ? चाहिदोरे कुवाप्मासा, योमुइ चम्खासिङ यकरे कुयक्मिसा' भनेर पुकार्छन्। खजुम पनि पारघारी, वयाङ, कुरुम्भङ, चोङबाङ, लेक्वा र इम्सङ गरी छ थरिका छन्। वयाङ खजुमहरूको धनकुटा चौविसमा बसोबास छ। विजयपुर, धरानस्थित वि.स. १८४६ को पिण्डेश्वरको ताम्रपत्रमा षुजुग्याँ लिम्बूहरू आसमत राय, हाङनु राय, लिङ भाङराय, जित्ता राय धनउदा रायहरूको चर्चा पाइन्छ । खादी र तुङघङहरूको बसोबास ताङखुवा र ताङखुवाको बन्चरेमा छ। उनीहरू आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'वसाङग्रि कुवाप्मा (माइती) र मेन्नुरिङ (चेली) कुवाप्मासा, चङसालङु फजु?लुङु यकरे कयुक्मिसा' भन्छन् । खादी र तुङघङको पितृ एउटै हो । खादिहरू आफ्नो यकलाई 'फुलिलुङ तिन्नामफुङरे कुयक्मिसा' भनेर पुकार्छन्। सुङनाम गाविसका तुङघङका सहोदर भाई खङ्वाहरूको पुरानो बसोबास सुदाप याकसिजं हो। साँवाहरूको बसोबास हमर्जुङ र आङदिममा पाइन्छ । तुमसाँवा र पाकसाँवा गरी दुई खालका साँवा छन् । यिनीहरू आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'हमेरुङ कुवारुङ हाङबेरु साँवाहाङरे कुकत्तुबासा, पोःमुइ चाङसिङ यकरे कुयक्मिसा' भन्छन्। थक्लेन र तुम्बाहाङफेहरूको बसोबास परिवादिनमा पाइन्छ । आङलाहरूको तेलिया हो । यिनीहरूको पितृ र थातथलो एउटै हो। यिनीहरू आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'हमेबुङ थक्सुहाङमा हबेरुहाङ कुवाप्मासा, चाम्लिङ ताम्लिङरे कुयक्मिसा' भन्ने गर्छन् । खयाङहरूको

बसोबास पनि परिवादिनमै पाइन्छ । उनीहरू आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'उप्लुङ्गी कुवाप्मासा, माङलुङ रे कुयक्मिसा' भन्छन् । माङलुङ (देवीढुङ्गा) खप्ताक र परिवादिन बीचको छावाखोलाको ओडारलाई भन्छन् । तिल्लिङहरूको बसोबास दाँगपा र बसन्तपुरमा पाइन्छ । दाँगापाबाट योगाजित पूर्खा बसन्तपुर गाविसको केभुक गएका हुन् । बसन्तपुर गाविसको सानो सल्लेरी (गदराजे गाउँ मा पनि तिल्लिङ छन् । तिल्लिङ चङबाङ र मादेन गरी दुई खालका छन् । बसन्तपुर गाविसको केभुक र गदराजे गाउँमा चङबाङ तिल्लिङको बसोबास पाइन्छ । मादेनहरू दाँगापा र मुसाङखेलको माथिल्लो गाउँमा बस्छन् । यिनिहरू आफ्नो पितृ र थातथलो पुकार्दा 'तिलिङजङ मुबेरुहाङ कुवाप्मासा, पिप्ले गढीयकरे कुयक्मिसा' भन्छन् । गढीयक तेह्रथुमको पिप्लेमा पर्छ । तिलिङ राजा मुबेरुहाङले आफ्नो सुरक्षार्थ ढुङ्गा खोपेको सोल्मा गाविसको तिलिङटारमा पनि भेटिन्छ । माङभु र केभुकहाङहरूको बसोबास दाँगपा र बसन्तपुरमा पाइन्छ । माङभुहरू अहिले धेरै संख्यामा बसन्तपुरको मुसाङखेलमा बस्छन् । केभुकहाङहरूको बसोबास दाँगपा गाविसको सिङ्थापामा पाइन्छ । केभुकहाङहरू बसन्तपुर गाविसको मुसाङखेलको माथिल्लो गाउँमा पनि छन् । माङभु र केभुकहाङहरूले पितृ र थातथलो पुकार्दा 'थिगाङदुङ गर पिरिमवा यु:रो थिगाङदाङ गर माङशेवा यु:रो । थो:हाङ पोत्याकमा थेगु, योहाङ पिरिमवा: वादो । साप्चि कुलुम्मादेन आ?वासो का?वारे कप्मेन्दे?ने, खक्चुम सवारे पित्मेन्दे?ने, पिरिम यकरे कुपोक्मासा, आपेङहाङरे कुथिन्दुबा, कुत्तुबासा माङभु' भन्ने गर्छन् । केभुकहाङको हकमा चाँहि आपेङहाङरे कुइत्तुबा, कुवाप्मासा भन्छन् । तुम्बाहरूको बसोबास पाखिबासको फाङदुवा, राम्च्या, फलाँटेको घामे, तिल्के, घोलिखर्कको डढुवा, जितपुरको आन्द्रुङ, ढोडे र मारेकको सार्किडाँडा, माझगाउँ सम्म बसोबास छ । यिनीहरूको उत्पत्ति थलो राम्च्या हो । यिनिहरूको पितृ साम्मेलिङ (मूलवंश) काक्कुमा (माइती) र साङखामा (चेली) हो । डढुवाका तुम्बाहरूले गाउँको साम्मेलिङ रुदुवा फुङदेन उत्पत्ति थलो र पानी (पुर्खाले पहिले पिएको चोखो पानी) को फाङदुवा राम्च्यारेन भन्छन् । आन्द्रुङ र ढोडेका तुम्बाहरूले गाउँको साम्मेत पाकचेरेम्मा र पानीको वाचेरेम्मा भन्छन । पुर्खाहरू छुटिन्दै पानी र गाउँको साम्मेलिङ पनि छुटिन्दै जाने भएपनि एउटै वंशका सन्तानहरूको पितृको साम्मेलिङ चाँहि एउटै हुन्छ । लुम्बाहरूको बसोबास जितपुर गाविसको आन्द्रुङ, ढोडे र मारेक गाविसको सिरानगाउँमा पाइन्छ । लुम्बाहरूको पितृ साम्मेलिङ काङछामि र केखामा हो । पाम्फहरूको बसाबोस जितपुरको मग्वामा मात्र छ । यिनिहरूको पितृको साम्मेलिङ छोङखामि र थिङगाहिङमे हो । ताम्लिहरूको बसोबास मारेकको डाँडाटोल, उतेम्मा, झिंघुटिघर, चारघरे, चोक्ताङ, र कटहरेदेखि जितपुरको आन्द्रुङ, ढोडे र साफुमा पनि छ । याख्खा इतिहासकार मागमान लिंखा (वि.सं २०६६) का अनुसार ताम्लिहरूको पितृहरूको साम्मेत पाङलियोङ र पाङलियोङमेक हो । मारेक गाउँको साम्मेलिङ पोक्वारेन, छाप्मियो र पानीको पुन्दुलिङवा, इमिलिङवा, छुवुलिङमा हो । रोगुहरूको बसोबास मारेकमा मात्र छ । उनीहरूको पितृ साम्मेलिङ काक्कुनु र साङखामा हो । छथर थुम भित्रका खेवा, खजुम, तुङघङ,

खादि, थक्लेन, आङला, तुम्बाहाङफे, खयाङ, माङभु (माबुहाङ), केभुकहाङ, तिल्लिङ, साँवाहरूको आस्था र संस्कृतिबीच समानता पाइन्छ । आफ्ना छुट्टाछुट्टै कार्यगत विशेषता बोकेका पुजारीहरू फेदाङबा, साम्बा (छाम्बा), येवा (यावा) बाट आस्थागत कायर्हरू मुख्यगरी उभौंली (या?वा मोमा), उधौंली (नेवाङ्गी/चासोक थिसोक/ फिसो कार्यमा थक्ले साम्माङ (देहधारी देउ देउता पुकार्ने, शिर उठाउने (माङ्गेना, फङु वाचाङमा, नाहाङमा), दशागह्र टार्ने (तङसिङ तिःक्मा), गालि सराप बगाउने (माङहुक्वा/माङदे) जस्ता कार्यहरू सम्पन्न गर्ने गर्छन् । यस्ता पुजारीहरूले पितृको स्तुति गर्दा बोलीने बोललाई मुन्धुम भन्ने गरिन्छ । उनीहरूमा प्राकृतिक विपत्ति टार्न मुन्धुम फलाकेर पितृहरूको मानमनितो पुऱ्याउनु पर्ने मान्यता छ । यी मध्ये आङला, तुङघङ, खादिले माङसेवा र मार्गा पूजा पनि पहिले गर्ने गर्थे । यिनीहरूमा पप्पे नेप्पा मु?मा (पात बजाउने, कोम मुक्मा (विनायो बजाउने), धाननाच (याःलाङ/चाःलाक्मा), केःलाङ (च्याब्रुङ नाच), हच्चुम लक्मा (फलानी हान्ने, प?लुम लेप्मा (छेलो हान्ने, योङ लेप्मा (वल्छी हान्ने, आप्चा पुङमी पेक्मा (शिकार खेल्ने) जस्ता छुट्टै संस्कृति पाइन्छ । त्यस्तै मृत्यु संस्कारहरूमा युम्सा नाक्मा (नुनतेल माग्ने, मिक्वा साङमा (आँशु पखाल्ने खाःउःमा (शुद्धि हुने गर्ने चलन छ। छथरमा साम साःमा (सातो पुऱ्याउनेको सट्टा इगेत्छिङ तङसिङ राख्ने चलन छ। लिम्बू भाषाका चार लवजहरू मध्ये छथरे पनि एक हो । छथरे भाषाको अभिलेखन कार्यमा हड्सन (सन् १८९४) ले ताङखुवाका गुनमान लिम्बूका नाम लिएकाछन् । छथरे भाषाको व्याकरणमा डा. गोविन्द तुम्बाहाङले विद्यावारिधि गरिसकेका छन् । तुम्बा, लुम्बा, पाम्फु, ताम्लि, रोगुहरूको संस्कृति, संस्कार र राजनीतिमा बढी लिम्बूको प्रभाव देखिन्छ । हाल उनीहरू आफूलाई याख्खा भनिरहेका छन् । वि.सं १८८७ देखि मात्र 'याखा' शब्द सरकारी कागजहरूमा भेटिन्छ । विशेष गरी वि.सं १८३१ देखि गोर्खालीको प्रवेशपछाडि वाहुन, क्षेत्री, तामाङ, शेर्पा, गुरुङ, मगर, भूजेल, नेवार, खम्बू (राई, सुनुवार, दलित भनेर पहिचान बोकेका विभिन्न जातजातिहरूको आगमन भयो र छथर थुम लिम्बुवान भित्रको साझा इतिहास बन्यो । छथरमा किपट लिम्बूहरूको परम्परागत रूपमा जातीय, सामुहिक र साँस्कृतिक स्वामित्वमा रहंदै आएको जमिनलाई लिम्बूहरूमाथि शाहहरूको शासन चल्न थालेपछि शाह र लिम्बूबीच भुमिसँग सम्बन्धित साझेदारी व्यवस्थालाई किपट भनियो । गोर्खालीले दिएका कागजहरूमा वि.सं १८४५ मा किपटको चर्चा गरिएको पाइएपनि वि.सं १९२५ देखि किपट व्यवस्था व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन भएको पाइन्छ । रु. ३०/- उठ्ति हुने साठ्ठी मुरी माटो (पन्ध्र रोपनी खेत) रैकर गराउने र रु. ५२/- सलामी सरकारलाई चढाउने लिम्बूलाई सुबाङ्गी दिइन्थ्यो । त्यस्तै याख्खालाई मझीया पगरी दिइन्थ्यो । यस्ता सुबाङ्गी वा मझीया दर्जा पाउनेलाई 'राई' पनि भनिन्थ्यो । रु. ५२/- सरकारलाई सलामि चढाइ माटो मुरी रैकर गराउन नसक्ने आफनो साढे ६/- तिरो तिर्नेमा १/- रुपैयाँ थपि साढे ७/- तिरो बुझाउनेलाई तिरुवा सुब्बा भनिन्थ्यो । छथर थुममा सुब्बा वा मझीया लिम्बू, याख्खा र अठप्रे मात्र हुन पाउँथे र सुबाङ्गी (जिम्मावाल) वा पगरी फुटाउन पनि

उनीहरूले मात्र पाउँथे । बन्दगी जिम्मा चाँही चलाउन लिम्बू, आठपहरीया र याख्खा बाहेकका‌ले पनि पाउँथे । सुब्बाहरूले पञ्चखतदेखि बाहेकका मुद्दा सबै हेर्न पाउँथे । खेवाहरूको जिम्मा सुदाप-१६, ओख्रे- ६, हात्तिखर्क-१९ र मुर्तिढुङ्गा-४ गरी जम्मा ४५ जिम्मा देखिन्छ । तिगेलाको ओख्रेमा जयराज र जसबहादुर २ जिम्मा र हात्तिखर्कमा हृदयमान, हर्कहाङ, अर्थलाल, चक्रबहादुर र रामध्वज ५ गरी जम्मा ७ जिम्मा भेटिन्छ । ओख्रेमा तुम्बाहरूको मात्र नन्दप्रसाद, वृजिमान, रामबहादुर र नरबहादुर गरी जम्मा ४ जिम्मा पाइन्छ । मादेनहरूको सुदापमा भिमबहादुर (निशानवाला), भिमबहादुर, छत्रमान, रिमति, ज्ञानबहादुर, हर्कबहादुर, खड्गबहादुर, कुसुमे, राजदल, भगिमान १०, हात्तिखर्कमा जयराज, नरबहादुर, थम्बाहाङ, दलबहादुर, पहलमान ५ र मुर्तिढुङ्गामा लिलबहादुर, बमबहादुर र श्रीध्वज ४ जिम्मा गरि जम्मा १९ जिम्मा देखिन्छ । माङयाकहरूको हात्तिखर्कमा मात्र डम्बरसिं, धनजित, चन्द्रबहादुर, काजिमान, धनमान, दलबहादुर, रुद्रबहादुर जम्मा ७ जिम्मा देखिन्छ । आङलाबाङहरूको जिम्मा सुदापमा मात्र श्यामदल, धनमोल, थामु, आसबहादुर, फराहाङ, र दिलबहादुर गरी जम्मा ६ जिम्मा देखिन्छ । चोङबाङहरूको हात्तिखर्कमा मात्र जम्मा पुर्णबहादुर र सनमान २ जिम्मा भेटिन्छ । खजुमहरूको धनकुटा चौविसका वयाङ खजुमदेखि बाहेक जम्मा १७ जिम्मा भेटिन्छ । पारघारीको ताङ्खुवामा भारामुखी, देशकर्ण, बहादुर, जसमान, नन्दु, कंशमुखी, नरु ७ जिम्मा देखिन्छ । ताङखुवामै चङबाङको असलमुखी, चन्द्रसिं, सामर्थसिं, जसकर्ण गरि जम्मा ४ जिम्मा देखिन्छ । पञ्चकन्यामा कुरुम्भङको शहरसिं, लाखबहादुर, आतविर ३ जिम्मा भेटिन्छ । पञ्चकन्यामै लेक्वाको जोरमाले १ जिम्मा भेटिन्छ । फाक्चामारामा इम्सङको मान्टे र कुलबहादुर २ जिम्मा भेटिन्छ । तुङघङहरूको ताङखुवा (बन्चरे मा कर्णध्वज, पदमध्वज, जुवानध्वज, पुरुन्धोज, दियालसिं, लालबहादुर ६ जिम्मा भेटिन्छ । खादिको ताङखुवामा नरबहादुर (नक्कले) १ जिम्मा भेटिन्छ । साँवाहरूको जम्मा ७ जिम्मा हो । हमर्जुङ र खैरेनीमा तुमसाँवाहरूको मुलुकसिं र श्रीमान् र गरी २ जिम्मा भेटिन्छ । पाकसाँवाहरूको हमर्जुङमा भिमबहादुर, मानविर, फिपराज, शुकविर, भिमबहादुर ४ जिम्मा र आङदिममा मरिचे १ जिम्मा गरी जम्मा ५ जिम्मा भेटिन्छ । थक्लेनहरूमा परिवादिनमा मात्र अर्थसिं, केहेरसिं, भर्तसिं, फौदसिं, कालुसिं, बालकर्ण जम्मा ६ जिम्मा देखिन्छ । तुम्बाहाम्फेहरूको परिवादिनमा रणबहादुर, काजिमान, शुक्रबहादुर र दिलध्वज जम्मा ४ जिम्मा हो । आङलाहरूको तेलियामा भगिरथ, टेकबहादुर, मोहनसिं, कृष्णबहादुर, चन्द्रबहादुर गरी जम्मा ५ जिम्मा देखिन्छ । परिवादिनमा खयाङहरूको खड्गसिं (धुरपुजे, आसबहादुर, भिमबहादुर, नौले, प्रसातसिं र मानविर जम्मा ६ जिम्मा भेटिन्छ । तिलिङहरूको जम्मा १२ जिम्मा भेटिन्छ । चङबाङहरूको दाँगपामा दिर्पा, पुरनध्वज, जयलाल, कहानबाद, कुलबहादुर र रत्नबहादुर (कोप्ले ६ जिम्मा भेटिन्छ । मादेनहरूको दाँगपामा धनराम, काजिमान, भक्तिमान, जयपुरे र खानध्वज ५ जिम्मा र बसन्तपुर (मुसाङखेल) मा गर्भे जिम्मा १ गरी जम्मा ६ जिम्मा भेटिन्छ । माङभु (माबुहाङ)हरूको बसन्तपुरमा नरध्वज, तिलोकसिं, नरविर ३ जिम्मा र दाँगापमा

राइन्दे १ जिम्मा गरि जम्मा ४ जिम्मा हो । केभुकहाङहरूको दाँगपा (सिङ्थापा) मा धनजित, माहापति, सुकरूप जम्मा ३ जिम्मा हो । तुम्बाहरूको निरबहादुर र रुपबहादुर -२ जिम्मा हो । उनीहरूको जिम्मामा ५२ थरीले तिरो सङ्कलन गर्थे । लुम्बाहरूको पुर्णमान-१ जिम्मा मात्र थियो । ताम्लीहरूको बली र प्रसातसिङ गरी २ जिम्मा थियो । वि.सं २०२१ मा भुमिसुधार लागु भएपछि किपट व्यवस्थाको अन्त्य गरियो । धनकुटामा वि.सं २०२९ र तेह्रथुममा २०३२ सालदेखि भूमिसुधार लागु भयो ।

टिप्पणी :
सूचकहरू: रुद्र तम्बा, जितपुर । लाकेन्द्र तिगेला, हात्तिखर्क । पृथ्विबहादुर [illegible] डढुवा, घोर्लिखर्क । खड्ग तुम्बाहाम्फे, परिवादिन । शेखर पाकसाँवा, आङ[illegible] । तोर्ण साँवा, हमर्जुङ । थानाहाङ तिगेला, आखे । मोहन विक्रम तिगेला, ओखे । देशबहादुर मादेन, सुदााप । पुर्णबहादुर आङलाबाङ, सुदाप । तिलोक सिं केबुक हाङ, सिङ्थापा, दाँगपा । महेन्द्र तिल्लिङ चोङबाङ, दाागापा । प्रेम माबुहाङ, मुसाङखेल, बसन्तपुर । रुद्र तिल्लिङ चोङबाङ, केबुक, बसन्तपुर । कुशल कुरुम्भङ, पञ्चकन्या । शंखबहादुर थक्लेन, धरान । मिनेन्द्र इम्सङ (इमेहाङ) धरान ।

n]vsqo

अर्जुन माबुहाङ, लेखक तथा विश्व याक्थुङ मुन्धुम समाजका पूर्व अध्यक्ष हुनु हुन्छ । भरत तुङघङ मुन्धुमविद तथा नेपाल खानेपानी संस्थानमा कार्यरत कर्मचारी हुनु हुन्छ भने अन्जना ताम्ली धनकुटा क्षेत्रबाट पत्रकारिता गर्ने वरिष्ठ महिला पत्रकार हुनु हुन्छ । -सम्पादक

t'?Daf ufpF/ t'?Daf sNofOf sf] ;]Ifk\t lrgf/L

pQ/dfg ltuF]nf, a]hfot

पूर्वी नेपालको लिम्बुवान क्षेत्र अन्तर्गत तेह्रथुम जिल्लाको ओखे गा.बि.स. मा अवस्थित ६ थरी खेवाहाङ लिम्बुहरू (तिगेला, तुम्बा, मादेन, आङलाबाङ, माङयाक र चोङबाङ) को यक ताकलुङको ठिक दक्षिणतर्फको गाउँलाई तुरुम्बा गाउँ भनिन्छ । यहि गाउँलाई ताकलुङ गाउँ भनेर पनि चिनिन्छ । यो सानो गाउँमा सबै तिगेला खेवा लिम्बुहरूको मात्र बसोबास रहेको छ ।

नेपालका अन्य ग्रामिण ईलाकाहरू जस्तै यो गाउँ पनि शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात र सञ्चार लगायत विविध क्षेत्रमा भर्खर मात्र बिकाशतर्फ उन्मुख छ । सिंगो नेपाल वैदेशिक रोजगारीमा निर्भर भईरहेको बर्तमान समयमा यो गाउँ पनि अछुतो छैन । गाउँका अधिकांस युवा (झण्डै ९० प्रतिशत)हरू वैदेशिक रोजगारीको क्रममा खाडी मुलुकहरूमा कार्यरत रहेपनि त्यहाँको श्रम शोषण, कामदार युवाहरूको निम्न योग्यता र शिपको फलस्वरुप न्यून ज्यालाको कारणले आफ्नो परिबारबाट टाढा रहेर जति नै कडा मिहिनेत गरेपनि उनीहरूको पारिवारीक जीबनस्तरमा उल्लेखनीय प्रगति भएको पाइन्न ।

कुनैपनि व्यक्ति, समाज र सिंगो राष्ट्रको विकासको पहिलो आधार नै शिक्षा हो । शिक्षाले नै व्यक्तिको चेतनाको ढोका खोली दिन्छ र त्यही चेतनाले व्यक्ति, परिवार, समाज र समग्रमा राष्ट्रलाई प्रगति तर्फ अग्रसर गराउँदछ । दुर्भाग्यको कुरा, दुई दशक अगाडि सम्म मात्र पनि यो गाउँको शैक्षिक अवस्था अत्यन्तै नाजुग थियो । ओखे गा.बि.स. स्थित भगवती माध्यमिक बिद्यालयबाट बि. सं. २०४२ सालमा एस. एल. सी. (प्रबेशिका) परिक्षा पास गर्ने यो स्तम्भकार नै तुरुम्बा गाउँको मात्र नभएर सम्पूर्ण ओखे गा.बि.स. कै पहिलो लिम्बू भएबाटै शैक्षिक क्षेत्रमा यो गाउँ कति पछाडि थियो भन्ने तथ्य उजागर हुन्छ ।

हुनत समयको अन्तराल संगै तुरुम्बा गाउँले हरेक क्षेत्रमा कांचुली फेर्दै आइरहेको छ । अहिलेको नयाँ पुस्ताहरूमा शिक्षा प्रतिको अभिरुची बढ्दो छ । विगत केहि बर्ष अगाडिदेखि नै गाउँमा बिजुलीबत्ति र कच्ची मोटर बाटो पुगिसकेको छ । गाउँको भौतिक बिकासमा बिशेष गरी राम्रो आर्थिक कमाई हुने मुलुकहरू (हङकङ र बेलायत) मा रहने सिमित व्यक्तिहरूको आर्थिक सहयोगले

ठुलो टेवा पुऱ्याएको छ ।

शिक्षा स्वयम्मा पनि गुणस्तरीय शिक्षाले मात्र कुनै पनि व्यक्तिलाई आजको परिवर्तनशील परिबेशमा समय सापक्ष र प्रतिस्पर्धात्मक बनाउन सक्दछ । बर्तमान परिप्रेक्ष्यमा पनि नेपालको पहाडीक्षेत्रमा बसोबास गर्ने अधिकांश बालबालिकाहरू गुणस्तरीय शिक्षा पाउनबाट वन्चित रहनु विडम्बनापूर्ण छ । यसको प्रमूख कारणहरूमध्ये निजी बिद्यालयहरूको तुलनामा सरकारी बिद्यालयहरूले गुणस्तरीय शिक्षा दिन नसक्नु र अधिकांस ग्रामिण बालबालिकाहरूको आफ्नो बाबु आमाहरूको कमजोर आर्थिक अवस्थाको कारणले निजी बिद्यालयहरूसम्म पहुँच नपुग्नु नै हो । अतः सरकारी बिद्यालयहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूलाई पनि योग्य शिक्षक शिक्षिकाहरूद्वारा अतिरिक्त कक्षाहरू दिएर उनीहरूको शैक्षिक स्तर उकास्न सकिन्छ भन्ने अभिप्रायले तुरुम्बा गाउँका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको शैक्षिक बिकासको लागि एक गैरराजनैतीक तथा गैरनाफामुखी सामाजिक संस्थाको रुपमा **तुरुम्बा कल्याण कोष**को स्थापना गरिएको छ ।

sf]fsf p2]Zox¿ M

(१) समाजका बालबालिका तथा युवा युवतीहरूको शैक्षिक गुणस्तरको बिकास गरी उनीहरूलाई सभ्य, सुसंस्कृत, अनुशासित, शिक्षित, दक्ष तथा जिम्मेवार नागरिक बनाउने ।

(२) समाजका बालबालिका तथा युवा युवतीहरूको शैक्षिक गुणस्तर उत्थानको लागि बिभिन्न निःशूल्क ट्यूसन कक्षाहरू संचालन गर्ने ।

(३) समाजमा आवश्यक भएमा प्रौढ कक्षाहरू संचालन गरी निरक्षरता उन्मूलन गर्ने ।

(४) ट्यूशन कक्षाहरू संचालनको लागि बैतनिक, अबैतनिक तथा स्वयंसेवक शिक्षकहरूको ब्यबस्था गर्ने ।

(५) ट्यूशन कक्षाहरू संचालन गर्ने शिक्षकहरूलाई समय समयमा दक्षता अभिबृद्धिको लागि तालिमहरूको व्यवस्था गर्ने ।

(६) समाजका बालबालिका तथा युवा युवतीहरूमा शिक्षा आर्जनप्रति प्रतिस्पर्धात्मक भावना अभिबृद्धिको लागि बिभिन्न पुरस्कार तथा छात्रबृत्तिहरूको ब्यबस्था गर्ने ।

(७) गरीवि निवारण गरी आत्मनिर्भर समाजको निर्माण गर्न पहल गर्ने ।

(८) समाज सुधार तथा समाज बिकासको लागि आवश्यकीय अन्य कार्यहरू गर्ने ।

(९) बिभिन्न सामुदायिक तथा निजी जग्गाहरूमा बृक्षारोपण गरी वाताबरणीय संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने ।

(१०) विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाहरूसंग समन्वयात्मक सम्बन्ध राख्ने, सहयोग आदान प्रदान गर्ने तथा सह-कार्य गर्ने ।

(११) आफ्नो समाज बिकासमा राज्यको मात्र मुख नताकी समाजका सदस्यहरू

आफै अग्रसर हुनुपर्दछ भन्ने चेतनाको विकास गर्ने ।
(१२) एकता नै बल हो र सामुहिक रुपमा गरिने सानो प्रयासले पनि समाजमा आमूल परिवर्तन संभव हुन्छ भन्ने सन्देस प्रवाह गर्ने ।
(१३) समाजको चौतर्फी बिकास गरी अन्य समाजको लागि समेत उदाहरणीय भूमिका निर्बाह गर्दै सिंगो देश बिकासमा टेवा पुऱ्याउने ।

यो कोषलाई सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा रितपुर्वक दर्ता गरिएको छ । श्री आशिकराम तिगेला लिम्बुद्वारा प्रदान गरिएको अन्दाजी २ रोपनी जग्गामा संस्थाको कार्यालय तथा कक्षा कोठाहरू समेत स्थापना गरिसकिएको छ । बिगत २ महिना अगाडिदेखि नै यस कोषले अहिलेको प्रारम्भिक अवस्थाको लागि करारमा अल्पकालिन शिक्षकको दरबन्दीको ब्यबस्था गरी गाउँका बिभिन्न बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क रुपमा अतिरिक्त कक्षाहरू दिने कार्य पनि सुरु गरिसकेको छ । यथासक्दो गाउँलेहरूको घरायसी तथा खेतिपाती लगायतका कामहरूमा बाधा नपुगोस भन्ने हेतुले ट्युशन कक्षाहरू प्रायः बिहान सबेरै संचालन गरिदैछ । यसले गर्दा ट्युशन कक्षा पढ्ने बालबालिकाहरूले आफ्ना अभिभावकहरूलाई पनि आवश्यक सहयोग गर्न सक्नेछन् ।

sf]fsf]nflu kfF nfv ?kof c lfo sf]fsf]Aoa:yf

तुरुम्बा कल्याण कोषलाई आर्थिक रुपमा सबल बनाउनको लागि मानब कल्याण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड (Manab Kalyan Saving & Credit Co-Operative Limited), जसको कार्यालय काठमाण्डौंमा छ, । यसमा रु. ५,००,००० (अक्षेरुपि पांच लाख रुपैंया) अक्षय कोषको रुपमा जम्मा गरिएको छ । यो रकमको बार्षिक ब्याज स्वरुप सयकडा १५ का दरले जम्मा हुन आउने रु ७५,००० (पचहत्तर हजार) मा नियमानुसारको आय कर कट्टा गरी बाँकी हुन आउने रकमको ९०% प्रतिशत रकम तुरुम्बा गाउँको शैक्षिक बिकासको लागि खर्च गर्ने लक्ष्य रहेको छ भने बाँकी १० प्रतिशत रकम भने अक्षय कोषमै थपिदै जाने छ । जसको फलस्वरुप हरेक बर्ष अक्षय कोषको रकम बढ्दै गएर त्यसबाट प्राप्त हुने व्याज पनि बर्षैपिच्छे बढ्दै जाने छ । यसरी कालान्तरमा गएर यो तुरुम्बा कल्याण कोषको अक्षय कोष निकै उल्लेखनीय रुपमा बृद्धि हुंदै जाने छ । यसको साथ साथै तुरुम्बा कल्याण कोषको कार्य क्षेत्र पनि क्रमस खानकपुङ गाउं र डूम्रे गाउँ हुँदै अन्यत्र बढाइदै लगिने छ ।

आफु स-परिवार बिदेसमै बसेको कारणले आफ्नो गाउँ प्रतिको आर्थिक लगानिबाट व्यक्तिगत रुपमा कहिल्यै लाभान्वित नहुने कुरा स्पष्ट हुँदा हुंदै पनि आफ्नो जन्मथलो प्रतिको अगाध माया र जिम्मेवारी बोधको कारण आफ्नो गाउँप्रति केहि गरौं भन्ने पबित्र भावनाले ओतप्रोत भएका निम्न लिखित व्यक्तिहरूबाट निम्नानुसारको रकम तुरुम्बा कल्याण कोषको अक्षय कोषमा जम्मा गरिएको छ ।

१. श्री उत्तरमान तिगेला लिम्बू (बेलायत) - रु. ११०,००० (एक लाख दस हजार)

२. श्री लक्ष्मीप्रसाद तिगेला लिम्बू (बेलायत) - रु. १००,००० (एक लाख)
३. श्री गजरधन तिगेला लिम्बू (बेलायत) - रु. १००,००० (एक लाख)
४. श्री खर्कबहादुर (खगेन्द्र) तिगेला लिम्बू (हङकङ) - रु. १००,००० (एक लाख)
५. श्री लालबहादुर तिगेला लिम्बू (ब्रुनाई) - रु. ५०,००० (पचास हजार)
६. श्री भलामान तिगेला लिम्बू (हङकङ) - रु. ५०,००० (पचास हजार)

जम्मा रकम :- ५१०,००० (पांच लाख दश हजार) । यसमध्ये १० हजार रुपैंया तुरुम्बा कल्याण कोष दर्ता गर्दा दर्ता दस्तुर तथा अन्य मसलन्द खर्च बापत खर्च भएको थियो ।

तुरुम्बा कल्याण कोषको संचालनमा स्थानीय व्यक्तिहरूको अधिकतम सहभागिता गराई कोष प्रतिको अपनत्वको भावना अभिबृद्धि गराउने उद्देश्यले बैदेशिक रोजगारमा जाने सबै व्यक्तिहरूलाई आ-आफ्नो गच्छे अनुसारको आर्थिक सहयोग जुटाउन लगाई सो संकलित रकम पनि कोषको भौतिक पूर्बाधार बिकासमा खर्च गरेपछि बाँकी रहन आउने रकम कोषको अक्षय कोषमा नै जम्मा गराई अक्षय कोषलाई वृहत बनाउंदै लैजाने उद्देश्य राखिएको छ । कुनैपनि बैदेशिक रोजगारमा नगएका तथा निम्न आर्थिक स्थिती भएका परीवारलाई कोषको लागि गरिने बिभिन्न कार्य तथा योजनाहरूमा श्रमदान गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । साथै यो तुरुम्बा कल्याण कोष गैह्रनाफामुखी सामाजिक संस्था भएकोले यसले जुनसुकै ब्यक्ति, देशी बिदेसी संस्था वा कम्पनीबाट आर्थिक, भौतिक वा कुनै पनि प्रकारको अनुदान लिन सक्ने छ । यस कारणले भविश्यमा यो कोषको अक्षय कोष उल्लेखनीय रुपमा बृद्धि हुंदै जाने र यसको कार्यक्षेत्र पनि क्रमश बिस्तार हुंदै जाने विश्वास गरिएको छ ।

t?Daf sNofof sf]fsf]Aoa:yfkg tyf sfo{ldtL

संस्थाको उद्देश्य अनुसारका कार्यहरू गर्न गराउनको लागि संस्थाको विधान अनुसार हरेक २ बर्षमा अधिवेशन गर्ने गरी गत मिती २०६८ फाल्गुणदेखि श्री टिकाराम तिगेलाको अध्यक्षयतामा निम्न अनुसारको तुरुम्बा कल्याण कोषको कार्यसमिति (ब्यबस्थापन समिती) गठन गरिएको छ ।

१. अध्यक्ष- श्री टिकाराम तिगेला लिम्बु
२. उपाध्यक्ष- श्री सन्तराम तिगेला लिम्बु
३. सचिबः- श्री डोलेन्द्र तिगेला लिम्बु
४. सह सचिबः- श्री महेन तिगेला लिम्बु
५. कोषाध्यक्ष- श्रीमती पूर्णमाया तिगेला (पाकसांवा)
६. सदश्यः- श्री ईन्द्र प्रसाद तिगेला लिम्बु
७. सदश्यः- श्रीमती ठुलीमाया तिगेला (मादेन)
८. सदश्यः- श्रीमती कुमारी तिगेला (तेङयुङ)
९. सदश्यः- श्री लोक मान तिगेला लिम्बु

t'?Daf sNof0f sf]fsf] ;+/Hfs ;ldtL

तुरुम्बा कल्याण कोषमा निम्न अनुसारको संरक्षक समिती रहेको छ ।

१. श्री उत्तरमान तिगेला लिम्बु
२. श्री लक्ष्मीप्रसाद तिगेला लिम्बु
३. श्री गजरधन तिगेला लिम्बु
४. श्री खर्कबहादुर (खगेन्द्र) तिगेला लिम्बु
५. श्री लालबहादुर तिगेला लिम्बु
६. श्री भलमान तिगेला लिम्बु

तुरुम्बा कल्याण कोषको लागि अन्य व्यक्तिहरूको सहयोगः-

तुरुम्बा कल्याण कोषको संचालन तथा यसको भौतिक पूर्वाधार विकाशको लागि अहिले सम्म निम्न लिखित व्यक्तिहरूद्वारा निम्नानुसारको आर्थिक सहयोग प्राप्त भएको छ ।

१. श्रीमान श्रीमती बालकर्ण तुम्बाहाम्फे (परेवादिन - १, धनकुटा, हाल बेलायत) - रु २०,०००
२. श्री देउनन्द तिगेला लिम्बु (हाल बहराईन) - रु १०,०००
३. श्री ठाकुर सिं तिगेला लिम्बु (हाल नयां दिल्ली, भारत) - रु २०,०००

n]vs

हाल ब्रुनेल युनिभर्सिटी लण्डनमा अध्ययनरत र नेपालको अधिवक्ता समेत हुनुहुन्छ ।-सम्पादक

सम्पर्कः umlimbu@gmail.com

jf:tljs gfd / ckel' ul/Psf] :yfgx¿

;Gtf]f ltuh]f

वि. सं. १८३१ मा पृथ्विनारायण शाह संग लिम्बुहरूको सन्धि सम्झौता भएपछि चैनपुर र धनकुटामा ऐमान बोगटि, भाजोक मल्लहरू आएर अम्बलहरू खडा गरेर गएका थिए। सम्पुर्ण लिम्बुवानको अम्बल (अड्डा अमाल) चैनपुरमा स्थापना गरियो र वि. सं. १८३१ देखि वि सं. १९५२- ५४ सम्म जम्मा १२३ वर्ष सम्म लिम्बुवानको अम्बल (अड्डा अमाल) चैनपुर र धन्कुटामा कायम गरिएको थियो । तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्रि वीरशम्शेरले लिम्बुवानको सम्पुर्ण शासन प्रसासन र मालपोत असुल गर्न फेदापको म्यांलुंग विच केन्द्र पर्दछ भन्ने ठानेर वि. सं. १९५२ फागुनमा मालपोत कार्यलय स्थापना गरे । वि. सं. १९५४ मा तेह्रओटा थुमहरूको मालपोत असुल गर्ने थलो म्यांलुंग कायम गरियो । ठिक त्यस बेला देखिनै तेह्रओटा थुमहरूको मालपोत जम्माहुने भएकोले फेदाप थुमको नाम तेह्रथुम नामले प्रख्यात हुन पुग्यो । वि सं २०१८ सम्म नेपाललाई कुल ३१ ओटा जिल्लामा विभाजित गरिएको थियो । प्रत्येक जिल्लामा शासन प्रशासन हेर्न बडाहाकिमहरूको नियुक्त गरिएको थियो । २०१८ सालमा ३१ वटा जिल्लाहरूलाइ ७५ वटा जिल्लामा विभाजित गरियो । ठिक त्यसबेला देखि तेह्रथुमको क्षेत्रफल खुम्चिन पुग्यो र फेदाप, आठराइ, मेवा ३ वटा थुमहरू वाहेक अन्य १० वटा थुमहरू छुट्टिएर आ आफ्नो जिल्लामा गाभिन गए भने लम्बुखोला पारि फाक्चामारा आंदिम, हमरजुंग, पञ्चकन्या, तेलिया, तांखुवा परेवादिन समेत १२ वटा गाउँ पञ्चायतहरू तेह्रथुम जिल्लामा गाभिन गई ४३ वटा गाउँ पञ्चायतहरू कायम गरिएको थियो । पुन २०२२ सालमा तेलिया तांखुवा र परेवादिन ३ वटा गाउपञ्चायतहरू धनकुटा जिल्लामा गाभिन पुगेका थिए र ४० वटा गाउँपञ्चायतहरू कायम हुन पुगेका थिए । वि.सं. २०३२ सालमा आठराई थुमको निगुरादिन फुलवारी हांगपांग,

चागे, र मेवाखोला थुमको साघु, ढुंगेसाँघु, फाकुम्वा र थिंलावु समेत गरी जम्मा आठ वटा गाउँ पञ्चायतहरू ताप्लेजुंग जिल्लामा गाभिन पुग्दा तेह्रथुमको क्षेत्रफल अझ खुर्मचिएर पुर्व सिमाना ह्वाकु र पश्चिम सिमाना छथर पञ्चकन्या सम्म कायम हुन गई जम्मा ३२ वटा गाविसहरूमा रुपान्तरित हुन गएका छन । हालको तेह्रथुम जिल्ला पुर्वाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तरर्गत कोसी अञ्चलमा पर्दछ । पुर्वी पाहाडको एक दुर्गम जिल्लाको रुपमा रहेको यो जिल्ला नेपालको मानचित्रमा हेर्दा २६०३० देखि २६०६६ उत्तरी आक्षांश र ८७०२५ देखि ८७०४५ पुर्वो देशान्तरसम्म झण्डै त्रिकोणत्मक आकारमा रहेको छ । जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ६७७.२१ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यस जिल्लाको पुर्वमा पांचथर, र ताप्लेजुंग, पश्चिममा धनकुटा, उत्तरमा ताप्लेजुंग र संखुवासभा तथा दक्षिणमा धनकुटा र पांचथर पर्दछन । समुन्द्र सतहबाट ३४५ मीटर देखि ३,९६३ मीटरको उचाईसम्म फैलिएको यो जिल्ला पुर्वाञ्चल विकासक्षेत्रको सदरमुकाम धनकुटाबाट करिव ६० कि.मी पुर्वमा रहेको छ । अहिले यस जिल्लामा छथर, फेदाप, आठराई गरी ३ क्षेत्रमा हेर्ने गरिन्छ । यस क्षेत्रहरूको नामाकरणमा पनि आफ्नै इतिहाससंग जोडिन्छ ।

5y/ M

छथरी खेवाहाङ (खेवा) तिगेला, माङयाक, आङलाबाङ, तुम्बा, मादेन, र चोङवाङ्गबाट छथरको नाम प्रचलनमा आएको बुढापाकाहरूको भनाई पाईन्छ । शाहहरूले खेवाहरूलाई प्रदान गरेको कागजातहरूमा यस भुमिको नाम पहिला फेदाप र पछि सुदाप भनिएको पाईन्छ अहिले पनि सुदापनामले गाविसकै नाम नै रहेको छ । सोही कागजातहरूमा ऐतिहासिक नाम फेदाप, सुदापहुँदै छथरको नामाकरण भएको पाईन्छ । वर्तमानमा छथर दुई जिल्लामा विभाजित छ । पुराना इतिहासका लेखहरूका आधारमा छथरको सिमाना ब्यापक छ । वि.सं. १८४९ को खेवा रायको नाममा जारी भएको रुक्कामा छथरको सिमाना माङ्माया पुर्व रामच्या डाँडा पश्चिम पट्याक डाँडा दक्षिण फकुवा खोला उत्तर चारकिल्ला देखिन्छ । त्यस्तै वि. स. १८६७ मा रामजीत, रामविसि, हंसदल राईको नाममा कुवा जसिकोट डाँडा उत्तर, नुवोखोला दक्षिण, हुऱ्याखोला पुर्व, तमोर पश्चिमको सिमानालाई देखिन्छ ।

kmþfk M

दस लिम्बुवान शत्रथुम मध्ये फेदापथुम पनि एक हो । किरात लिम्बुभाषामा फेसुम फेचाताप भन्नाले ढाल तरवार खुकुरी, बन्दुक, जस्ता हतियार भन्ने बुझिन्छ । फेचाताप जस्ता अस्त्रहरू प्रयोग गरेर स्थापित गरिएको विजयभुमिको नाम फेदाप रहन गएको हो । अर्का भनाई अनुसार फे भनेको खुकुरी खुर्पा, र दाप भनेको बोटविरुवा लहराहरूले जेलिएको घना जंगललाई ढालफांड गरेर आवाद गरिएको भुमिलाई फेदाप भनियो । इमान सिं चेम्जोंगको लेख अनुसार

लिम्बुवान १० प्रान्तमा विभाजनहुँदा सेङसेङगुम फेदापहाङले फेदाप भुमि पाएका थिए । उनले आर्जेको राज्य, भुमिको नाम फेदाप रहन गयो । करिव १३ सताब्दि पछि दश लिम्बुवान कमजोर भई आपुँगी राज्यहरू स्थापना हुँदा एकताका समग्र लिम्बुवानलाई फेदाप भन्ने गरिन्थ्यो । यसलाई १७ थुमको विभाजनले यसको सिमाङ्कन पुन खुम्च्याएर दश लिम्बुवान हुँदा कै सिमानामा सिमित गऱ्यो ।

cf7/f0{

वर्तमान फेदाप र आठराईको सिमाना निर्धारण गर्दा कन्दंवा लिम्बुहरूका पुर्खा टटुवा राईले आफ्नो पत्नीको स्मृती स्वरुप एक शिला स्तम्भको रुपमा स्थापना गरेको थियो । तशिवर [illegible]तको ईम्सीङलुङ्ग-छातेढुङ्गा) अझै देख्न सकिन्छ। फेदापका सात रायहरू[illegible]ट छुटिएर भाईसरह सुभाङ्गी पाउनेहरूमा असार सिं राई , तुम्याङ्गइत राई, किदाहाङ्ग राई ,र टटवा राई थिए। किदाहाङ्ग राई इङ्नामहरूका पुर्खा थिए , भने टटुवा राई कन्दङ्वाहरूको पुर्खा थिए । फेदापका सात रायहरूबाट छुटिएर आठ राय बन्नपुगेका टटुवा राईको भुमिको नाम नै पछिबाट आठराय वा आठराई नामले प्रख्यात हुनगयो ।

जिल्लाको ३२ वटै गाविसहरूको नाम लिम्बु भाषामा थिए र यथार्थ नामहरू कसरी अप्रभंस हुन पुगे त्यसको संक्षिप्त चित्रण निम्न अनुसार गरिएको छ ।

ckel‡ ePsf gfdx¿

क.) क्षेत्र नं. १ पिप्ले, म्यङलुंङ, तम्फुला

१ पिप्ले : यहाँ सबै भन्दा पहिला फेदाप थरका लिम्बुहरू बसेका थिए । र त्यस ठाउँलाई फेदाप भन्ने गरिन्थ्यो । पछिवाट अन्य समुदायको बसोवास भएपछि त्यस ठाउँलाई पिप्ले नामले सम्बोधन गर्न थालियो र फेदाप नाम अहिले मेटिन गएको छ ।

२ म्यंङलुंङ्ग : लिम्बु भाषामा मेयंग भनेको : विरालो, लुंग भनेको ढुंगामा परिवर्तन भएर देवीको उत्पति हुन गई मेयङलुङ्गबाट म्याङलुङ्ग हुन गएको र मेयङलुङ्ग पनि अप्रभैस हुन गई म्याङलुङ्ग देवी भएको र पछिबाट गैर लिम्बुहरूले मेयङलुङ्ग देवीलाई सिंहदेवी भगवति नामले विकसित गरेको पाइन्छ ।

३ तम्फुला : पुरानो नाम तुम्फुङ्ला, र ताम्फुङ्ला दुवै भन्ने गरिएको बुढापाकाहरूको भनाई छ। सबै भन्दा जेठो जातको फुलले ढाकेको वनजंगललाई तुम्फुङ्ला भनिन्छ । र घना जंगलले ढाकिएकोलाई ताम्फुङ्ला भनिन्छ । यिनै दुई अर्थबाट तुम्फङ्ला वा ताम्फुङ्ला अप्रभंसभई तम्फुला हुन पुगेको भनाइ छ ।

क्षेत्र नं. २ साब्ला, आम्बुङ्ग, जिरिखिम्ती

४ साब्ला : सापलाको अर्थ पहाडे कागज बनाउने अर्धलिको जंगलले ढाकिएको ठाउँलाई सापला भनियो । सापला अप्रभ्रंस भई हाल साब्ला नाम रहन गयो ।

५ जिरिखिम्ती : पुरानो वा पहिलाको नाम अम्फुवा गाविस नामले प्रख्यात थियो । हालको जिरिखिम्ती बजारमा एउटै पनि घरवस्ति थिएन । त्यहाँ घँगरु कांडाले ढाकिएको डाँडा थियो । लिम्बूभाषाबाट लाकचम भनेको घँगरुको काँडा र थेगु भन्नेको डाँडो भन्ने हुन्छ । हाल पनि जिरिखिम्ती गाविसमा एक लाक्चम टोल भन्ने एउटा बस्ति रहेको छ । लिम्बुभाषामा आम्फु भनेको दाजु हुन्छ । छौरे सोदेम्बाहरूको सबैभन्दा जेठो दाजु अम्फुवा खोलाको शिर मुहानमा वस्ने गरेको र खोलाको नाम आम्फुवाट अम्फुवा खोला नाम रहन पुग्यो । यस अर्थमा गाविसको नाम जिरिखिम्ती नभएर जोर बाटो भएकोले जोरघुम्ती भन्ने गरिन्थ्यो । जिरिखिम्ती गाविसको ऐतिहासिक नाम आम्फुवा वा अम्फुवा नै हो ।

६ आम्बुङ्ग : लिम्बु भाषाबाट आंगबुंगको अर्थ सल्लाको रुख र विशाल सल्लाको रुख गढ जमाएर बस्ने एकथरि लिम्बू जातिको थर पनि आम्बुंग रहन गयो । र गाउँको नाम पनि आम्बुंग रहन गएको थियो । आंगबुंग अप्रभंस भएर आम्बुंग भएको हो ।

क्षेत्र नं. ३ सोल्मा सुंङ्गनाम

७ सोल्मा : सलकमा अप्रभंस भई सोल्मा हुन गएको हो । बुढापाकाहरूको आख्यान अनुसार त्यहाँ हात्ती जस्तै सुढ भएको एउटा भयानक राक्षस थियो । त्यस राक्षसले छौरे सोदैम्बालाई एक एक गरेर खाएर सखाप पार्न लागेको बेला दुई जना जवान लोग्ने मान्छेहरू त्यस राक्षसले मान्छे खाने गरेको ओढारमा आइपुगे । त्यस ओढारमा बसिरहेकी एउटी बुढि आइमाइले भनिन् राक्षसलाई खान दिने आज मेरो पालो हो मलाई त मार्छ नै तिमीहरूलाई पनि मार्छ यहाँ नबस भनिन् । यो कुरा सुनेर जवानहरूले हामी राक्षसलाई मारेरै छाड्छौ भने । नभन्दै तिनिहरूलो आफ्नो हतियारहरू सांध लाएर धारिलो बनाइ बसे । अधेरी रात परे पछि त्यो राक्षस आइपुगे सुढ लम्काएर तान्न खोज्दा ति दुइ दाजुभाइले जोडले आफ्नो हतियारले प्रहार गर्दा राक्षस ढलेर लम्पसार परे । यसरी लम्पसार परेर ढल्नु मर्नुको अर्थ लिम्बु भाषाबाट सलकमा भनिन्छ । यसरी ठाउँको नाम सलकमा अप्रभंस भएर सोल्मा नाम रहन गयो ।

८ सुंङ्गनाम : सवानामबाट अप्रभंस भएर सुंगनाम रहन गएको हो । सवानाम को अर्थ वांदरहरूको घाम तापेर बस्ने घमाइलो भिर पाखा पखेरो भन्ने हुन्छ । त्यसैले सवानामबाट सुंगनाम हुन गयो ।

ग.) क्षेत्र नं ४ वसन्तपुर फुलेक दांगपा
९ वसन्तपुर : वसन्तपुरको पुरानो नाम विल्पांटि हो । सुरुमा त्यहा घना जंगलले ढाकिएको चौवाटो थियो । त्यहाँ एउटा मात्र स्याउलाको कटेरो थियो । पछिबाट

त्यहाँ स-साना घरहरू बन्न थाले पछि लालिगुरांस लगायतका वोटविरुवाहरूका हरियाली जंगलले ढाकिएको अर्थबाट वसन्तपुर नामले परिचित हुदै गयो। वसन्तपुर नाम रहनु अगाडि त्यस ठाउँ मुसांखेल गाविस नामले प्रख्यात थियो। हाल मांभु माबुहांगहरू बसेको जग्गा खोला नजीक मुसांग थरका लिम्बुहरू पशुपंछिको सिकार र माछा मार्ने सिकार गरेर बस्ने गर्दथे। यसै अर्थबाट त्यस ठाउँको नाम मुसांगखेल रहन गयो अहिले पनि मुसांखेल बस्ति छ।

१० फुलेक : पुरानो नाम पुयक हो। पुयकको अर्थ चराचुरुगिहरू वास बस्ने गरेको ठाउ भन्ने हुन्छ। पुयकबाट अप्रभंस भई फुलेक भएको हो।

११ दांगपा :
तांकेवाप्पा अप्रभंस भई दागपा भएको छ। कुनै समयमा त्यहाँ पशुको सिंग जस्तै आकार गरेको एक विशाल बृक्ष थियो। लिम्बू भाषामा पशु सिंगे रुखलाई तांकेवाप्पा भनेर भनिने गरिन्थ्यो। यसरी तांकेवाप्पा अप्रभंस भएर दांगपा नाम रहन गएका भनाई छ।

घ) क्षेत्र नं. ५ सुदाप, ओखे, पञ्चकन्या
१२ सुदाप : लिम्बू भाषाबाट तरुल भ्याकुरको लहराले जेलिएको घना जंगललाई सुदाप भनिन्छ। बुढापाकाहरूको अर्का भनाइ अनुसार छौरे थरका सोदेम्बा लिम्बुहरूले तिलिंग थरका लिम्बुहरूलाई लम्बु खोला पारी सोल्मा सुंगनामबाट खोला वारिसम्म धनुकांडले खेदाउदै लैजादा धनुकांडले सुंगनामवाट हान्दा वारि छथर सम्म ढिलो गतिमा बज्रन पुग्यो। लिम्बु भाषाबाट सु को अर्थ ढिलो र थापको अर्थ देखिन्छ भन्ने हुन्छ। यस अर्थमा सुताप वा सुदाप नाम रहन गएको भनाई पाइन्छ। सुसुवादेन अपभ्रंस भएर सुदाप भएको र फेदापबाट खेवाहाङहरूले छुट्याएकोले फेदाप कै नक्कल गर्दै सुदाप भनिएको भनाई पनि छ।

१३ ओखे : यस ठाउँको ऐतिहासिक नाम सुसुवादेन हो। लिम्बु भाषाबाट सुसुवादेनको अर्थ मन्द गतिले सितलहावा चलिरहने ठाउँ भन्ने बुझिछ। अर्को अर्थमा सुसेली हाल्ने ठाउँ पनि बुझिन्छ। यस ठाउँमा लिम्बुवानको ऐतिहासिक दसवटा यकहरू मध्ये आफ्नो छुटै विशिष्ट पहिचान वोकेको ताक्लुंग यक रहेको छ। वर्तमान ओखे गाविसको वाडा नंम्वर २ मा ओखेला नामक फुलको बोटहरू प्रसस्तै थियो। अझै पनि यदाकदा पाइन्छ। त्यहि फुल पाइने स्थानलाई त्यतीखेर ओखेला पाङ्भे भनेर चिनियो पछि गाउँ पञ्चायतको नाम पनि सोही ओखेला पाङ्भेबाट अप्रभंस बनाउदै सुदापबाट गाविस फुटाउँदा ओखे गाउँ पञ्चायत भनिएको स्थानीय बुढापाकाहरूको भनाई छ।

१४ पञ्चकन्या :
पञ्चकन्या गाविसको नाम रहनमा स्थानीय खजुम थरका लिम्बु र एक अपरिचित

वालकको कथासंग जोडिन्छ। कथाको सारमा यस ठाउँको यथार्थ नाम पेवालुङ्गहुनुपर्ने बताउँछ। पेवालुङ्ग ढुङ्गामा दाहिने हातका ५ वटा औलाका छापहरू रहेका छन। पेवालुङ अझै पनि देख्न सकिन्छ। पछिबाट गैर लिम्बुहरूसहितको मिश्रीत बसोवास सगै पाँच जना जलकन्या देखिएको भन्दै यस ठाउँको नाम पाँचकन्या राखेको बुझिन्छ।

यस ठाउँको कथासारमा : कथासार अनुसार एक अपरिचित वालक खजुमथरका लिम्बुहरूको वालक छोराछोरीहरूसग खेल्नेडुल्ने गोठालो जाने गर्दथे। दिन महिना वर्षहरू वित्तै जाँदा केटाकेटीहरू वढेर जवान हुदै गए तर त्यो अपरिचित वालक नवढेर जस्ताको त्यस्तै वालक नै देखिरहने हुन्छ। खानेकुरा जतिदिए पनि नखघाउने वालक भएकाले एक खजुम बृद्धले उनलाई मनपर्ने खानेकुरा जति नै दिएर पनि नअघाउने भएपछि अरु त संगैका वालकहरू बढेर जवान भै सके तँलाई हेर्दा सधै जस्ताको त्यस्तै वालक नै देखिने र काम पनि नगर्ने अब काम नगरि खान पाईदैन भनी खजुमले भन्दा वालकले जवाफ दिए.. काम गर्न मलाई ५ धार्निको कोदालो ५ धार्निको झ्याम्पल र ५ धार्निको गैति चाहिन्छ भनेर वालकले भने। जिउ न डाल ठुलो गफ गर्ने भन्दै उनको माग अनुसारको औजार खजुम बृद्धाले उपलब्ध गराए नभन्दै उनले तमोर नदीको किनारदेखि खनजोत गर्दे पञ्चकन्या फाक्चामारा र फयाक सम्मका सारा जमिन खनजोत गरेर अन्न बालि समेत लगाई सकेर त्यसको केहि दिन नवित्दै बालि नालि लटरम्मै पाकिरहेको समेत देखेर खजुमहरूले आश्चार्य मान्दै यो वालक मान्छे होईन राक्षस पो रहेछ भनेर मार्न खोज्दा वालक अदृश्यहुन गयो। वालकले जंगली बंदेलको रुपधारण गरेर उनले लगाएको सारा वालिनाली बिधंस पार्दे जाँदा फयाक भन्ने ठाउँमा पुगेर त्यहाँका वालिनाली पनि नस्ट पार्न पुगे। वालिनाली कस्ले सखाप पार्‍यो भनी सोधखोच गर्दा त्यहां बदेलका पाईलाहरू देखा परे। बदेलका पाईलाहरूलाई लिम्बुभाषामा फाकयोक भनिन्छ यसरि फाक्योक अप्रभंस भएर फयाक नाम रहेको भनाई छ। उक्त ठाउँलाई अहिले पनि फयाक भनिन्छ। बदेललाई मार्न भनि खजुमहरूले पछ्याउदै जाँदा अधेरी खोलामा अल्पिन गयो छथरे लिम्बुभाषाबाट फाकमारा भनेको सुगुर हरायो भन्ने अर्थहुन्छ र फाकमारा अप्रभंस भएर हाल फाक्चामारा नामले ठाउँको नाम रहन गयो। बदेल पुन देखापरेर वालिनालि विनास पार्नथालेकाले खजुमहरूले लखेट्दै जादा पञ्चकन्याको पेवालुंगमा पुग्दा सानो बदेलको रुपधारण गरेको देखेर मार्नखोज्दा पेवालुंग ढुंगाको दाहिने हातको पञ्जाले आडलिन खोज्दा पञ्जाको छाप पर्नगयो पछिबाट त्यहि ५ वटा पञ्जाको छापलाई पञ्चकन्या नाम रहनपुग्यो उक्त ५ औलाको छाप अझै देख्न सकिन्छ। वच्चालाई पछ्याउदै जाँदा पुन बदेलको रुपलिएर पानि पोखरीमा लुक्न खोज्यो तर लुक्न नसक्दा खजुमहरूले पछ्याउदै लादा खिरखिरे भन्ने ठुलो ढुंगामा आडलिएर ढुंगा वरिपरि घुम्दै बच्न सफल भयो। खिरखिरे नामले उक्त ढुंगा अहिले पनि देख्न सकिन्छ। त्यहाँबाट भाग्दैजादा खजुमहरूले खुकुरिले प्रहार गर्नथाले यसरी प्रहार गरेको खुकुरिको

प्रहारले बदेलको थुतुनोमा बज्रन गई रगतले रक्तम्य भए उक्त ठाउँको माटो रगत जस्तै रातो माटो जस्तो देखिन्छ । त्यस ठाउँको जस्तो माटो संसारमा कमै मात्र पाईने गरेको भनाई पनि छ । बदेल पुन भाग्दै जादा तमोर किनार छरुवा घाटमा पुगे खजुमहरूसंग बच्न उनले पुन वालकको रुपधारण गरे बच्चालाई मार्न खोज्दा बराहीको रुपलिएर तमोर नदिको किनारै किनार सप्तकोसी नदिको दोभानमा बदेलको रुपधारण गरी मस्तसंग चरिरहेका वेला खजुमहरूले धनुबांड प्रहार गरेपछि ढल्न पुग्यो । घाईते बदेललाई लखेट्दै जाँदा नजिक पुगि पक्रन खोज्दा आकसमित शिलाढुंगामा परिवर्तन भई वराह भगवानको अवतारहुन पुग्यो । यसरी वराहक्षेत्रको वराहभगवानको उत्पती कहानी खजुम लिम्बुहरूसंग जोडिएको छ । पञ्चकन्यामा बदेलकै आकारको ठाउँको भएको र टाउकोमा खुकुरिले प्रहार गरेको चोट सहितको मुर्तिभएको मन्दिर खजुमहरूले निर्माण गरी प्रत्येक वर्ष साउने सक्रान्तिका दिन पुजाआजा गर्ने गर्दछन । सोहि किंवदन्ति अनुरुप खजुमहरू अझै वराहक्षेत्र मन्दिर जादैनन ।

ङ.) क्षेत्र नं ६ फाक्चामारा, हमरजुंङ्ग, आंगदिम

१५ फाक्चामारा : छथरे लिम्बु भाषाबाट फाक्मारा को अर्थ सुगुर, हरायो भन्ने हुन्छ । यहि फाक्माराबाट अप्रभंस भई फाक्चामारा भएको हो । फाक्मारा शब्दमा पनि छथरका खजुम थरका लिम्बुहरू र एक अपरिचित वालकको कथासंग जोडिन्छ ।

१६ हमरजुंङ्ग : विश्व विजयका अभियानमा लागेका चंगेजखांका थुप्रै रानिहरू मध्ये एकजना महारानि आफ्ना सेनाहरू सहित चिन तिब्बत हुदै अरुनको किनारै किनारबाट छथरको वर्तमान हमरजुंगमा आइपुगेको भनाई पाइन्छ । उनका सबै भाडा वर्तनहरू सुनै सुनका थिए शिरदेखि पाउसम्म सम्पुर्ण शरीर सुनै सुनले भरिएको थियो । उनी हमरजुंगमा एउटा विशाल अग्लो ढुंगाको टुप्पोमा बसेर दैनिकरुपमा सुनको काइयोले केस कोरेर बस्ने गर्दथिइन । यसरी रानीले केस कोरेर तथा रमिता गर्दै बस्ने ढुंगाको नाम हाङ्मालुंग भनियो । हाङ्मालुंगको अर्थ रानी ढुंगा हुन्छ । त्यही हांङ्मालुंगबाट हमरजुंग भएको कथन छ । रानि बस्ने विशाल ढुंगा हमरजुंगमा अझै देख्न सकिन्छ ।

१७ आङ्गदिम : लिम्बु भाषाबाट आम्बे भनेको आंप, र आंपको घारिले भरिएको, ढाकिएको ठाउँलाई आम्बेदेन भनिन्छ । यहि आम्बेदेनको अप्रभंस रुप आंगदिम हो ।

च.) क्षेत्र नं. ७ मोराहाङ्ग, श्रीजुंङ्ग, पौठाक

१८ मोराहांङ्ग : लिम्बु भाषाबाट मुरा भनेको मुख र हङ्ग भनेको दुलो हुन्छ । यस ठाउँमा अहिले पनि एउटा ओडार छदैछ जुन ओडार मान्छेको आं पारेको मुखको दुलो जस्तै देखिन्छ । त्यस अर्थबाट मुराहङ्ग - आ परेको मुखको दुलो) अप्रभंस भई मोराहंग नाम रहेको बुढापाकाहरूको भनाइ छ ।

१९ श्रीजुङ्ग : नवौ शताब्दि ताकामा सिरिजङ्गा राजा सम्पुर्ण लिम्बुवानको एउटै मात्र राजा वन्न सफल भएका थिए । राज्य सञ्चालन गर्ने क्रममा उनले तत्कालको फेदाप हाल श्रीजुङ्ग भन्ने ठाउमा आफ्नो नामबाट सिसिजंङ्गा गढ निर्माण गरे । गढको भग्नावशेषको रुपमा ८ फिट र १० फिट उचाई भएका दुई प्रशिद्ध सिला स्तम्भहरू आज सम्म देख्न सकिन्छ । ति स्तम्भहरूमा हात्ती बाध्ने गरिएको फलामे साङलाका डोवहरू र राजाले हात्ती घोडाहरूलाई दाना पानि दिने गरेको ढुंगाका भग्नावशेसहरू आजसम्म रहेकै देखिन्छ । तसर्थ श्रीजंङ्गा राजाले बनाएकै गढिको नामबाट यस ठाउलाई सिसिजङ्ग भनिन्थ्यो । यहि सिरिजंङ्गबाट अप्रभंस भई सिरिजङ श्रीजंग दुदै श्रीजुंग भएको हो ।

२०. पौठाक : यस ठाउँमा पंधाक थरका लिम्बुहरूको बसोवास गर्ने खास थलो भएकाले यस ठाउँको नाम पनि पंधाक नै थियो । पधाकको अप्रभंस रुप पौठाक हो अहिले पनि अधिकांस पंधाक थरका लिम्बु जातिहरू यसै गाविसमा बसोवास गर्दछन ।

छ. क्षेत्र नं. ८ ओयाक्जुङ्ग , जलजले , सिम्ले

२१ ओयाक्जुङ्ग : लिम्बु भाषाबाट पानिको मुल भएको ठाउलाई वायक भनिन्छ । यस ठाउमा पानिको मुल नै मुल भएको ठाउ भएकोले यस ठाउलाई वायकजङ भनिन्थ्यो । वायकजङबाटै अप्रभंस भई ओयाक्जुङ भनियो ।

२२. जलजले : यस ठाउँको ऐतिहासिक नाम पङवा तेन हो । पङवा तेनको अर्थ खेल्ने ठाउँ भन्ने हुन्छ । अहिले पनि पौवादिन भन्ने बस्ति रहेको छ । लिम्बुवानको प्रशिद्ध ऐतिहासिक गढहरू मध्येको पोक्लावाङ गढको आसपास नजिकै जलजले गाविस पर्दछ । त्यस पोक्लावाङ गढका सात रायहरू खेल्ने मैदान पङवा तेन अहिलेको पौवादिन हो । हालको पौवादेन र आसपासमा प्रसस्त पानिका मुल तथा प्राकृतिक जलश्रोतहरू भएको ठाउँलाई पछि जलजले नामाकरण गरिएको भनाई छ ।

२३ सिम्ले : यसको ऐतिहासिक नाम थाकचोके हो । जुन युमा (बज्यू) ले तानबुनेको कथासंग जोडिन्छ । पछि गाविसको नाम साधारण एक बृक्षको वोटबाट सिम्ले नामाकरण गरियो ।

ज.) क्षेत्र नं. ९ ईसिबु, सम्दु, खाम्लालुङ

२४ ईसिबु : लिम्बु भाषामा भकिम्लोको बोटलाई इसेबुङ भनिन्छ । त्यहि इसेबुङबाट ईसिबुङ, हुदै पछि ईसीबु नामाकरण गरियो ।

२५ सम्दु : लिम्बु भाषामा सुम भनेको तिनवटा र वा भनेको पानि, वा पानि बगिभर्ने खोला भन्ने बुझिन्छ । यसरी तिन वटा खोलाहरूको संगम स्थललाई सुमवादो भनिन्छ । यहि सुमवादोलाई पछि सम्दु बनाइएको पाईन्छ ।

२६ खाम्लालुङ :
लिम्बु भाषामा खाम भनेको माटो र लुङ्ग भनेको ढुङ्गा हुन्छ। यहि अर्थबाट खाम्लालुङ्ग हुनगयो । खाम्लालुङ्गको एकमुष्ट अर्थ डढ्यान युक्त माटो, वा जमिन भित्र छेडै छेड वा भ्वाङ परेको माटो भन्ने हुन्छ। यस ठाउँमा बसोवास गर्ने मानिसहरू सबै बुढापाकाहरूका अनुसार यस ठाउँमा अझै पनि डढ्यान अथवा सुरुङ परेका ठाउँहरू छन। भनाई अनुसार ढुङ्गा लडाउँदा तल टुङ्गो सम्म पुग्दा ढेड दुई मिनेट लाग्ने सुरुङ्गहरू छन। यस अर्थबाट यस ठाउँको नाम खाम्लालुङ्ग नामाकरण गरिएको भनाइहरू
छन।

झ.) क्षेत्र नं १० सक्रान्ति, थोक्लुङ्ग, चुहानडाँडा

२७ सक्रान्ति : यस ठाउँका ऐतिहासिक रुपमा नामजाङ्ग, स्वयमबुङ्ग, सोधुङ्ग जस्ता प्रसिद्ध ठाउँहरू छन तर पछिल्लो समयमा मिश्रीत बसोवास हुने क्रमसंगै सक्रान्तिको तिथिमिती पारेर प्रत्येक महिना हटिया लगाउने परम्परा बसाल्दै यस ठाउँको नाम नै सक्रान्ति राखिएको बुढापाकाहरू बताउँछन्।

२८ थोक्लुङ्ग : लिम्बु भाषामा थोक भनेको फल्नु वा झुल्नु र लुङ्ग भनेको ढुङ्गा भन्ने अर्थ हुन्छ। यस ठाउँमा ढुंगाको आकार आकासमा झुलेर बसेको जस्तै देखिने भएकोले थोक्लुङ्ग नामाकरण गरिएको भन्ने भनाई छ। यस ठाउँमा बसोवास गर्ने कन्दङ्वाहरूले आफ्नो गढीको रुपमा र उधौलि उभौलिको पर्वहरूमा पुजा गर्ने गरेका छन। कुनै एक समयमा पुजा गरी रहेको बेला आकस्मात त्यो ढुङ्गा थरथर कामेर कम्पन गरेको दृष्य देखियो। लिम्बु भाषाबाट थरथर काम्नुलाई थगक्कक् भनिन्छ। थगक्कक्बाट विस्तारै अप्रभंस भई थक्लुङ्ग हुदै थोक्लुङ्ग भएको भन्ने आख्यानहरू पनि पाईन्छ।

२९ चुहानडाँडाः चिहानडाँडाबाट चुहानडाँडा भएको एक थरीहरूको भनाई पाईन्छ। अर्का थरीका भनाई अनुसार पछिबाट आएर चुहान भन्ने थरका क्षेत्रीहरूको बसोवास भई ठाउँको नाम नै चुहानडाँडा रहन गएको भनाई पनि छ।

३० छातेढुङ्गा : यस ठाउँको पौराणिक नाम फुङ्गनाम हो भन्ने भनाईहरू पाईन्छ। सक्रान्ति बजार माथि टटुवा रायले छाताको आकारमा निर्माण गरेको लुङ्गछाता (इम्सीङ लुङ्ग) को अनुकरण गरेर छातेढुङ्गा भनिएको देखिन्छ।

३१ ईवा : लिम्बु भाषाबाट ई को अर्थ घुम्ती वा घुमैरो र वा को अर्थ पानी भन्ने बुझिन्छ। यस ठाउँलाई घुमौरो आकारमा तमोर नदिले फेरो मार्दै बगि झरेको

भन्ने अर्थबाट यस ठाउँको नाम ईवा राखेको पाईन्छ ।

३२ ह्वाकु : हाङ्गकोसु र हाङ्गकु दुई शब्दबाट ह्वाकु भएको हो । लिम्बु भाषामा हाङ्गकोसुको अर्थ आपुङ्गि समयमा त्यहाँ गढ जमाई बसेका लिम्बू राजाले त्यस ठाउँ वा गढी किल्लाको रक्षार्थ गरेर बसेको भन्ने अर्थबाट ह्वाकु भएको र हाङ्गकुको अर्थ राजा कतै बाहिर जाँदा पिठ्यूमा बोकेर सवारी चलाउनु पर्ने हुन्थ्यो । हाङ्गको अर्थ राजा र कु को अर्थ मान्छेको ढाडमा बोक्नु भन्ने हुन्छ । यसै अर्थहरूबाट ह्वाकु भएको आख्यानहरू पाईन्छ ।

l6Kk0fL M

१ ईङनाम इवाहाङ्ग पापो बंसावली : श्री शेर वहादुर ईङनाम ।
२ सातरेनुहाङ्ग तुम्बाहाम्पफे बंसावली श्री लिला बहादुर तुम्बाहाङ्गफे ।
३ इतिहासकार श्री लिला बहादुर तुम्बाहाङ्गफेसंगको छलफल, अन्तरवार्ता ।
४ सुब्बा भगिमान सिं ले वि सं. १८३१ मा गोर्खा सरकार प्रवेस भए देखि वि सं.१९६२ सम्मको लिम्बुवानको इतिहास संग्रहबाट ।
५ कमल तिगेला, भवानि बराल लिम्बुवानको राजनिति पुस्तक पृष्ठ ३७
६ मानव उत्पती र खेवा वंस पुस्तक ।
७ किरात ईतिहास संस्कृती : ईमान सिं चेम्जोङ्ग ।
८ शाहहरूले खेवाहरूलाई प्रदान गरेको कागजातहरू ।
९ तुम्याङ्हाङ्गहरू स्वर्गीय सुब्वा दल बहादुर तिगेला, स्व धनबहादुर तिगेला, स्व बृजमान तुम्खेवाद्धारा पुस्ताहस्तान्तरित भनाईहरू तथा लिखित कागजातहरू ।
१० नेपालि समाचार डटकम
११ VDCs profile of Nepal Intensive Study & Research Centre
१२ छथर आवाज पत्रिका

n]vs M

रेडियो मेन्छ्यायेम एफ.एमका समचार वाचक पत्रकार तथा दलित सचेतना समाज ड्यास नेपाल तेह्रथुमको मानव अधिकारमुखी विकासको अवधारणमा सञ्चालित स्थानीय अधिकार कार्यक्रमका वाल प्रयोजन संयोजक हुनु हुन्छ । -सम्पादक

इतिहासमा विजयपुर र बुद्धकर्णराय

कमल तिगेजा लिम्बू

नेपालमा इतिहास लेखन कार्य त्यति पुरानो होइन । नेपाली इतिहासमा कर्कपेट्रिक (सन् १७९३), हेमिल्टन (सन् १८१९), डानियल राईट (सन् १८७७), सिल्भा लेभि (सन् १८८८), भान्सिटार्ट (सन् १९०६), पर्सिभल लेण्डन (सन् १९२६), प्रा. ढुंण्डिराज भण्डारी (सन् १९५७, सन् १९६८), योगी नरहरीनाथ (सन् १९६५) इमानसिं चेम्जोङ (सन् १९६७), बालचन्द्र सर्मा (सन् १९५१), सरदचन्द्र दास, सुनितिकुमार चटर्जी, रिस्ले, प्रेमबहादुर मावोहाङ्ग र भूपेन्द्र ढुंगेल, धनबज्रचार्य, वावुराम आचार्य आदि हुन् । पछिल्ला समयमा मानव इतिहासको चर्चा गर्ने क्रममा डोरबहादुर बिस्ट, डा.हर्क गुरुङ, डा.पेसल दाहाल, प्रा.डा.जगदिशचन्द्र रेग्मी, शत्यमोहन जोसी, दिनेशराजपन्त, डा.डिल्लीरमण रेग्मी, शिवकुमार श्रेष्ठ आदि प्रमुख हुन् । यतिका धेरै इतिहासकार तथा मानव तथा समाजशास्त्रीय तथ्यहरूको खोज अनुसन्धानवेता रहेतापनि इतिहासमा विजयपुरको चर्चा प्रयाप्त मात्रामा गरेका छैनन् । यि माथिका इतिहासकार तथा खोज अनुसन्धानकर्ताहरू मध्ये हेमिल्टन नै यस्ता प्रथम व्यक्ति हुन जसले विजयपुरको वारेमा केही बृस्तित जानकारी गराउन कोसिश गरे । यसपछि उनलाई आधार मान्दै थप योगदान इमानसिं चेम्जोङले गरेका थिए । उनले “किरातकालिन विजयपुरको इतिहास” पुस्तककै रुपमा प्रकाशित गरे । श्री ५ को सरकार सञ्चार मन्त्रालय सूचना विभागद्वारा प्रकाशित “मेचिदेखि महाकाली भाग–१ पूर्वाञ्चल विकाश क्षेत्रमा समेत विजयपुरको इतिहासको संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

इतिहासमा विजयपुर

विजयपुर गोरखा राज्यको अधिनस्तमा परेको १९ वर्ष पछि कर्कप्रेटिक नेपाल आई अनुसन्धान गरे । उनले अनुसन्धान गरेको १८ वर्ष पछि प्रकासित कृति ‘एन एकाउण्ट अफ द किङडम अफ नेपाल’ नामक पुस्तकमा नेपालको पूर्वतिर लिम्बूहरूले केही जिल्लाहरू ढाकेर बसेको उल्लेख गरेका छन् । उनको पुस्तकमा रहेको नेपालको नक्सामा विजयपुर देखाएको भएपनि विजयपुरको इतिहास प्रस्टसंग लेखेका छैनन् । विदेसी लेखकहरू मध्ये विजयपुरको वारेमा

केही प्रष्ट लेख्ने हेमिल्टन नै हुन । उनले “विजयपुर” विजयनारायण कै नामबाट स्थापना भएको उल्लेख गरेका छन् । यसबाट विजयपुरका संस्थापनको श्रेय विजयनारायण रायलाई नै जान्छ । हेमिल्टनले अगमसिंह, मन्सुफ, प्रेमनारायण दासको स्रोत उत्घृत गर्दै विजयनारायण राय सातौं राजा भएको र उनका पुर्खाले तल्लो मोरङमा मात्र शासन गरेको उल्लेख गरेका छन् । त्यो समयमा पहाडदेखि मोरङसम्मै शासन गर्ने विजयपुरदेखि उत्तरतिरका खेवाङ राजालाई पहाड मधेसको राजा भनी विजयपुरमा आउन आग्रह गरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । केही समयपछि मौका छोपी पहाडी राजालाई “गाईको मासु खाएको र हिन्दु महिलालाई बलात्कार गरेको” आरोप लगाई हत्या गरे । यसको बदला लिन राजकुमार बाजु राय तुरुन्त अवकास लिई मकवानपुरका राजपुत सेनहरूसंग सहयोग माग्न सम्पूर्ण किरात सेनाहरू आवद्ध हुने प्रतिज्ञा गरेको उल्लेख छ । युद्ध अभियानको क्रममा दुर्भाग्यवस पूर्वको गिद्धे पहाडमा बाजु रायको मृत्यु भएको र पूर्वको गिद्धे पहाडबाट मकैबारीमा झर्दा झर्दै विजयनारायण रायको मृत्यू भएको खवर कामदत्त सेनले पाए । आदी सेना त्यही छाडेर लोहाङ्ग सेन विजयपुर आई उनले विजयपुर आफ्नो अधिनमा लिई बाजु राय (बाजाहाङ) का छोरा विद्याचन्द्र (पानोहाङ) लाई चौतारीया बनाए । विद्याचन्द्र (पानोहाङ खेवाहाङ) ले “हाङ्ग” पदवी परित्याग गरे । लोहाङ्ग सेनले पूर्वमा महानन्द, पश्चिममा अदिया, भोटदेखि जलालगढ पुर्णीयासम्म आफ्नो सिमाना तोके । यसपछि विद्याचन्द्रका छोरा विचित्र राय चौतारीया भएको समयमा विजयपुरका राजा लोहाङ्ग सेनकै सन्तती कामदत्त सेन राजा भए । त्यस समयमा राजा र चौतारीयाबीच मनमोटाव भयो । चौतारीया विचित्रको मृत्यूपछि उनका छोरा बुधकर्ण सो पदमा नियुक्त भए । बुधकर्ण र कामदत्त सेनबीच पनि सम्बन्ध राम्रो भएन । अन्ततगत्व सिक्किमका दसजना भुटियाहरूको सहयोगमा कामदत्त सेनको हत्या गरी शासनको बागडोर बुधकर्ण रायले लिए (हेमिल्टन : १८१९) ।

विजयनारायणका पुर्खा राजा साङलाइङ केही इतिहासकारहरूले कोच घरानाका भनी उल्लेख गरेका छन् तर किरात वंशावली अनुसार साङलाइङ साक्वादेन थरका लिम्बू घरानाका हुन् भनी इमानसिं चेम्जोङले खण्डन गरेका छन् । साङलाइङपछि उनका छोरा पुङलाइङ राजा भए । पुङलाइङसँग सातरेनुहाङ तुम्बाहाम्फे लिम्बूलगायतका लिम्बूहरूसँग नजिकको वंशनाता जोडिन्छ । यसकारण पनि उनी कोच घरानाका होइनन् भन्ने थप पुष्टि हुन आउँछ ।

लिम्बुवानको अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण रायका पुर्वज मुरेहाङ (सिंग राय) विजयपुरदेखि उत्तरतिरको ‘खेबांग’ का सन्तति थिए भनेर अगमसिं राईको स्रोत उदघृत गर्दै हेमिल्टनले लेखेको र यो तथ्यलाई अन्य स्रोतले पनि पुष्टि गरेकाले सोही तथ्यलाई स्रोत मान्दै इमानसिं चेम्जोङले फेदापका खेवांग लेखेकाले यसको खण्डन गर्दै इतिहासविद् शिवकुमार श्रेष्ठले आफ्नो पुस्तक ‘लिम्बुवानको ऐतिहासिक अध्ययन’ पृष्ठ ४२ मा खेवांग फेदाप थुमका राजा नभई छथर थुमका राजा थिए र उनी खेवांग नभई खेवाहांग थिए भनी उल्लेख गरेका छन् ।

यही प्रसंगलाई इमानसिं चेम्जोङले “किरातकालिन विजयपुरको इतिहास”

मा लिम्बुवानलाई दस लिम्बुवान अर्थात थिवोङ याक्थुङ लाजेमा विभाजन गरी शासन सञ्चालन गर्ने क्रममा लिम्बुवानको दक्षिणी भूभागमा सोइयक लादोहाङले चौविस थुमको राजा (प्रान्त प्रमुख) भई सानगढी र जलागढी निर्माण गरी पहाड मधेस शासन गरे । सन् १३६४ मा आएर साङलाइङ् नामका एक लिम्बूले लिम्बूवानको तराई क्षेत्र मोरङमा राज्य खडा गरे । उनले यी साङ्लाइङ किरात वंशावली अनुसार साक्वादेन थरका लिम्बू भएको उल्लेख गरेका छन् । उनको सात पुस्ता पछि विजयनारायण रायको पालामा पहाड मधेसको राजा मुरेहाङ खेवाङ हुने र मोरङ विजयपुरको राजा विजयनारायण राय हुने सर्त बाँधी फेदापको प्रभावशाली राजा मुरेहाङलाई विजयपुर निम्त्याए । सो समयमा फेदाप भन्नाले समग्र लिम्बुवानलाई जनाउँथ्यो । मुरेहाङलाई विजयनारायणले छोरीको सतित्व लुटेको आरोप लगाई उनलाई फाँसी दिएपछि त्यसको वदला लिन र आफ्नो अस्थित्व कायम राख्न मुरेहाङका छोरा वाजाहाङ खेवाङले विजयनारायण विरुद्ध युद्ध लडन सेनसंग सहायता लिए । यही क्रममा वाजाहाङले पश्चिम मकवानपुरका शक्तिशाली राजा लोहाङ सेनसँग सहायता मागे । दुर्भाग्यवस सोही लडाईमा वाजाहाङको गिद्दे पहाडमा मृत्यू भयो । बाजाहाङ खेवाङको मृत्युले लोहाङ सेनलाई स्तब्ध बनायो र अझ डटेर लडे । गिद्धे पहाडको युद्ध जिते । त्यसपछि लोहाङ सेनले विजयपुर दखल गरेरै छाडे । वाजाहाङका उत्तराधिकारी विद्याचन्द्र राय सानै भएकाले आफुलाई महाराजधिराज घोषणा गरे । उनले आफ्नो समग्र भूभागलाई प्रान्त प्रान्तमा विभाजन गर्ने क्रममा पूर्वमा टिष्टा नदी, पश्चिममा अरुण नदी, उत्तरमा तिब्बत र दक्षिणमा विजयपुर माथिको भूभागलाई लिम्बुवान र विजयपुर दक्षिण, जलालगढ उत्तर, कोसी नदी पूर्व, महानदी पश्चिमको तल्लो भूभागलाई मोरङ प्रदेश नामाङ्करण गरे । र, बाजाहाङ खेवाङको उत्तराधिकारी हाङ विद्याचन्द राय लाई दुवै तर्फ स्वायत्त शासन सञ्चालन गर्न दिए । लिम्बुवान र विजयपुर प्रदेसमा सेनहरू नाम मात्रको महाराजधिराजको रुपमा रहे (चेम्जङ : १९७४) । तर हेमिल्टनले भने पूर्वमा महानन्द, पश्चिममा अदिया, उत्तरमा भोट र दक्षिणमा पुर्णिया नजिकको जलालगढसम्म सिमाना बढाए भनी उल्लेख गरेका छन् ।

सेनहरूको उपस्थितिले साङलाईङहाङदेखि विजयनारायण राय (वि.सं.१४२१-१६६६) सम्मको शासन व्यवस्थाको अन्त्य भयो । यो संगै सेनहरूको शासन मोरङ विजयपुरमा मात्र नभएर लिम्बुवानमा समेत चल्यो । सेनहरूले लिम्बुवानको माथिल्लो भूभाग मात्र लिम्बुवान र तल्लो भूभाग मोरङ प्रदेशमा विभाजन गरेकाले आज माथिल्लो पहाडी भूभाग मात्र लिम्बुवान हो कि भन्ने भ्रम सिर्जना भएको छ । तर, वि.सं. १८२६ मा मुरेहाङकै सन्तान हाङ विद्याचन्द्र रायको नाति राजा बुद्धिकर्णले लिम्बुवान र मोरङ विजयपुरमा सेनहरूको शासन समाप्त पारे । यसपछि उनले संखुवाखोला अरूण सप्तकोसी पूर्व टिष्टासम्म र उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत सिमानादेखि दक्षिण भारतको पूर्णीयास्थित जलालगढसम्मको भूभागमा एक छत्र शासन गरे ।

lnDaX¿ sf]kVof{nL eld

विजयपुरको इतिहास र बुद्धिकर्ण रायको चर्चा गर्दा लिम्बूहरूको पुर्ख्यौली भूमिको चर्चा गर्नै पर्ने हुन्छ । माथि नै भनि सकिएको छ कि दस लिम्बूहरूले राज्य सञ्चालन गर्दा यो भूभाग लिम्बुवान भित्रै पर्दथ्यो । यसको पुष्टि धेरै दस्तावेजहरूले गर्दछन् । तात्कालीन राय हालका लिम्बूहरूबीचको आपसि कलहका कारण सेनहरूको राज्य समेत यो लिम्बुवान भूभिमा चलेको थियो । वर्तमान राज्यको सिमाना निर्माण हुनपूर्व लिम्बू बंशज भित्र पर्ने बुद्धिकर्ण रायले सेनबाट सत्ता हत्याई शासन गरेकाले यो पुनः लिम्बूहरूकै भूमि कायम भयो ।

दस्तावेजहरूमा लिम्बुवान हेर्ने हो भने डा. हर्क गुरूङले 'मैले देखेको नेपाल' नामक पुस्तकमा 'पूर्वी नेपाल किरात जातिहरूको राज्य थियो र त्यो राज्य पश्चिमतिर राईहरूको खम्बुवान र पूर्वतिर लिम्बूहरूको लिम्बुवान क्षेत्रमा विभाजित थियो । अरूण नदी यी दुई क्षेत्रहरूको सीमाना पर्दथ्यो । पुरानो कथनअनुसार यो क्षेत्र दस याकथुम्बा प्रमुखहरूको गठबन्धनद्वारा शासित थियो । दूधकोसी र अरूणबीचको माझ किरातसम्मको भूभाग ताकलुङ खेवाहाङको अधीनमा पर्दथ्यो भनी लेखेका छन् । हड्सन पाण्डुलिपिको भोलम ७३ मा लिम्बुवान क्षेत्र अरून-कोसी पूर्व भनी स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । टोनी हागनका अनुसार 'राई र लिम्बू अरूण वारिपारि छुट्टाछुट्टै क्षेत्रमा बस्दछन् । राई शब्दले समग्रमा अरूण नदीको पश्चिम र सुनकोसी नदीको जलाधार क्षेत्रकोबीच भागमा बसोबास गर्दछन् । अरूण नदीदेखि पूर्व सिक्किमसम्म लिम्बूहरूको बसोबास छ भनेका छन् । त्यसरी नै तात्कालीन श्री ५ को सरकार सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभागले प्रकाशित गरेको 'मेचीदेखि महाकाली' (भाग-१) पूर्वाञ्चल खण्डमा पूर्वाञ्चल क्षेत्रलाई शुरूदेखि नै किरात प्रदेश भनेर विभाजन गरिँदा अरूणपूर्व अर्थात् कोसी र मेची अञ्चललाई लिम्बुवान र अरूण पश्चिम अर्थात् सगरमाथा अञ्चललाई खम्बुवान भनिन्थ्यो । त्यसैले आजको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र यि दुबै लिम्बुवान र खम्बुवानको समष्टिगत क्षेत्र हो भनी उल्लेख गरिएको छ । वि.सं. १८९१ को रूक्कामा अरूण पूर्व, मेची पश्चिम भर लिम्बुवान, वि.सं. १९१७ को रूक्कामा पल्लो किरात भर मुलुकका ....' आदि उल्लेख भएको पाइन्छ । यि तथ्यहरूबाट पनि लिम्बुवानको अस्थित्वलाई बुझ्न सकिन्छ । राजा पृथ्वीनारायण शाहले यही भूभाग लिम्बूहरूसँग सन्धि सम्झौता गरी लिम्बुवान भूमि लिएका हुन् । यसको थप प्रमाण अभिमानसिंले हरिनन्द पाध्ययसँग गरेको पत्रमा :

".........जहाँ पूर्व विजयपुर बुधिकर्नले षायाको मुलुक मधेस पहाड पनि हाम्रो अम्बल गराउन्या उपाय तिमि गर्दै गर तम्रो सह्यार हामी गरौला षातिर्जामा मान इति संवत १८३० फागुन सुदि रोज मौकाम अम्बरपुर शुभाम् ।"

...........जब त लिम्बुवान छ लिम्बुवानलाई पीछा लेउ भनी भारदरहरूलाई अह्राई पठायौं । आज तमीहरूलाई पिछा लियाको छ । अर्को तरह नमान । तिमीहरूलाई सुन चुरा सिर पाउ पनि बक्सौंला । ....'

पहिलो यो माथिको पत्रबाट लिम्बूहरूले मधेस पहाड राज्य गरेको कुरा प्रष्ट छ । दोस्रो वि.सं. १८३१ भदौ महिनामा श्री नन्दु राय र श्री जमुन रायको नाममा जारी भएको अर्को लालमोहरमा लिम्बुवान शब्दको उच्चारण भएको पाइन्छ । राजा पृथ्वी नारायण शाहले गोरखा राज्य विस्तारको त्रममा लिम्बुवानसँग सन्धी सम्झौता गर्नपूर्व समग्र लिम्बुवानले विजयपुरलाई केन्द्रीय राजधानी मान्दथ्यो । यही लिम्बुवानसँग राजा पृथ्वी नारायण शाहले वि.सं. १८३१ सालमा विजयपुर केन्द्रीय राजधानीमा बसी सन्धि सम्झौता गरेका थिए जसबाट पञ्चखतका अधिकार पृथ्वीनारायण शाहसँग र बाँकी सम्पूर्ण अधिकार लिम्बुवानसँग रहने गरी सन्धी सम्झौता भयो । यो लिम्बुवानसँग भएको सन्धी सम्झौता राजा त्रिभुवनले वि.सं. २००८ सालमा र राजा महेन्द्रले वि.सं. २०१७ सालसम्म नविकरण गरेका थिए । तत् पश्चात संविधानसभाको निर्वाचनपूर्व लिम्बुवानजन्य संगठनहरूसंग अव बन्ने नयाँ नेपालको राज्य संरचनामा लिम्बुवान स्वायत्त राज्य सुनिश्चित हुने गरी वि.सं. २०६४ सालमा अर्को सम्झौता नेपाल सरकारसंग भएको छ । यसले पनि लोकतन्त्रको स्थापना पछि पनि लिम्बुवान र लिम्बू जातिको ऐतिहासिक पुर्ख्यौली भूमिलाई स्वीकारीएको विद्यमान अवस्था हो ।

ljhok'/ sf]al4s0f{/fo M

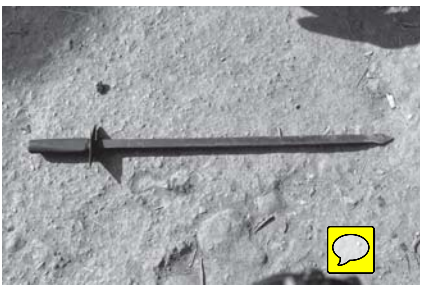

दश लिम्बुवानको शासन सञ्चालन भएको लामो समय पछि करिव १३-१४ औं सताब्दी तिर लिम्बुवानमा आपुंगी राज चल्यो । गाउँ पिच्छ राजाहरूको जन्म भयो । यहि क्रममा सन् १३६४ मा लिम्बुवानको तल्लोखण्ड मोरङमा साङलाइङ् नामका राजा भए । उनका छोरा पुङलाइङले हिन्दुमत ग्रहण गरे । ब्राम्ह्णहरूले उनको नाम अमर राय राखि 'राय' पदले शुसोभित पारे । अमर राय पछि किर्तिनारायण राय, उनीपछि उनका छोरा अपनारायण राय, उनका पछि छोरा जारेनारायण राय, उनका छोरा इङ्दिङनारायण राय, उनी पछि उनका छोरा विजयनारायण राय गरी सात पुस्तासम्म राज्य गरे । उनीहरूको राजधानी वाराताप्पामा थियो । यो समयमा लिम्बुवानको माथिल्लो खण्ड फेदाप राज्यको नामले प्रख्यात भयो । त्यो समयमा फेदाप भन्नाले समग्र लिम्बुवानलाई जनाउँदथ्यो भन्ने चर्चा माथिनै चलिसकेको छ । यसका प्रभावशाली राजा मुरेहाङ खेवाङ थिए । विजयनारायण रायले मुरेहाङ खेवाङ पहाड मधेस दुवैका राजा र आफु मधेस मोरङको मात्र राजा हुने सर्त बाँधी सधैका लागि उनको वंशजलाई चौतारीया पदवी दिए । यिनै मुरेहाङ खेवाङसँग सल्लाह गरी साँगुरी गढी र वाराताप्पा गढीको मध्यस्थानमा एउटा नयाँ सहर वसाए । त्यो सहर विजयनारायणको नामले शुसोभित गरी 'विजयपुर' राखे । विजयपुर अवस्थित

विजयपुरको दरवार निर्माण समेत उनै विजयनारायण रायकै कार्यकालमा निर्माण भएको अनुमान गरिएको छ । विजयपनारायण रायको राज्य वाजु राय (वाजाहाङ खेवाहाङ)को अनुरोधमा सेनहरूबाट अपधस्त गरिएको थियो । सेनवंशीहरूको राज्यलाई अन्तिममा बुद्धिकर्ण रायहरूले हत्याएपछि सेनवंशको पतन र लिम्बुवान एवम् मोरङ विजयपुरको शासनको वागडोर खेवाहाङ वंशका लिम्बू बुद्धिकर्णले लिएका थिए । राजा पृथ्वीनारायण शाहले गोरखा राज्य विस्तार गर्नपूर्व संखुवा खोला अरुण सप्तकोसीपूर्वका सम्पूर्ण पहाड मधेस बुद्धिकर्ण रायले राज्य गरेका थिए । उक्त समयमा विजयपुरको दरवारलाई लिम्बुवानको केन्द्रीय राजधानी मानिन्थो ।

ljhok'/ b/jf/sf]cj:yf

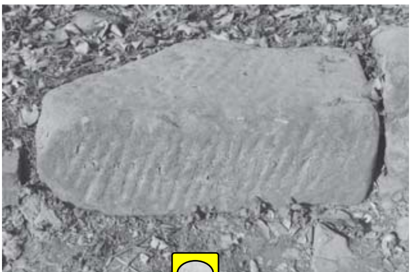

विजयपुर दरवारका अवशेषहरू फेला परेका छन् । सेनकालमा छिनोको प्रयोग गरी कुँदिएका चारपाटा परेका ढुंगा जहि प्राप्त भएपनि चिन्न सकिन्छ । यो धरान १४ नं. वडाको विजयपुर चोकको केही माथि बुढासुब्बा र पञ्चकन्या जाने दोवाटो आसपासमा हेर्न सकिन्छ । विजयपुरमा भने यी ढुंगा इटा घरहरूमा प्रयोग भएका छन् । विजयपुर दरवारको तीनवटा आँखि झ्याल मध्ये एक धरान १४ कै एउटा भवनमा डोरमेटको रुपमा प्रयोग गरिएको छ । दरवार सुरक्षार्थ बनाइएको आडा भने धरान-१५, ८, १९, १८, १७ हुँदै सेउती खोलाबाट सर्दु खोलासम्म जोडिएकोमा आज भोली धरान १५ र ८ का केही भागमा मात्र देख्न सकिन्छ । यो आडा डोय राज्य र मुगल सम्राटहरूकै समयमा बनेको अनुमान गरिएको छ । दरवार क्षेत्रमा सेनकालीन र बुद्धिकर्णका नीजि हतियारहरू धनुकाँड, भाला, खुँडा, तरवार अझै भेट्न सकिन्छ । यो विजयपुर राज्यमा पृथ्वीनारायण शाहले वि.सं. १८३१ श्रावण ५ गते आक्रमण गरी ८५ जना लिम्बू सेनाहरूको हत्या गरेका थिए । त्यस्तै विजयपुरको अर्को दरवार अझ उत्तर पट्टिको टापुमा रहेको छ । यो दरवार सेनहरूभन्दा अघिल्ला शासक विजयनारायण रायले बनाएका हुन् । यो दरवारलाई भताभुँङ्गे राजासँग जोड्ने गरिएको छ । यो दरवारलाई भताभुङ्गे दरवार पनि भनिन्छ । यो वास्तविक कथन नभएर प्राचिन भारतका एक गाउँका राजाको कथासँग जोडिएको मात्र हो । हेमिल्टनले भने यो कथा

विहारको कथासंग जोडेका छन् उनले हर्भाहाङ्ग राजा भर्भाहाङ्ग मन्त्री जसको अर्थ "मुर्ख" भन्ने हुन्थ्यो । यही कथालाई यहाँको स्थानीय खस पवर्ते भाषामा ढालिएको हुन सक्दछ ।

;d:of / ;e[mfjx¿ ‼

वि.सं. २०४६ को प्रजातन्त्रको वहाली पश्चात गठन भएको किरात राई यायोख्खा सुनसरीले विजयपुरका अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण राय 'राई' भएको भ्रममा विजयनारायणको दरवारमा उभौली पुजाआजा र साकेला नाच्ने गर्दै आएका छन् । यसले विजयनारायणको दरवार कस्को र यसका अन्तिम राजा लिम्बू कि राई हुन ? भन्ने व्यर्थ विवाद सिर्जना गरेको छ । तर विजयनारायणको वंश नाता सोङलाइङ [illegible]लाइङ साक्वादेन र सातरेनुहाङ तुम्बाहाम्फे लगायतका लिम्बूहरूसंग जोडिए[illegible] र तिनका सन्तती आज लिम्बू जातिमा पाइने भएकाले यसलाई आधार मान्दै विवादको अन्त्य गर्न पर्ने देखिन्छ । यता केही इतिहासकारहरूले वुद्धिकर्ण विजयपुरका मन्त्री मात्र थिए, राजा कर्ण सेन थिए भनी लेखेका छन् । यसले पनि दुविधा थपेको छ तर यसको खण्डन इमानसिं चेम्जोङले नै गरिसकेका छन् । कर्ण सेन विजयपुरका राजा नभएर चौदण्डीका राजा हुन् । राजा पृथ्वी नारायण शाहले वि. सं. १८२९ (नेपाल, २०५५) चौदण्डी दखल गरी राजा कर्ण सेनलाई यहाँबाट लखेटपछि उनी भागेर विजयपुरका राजा बुद्धिकर्णसँग सरण लिएका थिए । त्यसवेला लिम्बुवान विजयपुर मोरङमा राजा बुद्धिकर्ण रायले शासन गर्दै थिए । गोरखाली राजा पृथ्वी नारायण शाहको आगमनपूर्व विजयपुर दरवारका अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण नै थिए । बुद्धिकर्ण राय लेखिएकाले उनी लिम्बू होइनन् राई हुन् कि भन्ने भ्रम पनि छ तर लिम्बूहरूले नामको पछि लिम्बू थर लेख्नुभन्दा अगाडि छ/सात पुस्तासम्म राय लेख्ने गरेका थिए । यसको प्रमाण यत्रतत्र पाउन सकिन्छ । यसर्थ राय लेखिएकै कारण राजा बुद्धिकर्ण राई थिए कि भन्ने भ्रमबाट मुक्त हुन आवश्यक छ । उनी हेमिल्टनका अनुसार विजयपुरका उत्तर तिरका खेवो[illegible] सन्तति थिए । ति उत्तर तिरका खेवाङहरू आज छ थरीमा तिगेला, माङ[illegible], तुम्बा, मादेन, आङवाङ र चोङबाङ प्रजाति रहेका छन् । उनीहरूको पुर्खा खेवाहाङ हुन् र उनीहरूले आफुलाई आजपनि खेवाहाङ भनिन्छ । अर्को बुद्धिकर्ण खेबाङ्ग हुन कि खेवाहाङ भन्ने दुविधा पनि रहेको छ तर इमानसिं चेम्जोङले आफ्नो किरातकालिन विजयपुरको इतिहास नामक पुस्तकमा मुरेहाङ खेवाङ भनी उल्लेख गरेका छन् । यही खेवाङ लेखेकाले खेबाङ्ग हुन् कि भन्ने भ्रम सिर्जना भएकाले इतिहासविद शिवकुमार श्रेष्ठले यसको खण्डन गर्दै आफ्नो पुस्तक लिम्बुवानको ऐतिहासिक अध्ययन पृष्ठ ४२ मा खेवांग फेदाप थुमका राजा नभई छथर थुमका राजा थिए र उनी खेवांग नभई खेवाहांग थिए भनि उल्लेख गरेको माथि चर्चा भइसकेको छ । हाङ किरात सेनेहाङ लिम्बु वंशावली पृष्ठ १२२ मा पिता मुरेहाङको बेइजतीपूर्वक फाँसी दिएको देखि सुदापका बाजाहाङ रायले विजयनारायणमा माथि साटो फेर्ने उपाय रचेको र बाजाहाङको सन् १६१८ को युद्धमा मृत्यू भएकाले उनको छोरा

पानोहाङ खेवालाई लोहाङ सेनले विजयपुरको अधिकार सुम्पि मकवानपुर फर्किएको उल्लेख छ । त्यसैगरी गोपीलाल लिङदेन लिम्बूले आफ्नो किरातको ऐतिहासिक रुपरेखा-२०६६ नामक पुस्तकको पृष्ठ ३७ र दिब्यमेरु मानस समाज नामक पुस्तकको पृष्ठ ४८ मा राजा बुद्धिकर्ण तिगेला खेवाले विजयपुर र मोरङको राजधानीमा सन् १७६९ देखि सन् १७७३ सम्म शासन चलाए भनी उल्लेख गरेका छन् । यसैगरी सञ्जुहाङ पालुङवाको तेह्रथुमे ढाका टोपी मोडेलमा लिम्बुवान स्वायत्त राज्यको खाका नामक पुस्तकको पृष्ठ ४२ मा लिम्बुवानको अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण खेवा लिम्बू लिम्बुवानको राजा भएको ५ वर्ष वित्न नपाउँदै गोरखाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो पुर्खा द्रव्य शाहले स्थापना गरेको गोर्खा राज्य विस्तार गर्न खम्बुवान पछि लिम्बुवानमा चढाई गऱ्यो भनी उल्लेख गरेका छन् । त्यसैगरी किरातेश्वर सेत्छेने सेनिहाङ लिङदेन (लिम्बू) इतिहास र वंशावलीको पृष्ठ ९५ मा विजयनारायण र मुरेहाङ खेवाबीच अति राम्रो सम्बन्ध थियो । नियतिले नै होला विजयनारायणले वाजाहाङलाई फाँसी दिए । पिताको फाँसी दिएको घटना छोरा बाजाहाङ खेवालाई असय भयो । विजय नारायणसंग बदला लिन बाजाहाँले भित्र भित्रै सेना/फौज जम्मा गरी पश्चिम किरात देशका लोहाङ सेनसंग सहयोग माग्न मकवानपुर पुगे भन्ने चर्चा अगाडिको लेखमा समेत चर्चा गरिएको र यसलेखमा समेत खेवाङ्ग र खेवाहाङ्बीचको दुविधा मेट्न सहयोगी हुने भएकाले समस्या समाधानार्थ प्रस्तुत गरिएको हो । अर्को लिम्बुवानको केन्द्रीय ऐतिहासिक राजधानीको रूपमा विजयपुर नै थियो भन्ने कुरामा पनि कुनै दुविधा राख्न हुन्न । केही इतिहासकारहरूले कोचहरूको उपस्थिति विजयपुरमा रहेको उल्लेख गरेतापनि त्यसको खण्डन भइसकेकाले अव लिम्बुवानको विजयपुर राजधानीमा कोच वंशको उपस्थिति थियो भन्ने भ्रमबाट पनि मुक्त हुन आवश्यक छ । विजयपुरमा दुईवटा दरवारहरू रहेका छन् माथिल्लो दरवार विजयनारायण रायले निर्माण गरेका हुन् भने तल्लो दरवार सेनहरूले निर्माण गरेका हुन् यसका अन्तिम राजा बुद्धिकर्ण राय (खेवाहाङ) रहेका थिए । माथिल्लो दरवार धरानस्थित वेसक्यामको नजिकै पर्दछ भने तल्लो दरवार बुढासुब्बा, गादि गणेश मन्दिरको नजिकै पर्दछ । माथिल्लो दरवारमा मुरेहाङ खेवाहाङलाई पहाड-मधेसकै राजाको रुपमा विजयनारायणले राखेका थिए । मुरेहाङलाई गोभक्ष र छोरीलाई बलात्कारको आरोप लगाई हत्या गरेपछि उनका छोरा बाजु राय (खेवाहाङ) ले विजयनारायणलाई समाप्त बनाउन मकवानपुरका सेनहरूलाई सहयोग मागेका थिए । उनको युद्धमा मृत्यू भएकाले सेनहरूको विजयपुरमा प्रवेश भयो । अन्तमा कामदत्त सेनको शासन हत्याएर उनै मुरेहाङ खेवाहाङ, बाजु रायका सन्तति बुद्धिकर्ण राय (खेवाहाङ) तल्लो दरवारको अन्तिम राजा भए । आज माथिल्लो दरवारमा विजयपुर स्मारक कि बुद्धिकर्ण स्मारक जस्ता अनावश्यक तर्क र बखेडा निकाल्न थाऐको पाइएको छ । यो पनि एउटा भ्रम हो । यसर्थ विजयपुर स्मारक विजयपुर राजधानीमा जहाँ राखे पनि उत्तिकै महत्व रहन्छ । तर शालिक राख्ने हो भने विजयनारायण

रायको माथिल्लो दरवारमा र तल्लो दरवारमा बुद्धिकर्ण राय (खेवाहाङ) को राख्न पर्ने हुन्छ । यसर्थ माथिका भ्रमहरूबाट मुक्त हुँदै इतिहास निर्माणमा प्रमाण र बस्तुगत आधारबाट प्रष्ट हुन आवश्यक छ ।

lgZsif{

विजयपुर सुनसरी जिल्लाको धरान नगरपालिकामा अवस्थित छ । करिव समुन्द्र सतहवाट करिव ५५० मिटर उचाईमा लिम्बू जातिसंग सम्बन्धित ऐतिहासिक विजयपुर दरवारका दुईवटा अवशेष पाइएको छ । यि दरवारहरू युद्ध र सामरिक हिसावले अति नै महत्वपूर्ण स्थानमा रहेको छन् । दरवारमा लगाइएका इटा, ढुंगा, आखिझ्याल अझै भेटिन्छन् । दरवारका केही पर्खालहरू संकेतको रुपमा हेर्न सकिन्छ । यो माथिल्लो विजयपुरको स्थापना गर्ने श्रेय विजयनारायणलाई जान्छ । विजयनारायण रायका वंशजहरू साङलाईङ र पुङलाइङ थरका लिम्बूहरूमा पाइन्छन् । यसका नजिका दावेदार साक्वादेन र सातरेनुहाङ तुम्बाहाम्फे लगायतका लिम्बू जाति भित्र पाइन्छन् । तल्लो दरवारमा अन्तिम लिम्बू राजा बुद्धिकर्ण राय खेवाहाङ लिम्बूले शासन गरेका थिए । यी खेवाङ लेखिएका खेवाहाङ (खेवा) जातिहरू लिम्बू समुदाय मै पाइन्छन् । मुरेहाङ खेवाङदेखि बुद्धिकर्ण रायसम्मका सवै वंशजहरू खेवा लिम्बू वंशावलीमा पाइएका छन् । यिनै बुद्धिकर्ण राय (खेवाङ) कै शासन कालमा सन् १७७४ मा गोरखाका राजा पृथ्वी नारायण शाहले लिम्बूहरूसंग १७ पटक आक्रमर्ण गर्दा पनि नसकेपछि केही लिम्बूहरूसंग सन्धी सम्झौता गरी गोरखा राज्यको अधिनस्त बनाएका थिए । यो समयमा सन्धी गर्ने र लडाई गर्ने दुई समूहमा लिम्बूहरू भएकाले बुद्धिकर्ण राय सहयोग जुटाउन इष्ट इण्डिया कम्पनिमा गएका थिए । पछि उनलाई कम्पनि कै क्षेत्रभित्र पर्ने चिलिमारी भन्ने स्थानबाट जोगिको भेषमा गएर अपहरण गरी विजयपुर ल्याई तीन दिन निर्ममतापूर्वक यातना दिएर हत्या गरिएको थियो । यही क्रममा लिम्बूहरूले ठूलठूला विद्रोहहरू समेत गर्दै आइरहेका अवस्था हो । यसर्थ इतिहासमा विजयपुर र बुद्धिकर्ण राय लिम्बू जातिसंग सम्बन्धित तथ्यहरू यत्रतत्र पाइन्छन् । निश्कर्ष । लिम्बूहरूको पुर्ख्यौली भूमि भित्रको वर्तमान नेपालको सिमांकनपूर्वको सीमा 'विजयपुर' हो र यसको संस्थापकदेखि अन्तिम राजा बुद्धिकर्णसम्म लिम्बू जाति भित्र पर्दछन् । र, यी दुवैका बंसजहरू लिम्बू जातिमा पाइन्छन् ।

l6Kk0fL

१) खेवा वंशावली प्रकाशन समिति । सन् १९९८ । मानव उत्पति र खेवा वंशावली । खेवा परिवार । विजयपुर अफसेट प्रा.लि.धरान ।

२) गुरुङ, हर्क । सन् २००७ । मैले देखेको नेपाल ।। प्रकाशक : हिमाल किताब, हिमाल एसोसिएसन, पाटन ढोका ललितपुर । मुद्रण : स्थापित प्रिन्टिङ प्रेस, ताहचल ।

३) गेट, सर एडवर्ड । १९०८ । एम्पेरियल जेटियर अफ इण्डिया
४) चेम्जोङ, इमान सिं । वि.सं. २०५९ । किरातकालीन विजयपुरको संक्षिप्त इतिहास । किरात याक्थुङ चुम्लुङ केन्द्रीय कार्यालय । कञ्चन प्रिन्टिङ प्रेस, बागबजार, काठमाण्डौं ।
५) धिमाल, पात्र राजदिङ । वि.सं. २०६७ । कोचिला नाम अन्य आदिवासीहरूलाई अमान्य । कार्यपत्र ।
६) मावोहाङ, प्रेमबहादुर र भुपेन्द्र ढुंगेल । वि.सं. २०११ । संक्षिप्त नेपाल इतिहास ।
७) मेचीदेखि महाकाली पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र । २०३१ । प्रकाशक : श्री ५ को सरकार सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग । मुद्रण : श्री ५ को सरकारको छापाखाना, सिंहदरवार, काठमाण्डौं नेपाल ।
८) हज्सन, ब्राइन. एच । पाण्डुलिपि । भोलम ७३ ।
ह[illegible] टोनी । २०५२ । नेपालको चिनारी परिचय । प्रकाशक हिमाल किताव, ललितपुर । सम्पादक वसन्त थापा । मुद्रण जगदम्बा अफसेट प्रा.लि. पाटन ढोका ।
९) नेपाल, ज्ञानमणी (२०५५), नेपाल निरुपण, नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, मुद्रण प्रज्ञा छापाखाना कमलादी, काठमाण्डौं ।
१०) श्रेष्ठ, शिवकुमार । वि.सं. २०४२ । लिम्बुवानको ऐतिहासिक अध्ययन । किरात प्रकाशन तथा अभिलेख केन्द्र, ललितपुर । पृष्ठ ४२ ।
११) हाङ किरात सेनेहाङ लिम्बु वंशावली पृष्ठ १२२ ।
११) लिम्बू , गोपीलाल लिङदेन (२०६६), किरातको ऐतिहासिक रुपरेखा । पृष्ठ ३७ । दिब्यमेरु मानस समाज । पृष्ठ ४८ ।
१२) पालुङवा, सञ्जुहाङ (सन् २०११) तेह्रथुमे ढाका टोपी मोडेलमा लिम्बुवान स्वायत्त राज्यको खाका । पृष्ठ ४२ ।
१३) किरातेश्वर सेत्छेने सेनिहाङ लिङदेन -लिम्बू) इतिहास र वंशावलीको पृष्ठ ९५ ।
14. Chemjong, I.S. 1966. History and Culture of Kiraty People. Published by KTC, 2001. Reprinted at Kanchan Printing Press, Katmandu.
15. Col. Kirkpatrick. 1811. Account of the Kindom of Nepaul. Published By J. Jetley, 1996, Printed at Subham Offset, New Delhi.
16. Hamilton, F.B.. 1986. An Account of the Kindom of Nepal. Published By J. Jetley, 1990. Printed at Nice Printing Press, New Delhi.
17. Hodgson, Brian H. 1874. Essays on the Languages, Literature, and Religion of Nepal and Tibet. Published By Jetley for Asian Education Service, Printed at Afif Offset Press.
18. Vansittart, Eden. 1906. Gorkhas. Published By J.Jetley for Asian Education Service. Printed at Gaytri Offset Press, Ghaziabad (U.P).
19. Wright, Daniel. 1877. History of Nepal. Published By Jetley for Asian Education Service. Printed at Gayatri Offiset Press, Ghaziabad. India.

k|yd
5y/ ;fF-s[ts tyf kof{g
dxf]T; j–@)^*

:dfl/sf

k|sfzs M

5y/ ;fF-s[ts tyf kof{g dxf]T; j–@)^*

dh cfof]hs ;ldlt

5y/ ;fF:s[lts tyf ko{6g dxf]T;j–@)^*

tfSn'a, 5y/ t]x|y'd,

-k|ult k|ltj]bg_

k[i7e"ld M

मिति २०६८ फागुन १,२ र ३ गते छथर क्षेत्रको ओखेगाविस वार्ड नं. ८ स्थित ताक्लुङ, यकमा छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव-२०६८ सम्पन्न भएको छ । नेपालका लोपोन्मुख संस्कृतिहरूको संरक्षरण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने र छथर क्षेत्रको पर्यटन विकास गर्ने उद्देश्यले आयोजित उक्त महोत्सवमा आदिवासी लिम्बूहरूको संस्कृति केलाङ, यालाङ, माङलाङ, हाकपारे, ख्याली, पक्लुङलेप्मा (छेलो हान्ने), तामाङ सेलो, ब्राह्मणहरूको संगिनी नाच, बालान नाच, रत्यौली र सिलोक गायन, खस क्षेत्रीहरूको हुड्केली नृत्य, दलितहरूको पञ्चैबाजा आदि मूर्त-अमूर्त संस्कृतिहरूको प्रर्दशन गरिएको थियो । यो महोत्सवमा आ-आफ्ना जाति धर्म, संस्कार र संस्कृति अनुरुपका साँस्कृतिक कार्यक्रमहरू प्रदर्शन गरिएको थियो । साँस्कृतिक उत्पादनका बस्तुहरूमा राडी, पाखी, खाडि, ढाका, मुर्चुङ्गा, विनायो, खुकुरी कर्द, डोको, थुम्चे, हर्पे, ठेकी, नाम्लो, दाम्लो, कोदालो, कृषिजन्यबस्तु, खाद्य परिकारहरू लगायतका विक्रिवितरणका लागि राखिएका थिए । यसरी नै लिम्बुवानको छथर क्षेत्रको इतिहास झल्काउने नगरा, निसान, तोप, खुँडा, तरवार, भाला, बर्छा, बस्तुहरूको समेत अवलोकन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । लिम्बुवानकै प्राचिन राजधानी मानिने यो तावालुङ सुसुवादेन (ताक्लुङ) ओखेमा हाङदिम दरवारको अवशेष छ । ताक्लुङबाट कुम्भकर्ण, कन्चनजंगा, कुम्मायक, कुस्सायक, मिकलुक पहाड आदिको दृष्यावलोकन गर्न सकिन्छ । यसको वरपर सुदापको चेङलुङ ...ङ, ओखेको हनुमाने ढुंगा...लिङ), तामाखानी, फलाम खानीका प्राचिन अ...षहरू हेर्न पाइन्छ । छथर क्षेत्रका पर्यटकीय स्थलहरू मार्ग पोखरी (माङवारक), पट्याक (पोतेयक) डाँडा, राम्च्या डाँडा, पिरिम यक, तिलिङ यक, ताक्लुङ यक, योमुई चम्खासिङ यक, चाङसिङ यक, तामालिङ चिमालिङ यक, फुलिलुङ यक, फुजु?लुङ यक, राम्च्या यक अवलोकन गर्न सकिन्छ । समुद्री सतहबाट ... फिटदेखि ३००० मिटर सम्म पर्ने यो क्षेत्रमा प्राचिन आदिवासी जनजातिह...को बसोबास गर्ने थलो हो । यहाँ लिम्बू, याखा, आठपरीया, तामाङ, गुरुङ, मगर, शेर्पा, क्षेत्री, बाहुन, दलितको बसोबास रहेको छ ।

छथर क्षेत्रमा तेह्रथुमका ९ र धनकुटाका १२ गरी २१ वटा गाविसहरू पर्दछन् । यि गाविसहरूमा तेह्रथुमका ओखे, सुदाप, पञ्चकन्या, फाक्चामारा, हमरजुंङ, फुलेक, दाँगपा, बसन्तपुर, आङदिम र धनकुटाका मारेकटरे, जितपुर,

मुर्तिढुंगा, हात्तिखर्क, सान्ने, लेगुवा, घोर्लीखर्क, पाखिवास, फलाटे, परेवादिन, तेलिया, ताङखुवा पर्दछन् । यि क्षेत्रमा, लिम्बू, याखा, क्षेत्री, बाहुन, दमाई, कामी, सार्की, मगर, गुरुङ, सेर्पा, राई, आदि जात जातिहरूको बसोबास रहेको छ । छथर नाम लिम्बू भाषाको "थङ-थरु" को अपभ्रंश रुप हो । यसको अर्थ लडाई थाम्यो भन्ने हुन्छ । कतिपयले छ थरी खेवा लिम्बूहरूको बसोबास भएको आधारबाट छथर भएको भनाई समेत छ । यि छ थरी लिम्बूहरू तिगेला, माङयाक, आङलावाङ, तुम्बा, मादेन र चोङवाङ भएको बताउछन् । त्यसैगरी खजुमहरू पनि छ थरी नै रहेकाछन् ति बाह्रघरी, इम्सङ, लेक्वा, कुरुम्भङ, चोङवाङ, वया खजुम हुन् । प्राचिन कालमा त्यस क्षेत्रमा छ जना प्रभावशाली राजा (हाङ्) हरू थिए । यिनीहरू बाह्य शत्रुलाई आक्रमण गर्न परेमा मिलेर लड्दथे । उनीहरूको आ-आफ्नै राज्य, राजधानी र राजनीतिक व्यवस्थाहरू थियो । ति राजधानीहरूमा ताक्लुङ, चम्खासिङ माङवेरक यक (पञ्चकन्या पोखरी), पिरिम यक, फुजोलुङ, चाङ्सिङ गडि, ताम्लिङ चिमलिङ, फुलिलुङ हुन् । फुलीलुङ यक मान्ने खादीहरू अति अल्पसंख्यक जातिको रुपमा मानिन्छन् । उनीहरूको अव तीन घर मात्र बांकी रहेका छन् ।

छथर नाम रहनु भन्दा अगाडि उक्त क्षेत्र फेदाप नामले चिनिन्थ्यो । छथर क्षेत्रमा पर्ने हालको सुदाप फेदापबाट छुट्टिएर सुदाप भएको बताइन्छ । यो क्षेत्र प्राचिनकालमा फेदाप मानिने गरिन्थ्यो । वि.सं. १८६३ बाट मात्र छथर लेखिएका कागजातहरू पाइन्छन् । राणाकालमा आएर यही छथर पल्लो किरात लिम्बुवानको १७ थुम मध्ये एक थुम प्रशासनिक इकाईको रुपमा कायम भएपछि यसले औपचारिक स्वरुप धारणा गरेको थियो । यिनै माथिका छ समूहहरू कालान्तरमा विभिन्न जात उपजातमा विभाजन भए । सुमेरुहाङ खेवाहाङका सन्तानहरू ६ थरिमा विभाजन भए । ति ६ थरीहरू तिगेला, तुम्बा, मादेन, आङ्लावाङ, माङयाक र चोङवाङ हुन् । चाचालाचाइन्दोहाङका सन्तानहरू पनि ६ थरिमा विभाजन भए । ति पारघारी , लेक्वा, कुरुम्भङ, इम्सङ, चोङवाङ र वयाङ खजुम हुन् । हम्म्राकेहाङका सन्तान तुङखङ (तुम्बाहाङ), र खँवा भए । हाङवेरुहाङका सन्तान-पाक साँवा र तुम-साँवा भए । एक समयताका छथर नै ढाकेर बसेका खादी जातिका लिम्बूहरू अव पाँच घर मात्र वांकी छन् । अन्य छ घर मोरङको लेटाङ माथि बसाई सरेर बसेका छन् । त्यसै गरी हबेरुहाङका सन्तानहरू तुम्बाहाङभे, थक्लेन, र आङ्ला भएका छन् । छथर क्षेत्रमा तिलिङ, माङभू (मावुहाङ), मेयाङवो, खयाङ र केभुक जस्ता लिम्बू जातिहरू पनि बस्छन् । बसन्तपुर, मुसाङखेल, दाँगपा, परेवादेन गाविसमा बसोवास गर्ने उक्त व्यक्तिहरूमा मध्ये माङ्भु (मावुहाङ) र केभुक जाति खयाङ, मेयाङबु, तिलिङ भन्दा अगाडि नै आएको देखिन्छ । प्राचिन कालमा माथि लेखिएका थर वा जातहरू नामको पछि लेख्ने चलन थिएन । यिनीहरूमा नामका पछि जात वा थर लेख्ने प्रचलन संभवत राय राजाहरूको पाला पछि मात्र भएको देखिन्छ । वि.सं. २०१५ साल अगाडि धनकुटामा ६ थुमका व्यक्तिहरूले तिरो बुझाउथे । ति ६ थुम मध्ये छथर पनि एक हो । मानक लेखनका हिसावले छथरे लिम्बू भाषा

अन्य भाषा भन्दा धनी छ भन्ने भनाई भाषाविद्हरूको रहेको छ । त्यसरी नै छथर ताङखुवा बन्चरेका डा. गोविन्द तुम्बाहाङले छथरे भाषा व्याकरणमा विद्यावारिधी नै गरेका छन् । किनकी केही समय अघि सम्म छथर क्षेत्रमा बोलिने भाषालाई छथरेहरूले लिम्बु भाषालाई "कुलुङमा पान" र अन्य तिर बोलिने लिम्बू भाषालाई "वयाङपान" भन्दथे । जसको अर्थ मूल भाषा र परिस्कृत भाषा भन्ने अर्थ लाग्दछ । आजभोली 'छथरे भाषा' कै रुपमा लिम्बू जातिमा मान्यता पाउन लागेको छ तर प्रारम्भमा यो छथरे भाषा थिएन । उक्त भाषाको संरक्षण संवर्द्धन गर्नका लागि काठमाण्डौं र धरानमा छथरेहरूले छथरे समाज समेत गठन गरेका छन् । छथर क्षेत्रको सिमाना पूर्वमा तमर, पश्चिममा अरुण, उत्तरमा नुवो खोला र दक्षिणमा ताङ्खुवा खोला हो । छथर क्षेत्रमा ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक रुपमा महत्वपूर्ण मानिएका र मानव विकासको श्रृङखला अध्ययन गर्नेहरूका लागि विश्व मै दुर्लभ र महत्वपूर्ण मानिने यी यकहरूको संरक्षण संबर्द्धन र प्रचार प्रसार गर्न सकेमा पर्यटन तथा सांस्कृतिक संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकास हुने संभावना प्रयाप्त मात्रमा रहेको छ ।

sfo{qmdsf]cjwf/0ffTsds 9frf (Conceptual Framwork):

छथर ताक्लुङ लिम्बुवानको पुरानो राजधानी हो । काठमाण्डौं उपत्याकाबाट राज्य विप्लवमा परेका किरातहरू पहिलो पल्ट यहीं राजधानी बनाउन आइपुगेका थिए । यसपछि केही समय राजतन्त्रात्मक र त्यसपछि आठ प्रान्तमा राज्य विभाजन गरी शासन सञ्चालन गर्दा होस वा दश लिम्बू (थिवोङ याक्थुङ) हरूको शासन रहदा होस् जहाँ सवै लिम्बूहरूको जमघट हुने प्रचलन थियो । यो प्रचलनलाई कुनै न कुनै रुपमा निरन्तरता दिइदै आएको बताइन्छ । चाहे आदिवासीहरूको धुले पुजाको नाममा होस वा ताक्लुङ मेलाको नाममा होस निरन्तरता दिइएकै थियो । समयकाल र विज्ञानको प्रभाव संगै धुले पूजाको निरन्तरतामा क्रमभंग समय समयमा हुन लागेको थियो । खडेरी लाग्दा मात्र धुले पुजा हुने वर्षा भएमा नहुने परम्पराको विकास पनि भयो । । यही क्रममा क्या.गजरधन तिगेला खेवाहाङ र लेप्टेन.इन्द्रधन तिगेला खेवाहाङको नेतृत्वमा हात्तिखर्क र ओखे-सुदापका खेवाहाङहरूको भेला गराउने कार्यपनि केही समय भयो । तर यो क्रम क्या. गजरधन तिगेलाको बेलायत बसाई र लेप्टेन इन्द्रधन तिगेलाको मृत्यू पछि यसले निरन्तरता पाएन । छथरमा 'खेवाहाङ' हरूनै प्रभावसाली भएको र ताक्लुङ दश लिम्बू मध्ये एक भएको चर्चा फुजु?लुङ यकका मुन्धुमविद् भरत तुङघङ र पिरिम यकका अर्जुन माबुहाङले गर्दै आएका थिए । चिया गफको क्रममा अर्जुन माबुहाङले खेवाहाङहरूले भव्य भेला वोलाउनु पर्ने, च्याब्रुङ नचाउनु पर्ने, भोज भोजन खुवाउनु पर्ने प्रस्ताव राखे र कमल तिगेलाले प्रतिवद्धता जनाए । यहीबाट ताक्लुङ सांस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सवको अवधारणाको विकास भयो । यही क्रममा पहिलो बैठक कमल तिगेला, लोकेन्द्र तिगेला र खड्ग तिगेलाको बैठक तिगेला निवास धरानमा बस्यो । यो बैठकले ताक्लुङमा सवैको भेला गर्ने गराउने कार्यको निरन्तरता दिने निर्णय गऱ्यो ।

छथर क्षेत्रकै लिम्बू जातिको पहिलो सांसद, संविधान सभाको सभासद तथा अर्थ राज्य मन्त्री हरीराज खेवा (तिगेला) थिए। उनी समक्ष यो भेलाको प्रस्ताव कमल तिगेला र टेकराज तिगेलाले मन्त्रि क्वाटरमा राखे। यो प्रस्तावमा मन्त्री हरिराज खेवा तिगेलाले पनि समर्थन जनाए। आर्थिक चाँजो पाँजो जुटाउने क्रममा नेपाल पर्यटन विकास वोर्डलाई प्रर्वद्धक बनाउने र संस्कृति मन्त्रालयबाट पनि सहयोग जुटाउने क्रममा 'साँस्कृतिक महोत्सव' को उपमा जोड्ने अवधारणा बन्यो। तर संस्कृति मन्त्रालयबाट सहयोग नपाइएको र पर्यटन विकास वोर्डले व्यानर, ब्रोसियर मात्र बनाइदिएकाले खेवाहाङहरूको पहलमा स्थानीय सहयोग जुटाई "पहिलो छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव -२०६८" सम्पन्न गर्ने अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framwork) तय भयो।

sfo{qmdsf]cf}rTo

छथर क्षेत्र साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय हिसावले ज्यादै धनी छ तर प्रचार प्रसारका हिसावले यो ज्यादै पछि परेको क्षेत्र पनि हो। यो क्षेत्रमा यस्ता ऐतिहासिक सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू छन कि यो मानव विकास कै अध्ययन गर्नेहरूका लागि विश्व मै महत्वपूर्ण मान्न सकिन्छ। नेपालको मान चित्रमा २१ वटा गाविस रहेको यो क्षेत्रमा ९ वटा सांस्कृतिक यकहरू रहेका छन्। ताक्लुङ, पिरिम, चम्खासिं, चाङसिङ, ताम्लिङ चिम्लिङ, फुलिलुङ, फुजु?लुङ, राम्च्या, तिलिङफुकु गरी ९ वटा सांस्कृतिक ऐतिहासिक स्थलहरू यही क्षेत्रमा रहेका छन्। यी नौ वटा यकहरूमा फुजोलुङ र तिल्लिङ फुकु छथर भित्र नपरेतापनि यसका लिम्बू प्रजातिहरू छथर क्षेत्र बसोबास गर्दछन्। अठप्रे (आठ पहरीया) जातिका छङदेनहरूको धार्मिक स्थल मार्ग पोखरी समेत यही छथर क्षेत्र भित्र रहेको छ। यो पोखरीमा चराले पात टिप्ने र पोखरीमा कहिल्यै रुखका पात नदेखिने सत्यता छ। यसको साथै नेपालका १६ जिल्ला देखिने र सुर्योदयको मनोरम दृष्य देख्न सकिने पटेक डाँडा समेत यही छथर क्षेत्र भित्र रहेको छ। विगतमा खेवाहरूको किपट मानिने पटेक डाँडा पर्यटनको ज्यादै संभावना वोकेको क्षेत्रको रुपमा रहेको छ। यस क्षेत्रको ताक्लुङ यक दश लिम्बू मध्ये एक ऐतिहासिक स्थल मानिन्छ (इमानसिं चेम्जोङ : १९६७, श्रेष्ठ : १९८५, माबोहाङ र ढुंगेल : १९६५, गुरुङ :१९८० भान्सिटार्ट: १९०६)। ताक्लुङवाट प्राचिन कालमा दुधकोशीसम्म लिम्बूहरूले शासन गर्दथे भनेर डा.हर्क गुरुङ, इमानसिं चेम्जोङ जस्ता लेखकहरूले आफ्नो पुस्तकहरूमा उल्लेख गरेका छन्। प्रेमबहादुर मावोहाङ र भुपेन्द्र ढुंगेलले ताक्लुङ लिम्बूहरूकै पुरानो राजधानी भएको र गर्मीमा ताक्लुङबाट र जाडो महिना हाल धरानको विजयपुरबाट शासन गर्दथे। उनीहरू काठमाण्डौं उपत्याकाबाट विस्थापित भएपछि पुर्व लागेका किरातहरूको समूह यहाँ आएको भनी उल्लेख गरेका छन्। यस्तो साँस्कृतिक महत्व रहेको ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्नु राज्य कै दायित्व हो। साँस्कृतिक उत्पादनका हिसावले विश्वमै अति दुर्लभ मानिने खाडीका कपडा छथरमा अझै यदाकदा बुन्ने चलन छ। छथरमा कोम (विनायो) बनाउने प्रचलन

अव अर्को पुस्ताबाट लोप हुने स्थिति छ । खाडिका कपडा समेत अर्को पूस्ताम पुस्तान्रण हुने संभावना क्षीर्ण बन्दै गएको छ । छथरका च्याब्रुङ र नृत्य विशेष खालको मानिन्छ । याखाहरू पनि च्याब्रुङ नै नाच्दछन् । लिम्बू जातिको हाक्पारे साम्लो छथर कै हाक्पाराबाट उत्पति भएको मानिन्छ । छथर क्षेत्रका यस्ता साँस्कृतिक सम्पदाहरू, साँस्कृतिक ऐतिहासिक स्थलहरू, अमुत ाम, ख्याली, हाक्पारे, मुन्धुमहरूको लोप हुने स्थिति छ । यसको संरक्षण, सम्बर्द्धन प्रचार प्रसार एवम् दोस्रो पुस्तामा आजनै पुस्तान्तरण गर्न अपरिहार्य भएको छ । यसमा ढिलो गरेमा अर्को पुस्ताबाटै इतिहासमा मात्र खोज्नपर्ने हुन जान्छ । यसर्थ पनि यो कार्यक्रम औचित्यपूर्ण रहेको थियो ।

प्रेमबहादुर माबोहाङ र भुपेन्द्र ढुंगेलले त सम्पूर्ण लिम्बूहरूकै पुरानो राजधानी ताक्लुङ हो भनेर व्यख्या गरेका छन् । अर्का लेखक चन्द्रप्रसाद योङयाले समेत यसकुरालाई उनको पुस्तकमा पुष्टि गरेका छन् । यस्तो लिम्बू जातिकै प्राचिन ऐतिहासिक राजधानी पर्यटकीय ऐतिहासिक पुरातात्विक हिसावले ज्यादै महत्वपूर्ण मानिन्छ । यो अध्ययन अनुसन्धान गर्नेहरूका लागि उपयुक्त स्थान पनि हो । यही ताक्लुङ यकसंग सम्बन्धित हाङदिम दरवारको अवशेष समेत पाइन्छ । यसको अध्ययन र उत्खनन भने हुन सकेको छैन । तर यस्ता ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक स्थलहरूको प्रचार प्रसार भएमा पर्यटन विकासमा महत्पूर्ण योगदान पुग्दछ । यसको नजिकै तुरुमफुकु र च्याङलुङ फुकु (सुरुङ) हरू रहेका छन् । त्यसैगरी चोभालुङ (घुमाने ढुंगा) पनि हेर्न लायक छ । यसका साथै यस क्षेत्रमा तामाखानी, फलामखानी प्राचिन समयमै उत्खनन् गरिएका उपभोग गरिएका स्थलहरू पाइन्छन् । यहां यी प्राचिन ऐतिहासिक स्थलहरू पर्यटकीय स्थलका रुपमा महत्पूर्ण मानिएका र विश्व मानव समुदायकै एक अध्ययन गर्ने थलोको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ ।

sfo{qmdsf] nIo M

छथर ताक्लुङ साँस्कृतिक मेलाबाट स्थानीय स्तरको लोपउन्मुख सँस्कृतिहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन हुनुको साथै दोस्रो पुस्तामा पुस्तान्तरण एवम् साँस्कृतिक उत्पादनबाट आयआर्जन समेत गर्ने कार्यक्रमको लक्ष्य रहेको थियो ।

sfo{qmdsf] p2]Zo M

- छथरमा बसोबास गरेका जात जाति आदिवासी जनजातिहरूको लोपोन्मुख अमुर्त सँस्कृतिलाई प्रोत्साहन गर्नु ।
- लोपोन्मुख सँस्कृतिहरूको संरक्षण सम्बर्द्धनको अभियान स्थानीयस्तर सम्म पुऱ्याउनु ।
- स्थानीय संस्कृतिकर्मीहरूको क्षमता विकास तर्फ उत्प्रेरित गरी सास्कृतिक उत्पादनका वस्तुहरूको विक्रिवितरण र आयआर्जन तर्फ उन्मुख बनाउनु ।
- पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्दै स्थानीय जनताहरूको आम्दामीको श्रोत बृद्धि गर्नु ।

sfo{{mdaf6 k|Kt ePsf]nfe jf k|tkmn

१)	छथरको स्थानीय गाविस स्तरको पर्यटन विकासका लागि यो महोत्सवले टेवा पुऱ्याएको छ।

२)	पर्यटन ठूला सहरहरूमा व्यापारिक उद्देश्यका लागि मात्र सम्पन्न हुँदै आएकोमा यो महोत्सवले पर्यटनलाई स्थानीयस्तरसम्म पुऱ्याएको छ।

३)	पर्यटन महोत्सव लगायत कार्यक्रमहरूको आयोजन गर्न सक्ने स्थानीय जनताहरूको क्षमता विकास भएको छ।

४)	स्थानीय जनताहरूको आम्दानीको श्रोत बृद्धि भएको छ जहाँ २५ लाख भन्दा बढीको आर्थिक कारोवार महोत्सवमा भएको थियो। स्थानीय स्तरमा कहिल्लै नचलेका होटलहरू यो महोत्सवमा प्याक भएर होम स्टेलाई समेत प्रवर्द्धन गर्न परेको थियो।

५)	पर्यटकहरूलाई मनोरन्जन दिलाई स्थानीय पर्यटन विकासमा टेवा पुऱ्याइएको थियो।

६)	आन्तरिक पर्यटनको विकास साथै वाह्य पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गरिएको छ।

७)	यो परियोजनाको लक्षित संख्या २०,००० जना वाह्य तथा आन्तरिक सहभागी, श्रोता र दर्शकहरूले प्रतक्ष्य अप्रतक्ष्य रुपमा लाभ लिन सक्ने भनिएतापनि लाखौं व्यक्तिहरू महोत्सवमा सहभागि भएका थिए।

#= sfo{{md nlIft uflj;x¿ M

ओखे, सुदाप, दाँगपा, फुलेक, बसन्तपुर, मारेकटरे, जितपुर, मुर्तिढुंगा, हात्तिखर्क, सान्ने, लेगुवा, घोर्लीखर्क, परेवादिन, तेलिया, ताङखुवा, आम्देन, हमरजुंग, फाक्चामारा, पञ्चकन्या पोखरी आदि रहेका थिए। यी गाविसका साथै अन्य गाविस र क्षेत्रबाट पनि उल्लेख्य रुपमा आन्तरिक पर्यटकहरू उपस्थित रहेका थिए। जस्तै तेह्रथुमको म्याङलुङ गाविसबाट उल्लेनीय रुपमा उपस्थिति रहेको थियो भने सुनसरीको धरान र धनकुटा नगरपालिकाबाट समेत हजारौं व्यक्तिहरूको उपस्थिति रहेको थियो।

$= 5y/ tfSn'a ;fF:s[lts d]nfsf]lj z]ftfx¿ M

१)	लोपोन्मुख साँस्कृतिक केलाङ प्रदर्शन र प्रतियोगिता
२)	लोपउन्मुख हक्चुम लक्मा, पक्लुङलेप्मा र थाकथाक्मा खेल प्रर्दशन
३)	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदा हाक्पारे, ख्याली, साम्लो प्रतियोगिता
४)	मूर्त साँस्कृतिक सम्पदाको अवलोकन
५)	वामिखोङको अवलोकन
६)	हाङदिम्बा दरवारको अवशेषको अवलोकन
७)	च्याङलुङ फुकुको अवलोकन
८)	तुरुमफुकुको अवलोकन
९)	चेभालुङ (हनुमाने ढुंगा)को अवलोकन।

9ªf uf8]/ sfo{qmdsf]pb\3f6g

छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ को उद्घाटन समारोहको प्रमुख अतिथि अर्थ राज्यमन्त्री माननीय हरिराज खेवा (तिगेला) ले छ फिट उचाई भएको ढुंगा गाड्दै आदिवासी लिम्बू परम्परा अनुसार उद्घाटन गर्नु भयो । कार्यक्रममा विशेष अतिथिको रुपमा तेह्रथुम जिल्लाकी माननीय सभासद शुश्री सिता गुरुङ, पूर्व सांसद सेरबहादुर इङनाम, छथर क्षेत्रका बुद्धिजिवी डा. गोविन्द तुम्बाहाङ, आदिवासी जनजाति महासघ तेह्रथुमका अध्यक्ष काजि तुम्बाहाम्फे, किरात याक्थुङ चुम्लुङ तेह्रथुम जिल्ला समितिका अध्यक्ष लिलाबहादुर तुम्बाहाम्फे, पर्यटन विकास मञ्च तेह्रथुमका अध्यक्ष लक्ष्मण तिवारी, राजनीतिक पार्टीका नेता तथा प्रतिनिधीहरूको उपस्थिति रहेको थियो । उदघाटन मन्तव्य दिदै प्रमुख अतिथि अर्थराज्यमन्त्रीज्यूले छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ ऐतिहासिक महोत्सव र नयाँ सुरुवातको रुपमा रहेको बताउनु भयो । स्थानीय सहयोगबाट यस्तो ऐतिहासिक महोत्सव सम्पन्न गर्नु भनेको सरकारी र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा ठूला ठूला सहरमा गरिने महोत्सवहरूका लागि चुनौति भएको पनि बतउनु भयो । ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक स्थल ताक्लुङ आफैमा ऐतिहासिक रहेको र यही ताक्लुङबाट प्राचिन समयमा दूधकोशीसम्म लिम्बूहरूले शासन गरेको एवम् पछिल्ला [illegible]ली इतिहासमा विजयपुरका बुद्धिकर्ण राय र लिम्बू बीर योद्धा काँसोरे [illegible]ा ऐतिहासिक व्यक्तिहरूको पूर्खाहरूको उद्गमस्थल रहेको यो ताक्लुङमा महोत्सव सम्मन्न गर्नु पर्यटकीय हिसावले ज्यादै महत्वपूर्ण रहेको बताउनु भयो । उहाँले कृषि सडक यो महोत्सवस्थलसम्म आई पुगेतापनि ग्रायाबेल नभएकाले यातायात सञ्चालन गर्न र पर्यटकहरू यहाँसम्म आई पुग्न कठिन भएकाले यहाँसम्म भविश्यमा पिच बाटो बनाउने गरी यही वर्षबाट ग्रायबल बाटोको पहल थालनी गर्ने आश्वसन दिनु भयो । यसैगरी विशेष अतिथि सभासद माननीय सिता गुरुङले ठूलो जनसंख्यामा उपस्थित मानुभावहरूलाई सम्बोधन गर्दै महोत्सव सफल र ऐतिहासिक भएको बताउनु भयो ।

5y/yd' lnDa'jfgsf]bke}{j cf

छथर सांस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ को अवसरमा प्रकाशित बुलेटिन छथरथुम लिम्बुवानको दर्पणको विमोचन तेह्रथुम जिल्लाको माननीय सभासद सिता गुरुङ्गले गर्नु भएको थियो । प्रकाशनः हरिश्चन्द्र माबुहाङ, संयोजकः कमल तिगेला, संकलन-सम्पादनः अजर्नु बाबु माबुहाङ, भरत तङ्घ्ङ र अन्जना ताम्ली

कम्प्यटूर डिजाइनः कृष्ण माबुहाङ, सूचकहरूः रुद्र तुम्बा ललितपुर, केन्द्र तिगेला, ह खर्क, पृथ्वीबहादुर तुम्बा डढुवा घोर्लिखर्क, खड्कबहादुर तुम्बाहाम्फे परिवादिन, शेखर पाकसाँवा आङदिम, तोर्ण साँवा हमरजुँङ्ग, थानाहाङ

तिगेला ओखे, मोहनविक्रम तिगेला ओखे, देशबहादुर मादेन सुदाप, पूर्णबहादुर आङलावाङ सुदाप, तिलोक पसं कहाङ सिङथावा, महेन्द्र तिलिङ दाँगपा, प्रेम मावुहहाङ मुसाङखेल, बसन्तपुर, तिल्लिङ चोङबाङ, केबुक, बसन्तपुर, कुशल कुरुम्भङ, पञ्चकन्या, शंखबहादुर थक्लेन, धरान र मिनेन्द्र इम्सङ (इमेहाङ) धरान सूचकहरू हरेको बुलेटिनमा मूर्त अमूर्त संस्कृति र ऐतिहासिक सांस्कृतिक स्थलहरूलाई पा म अभिलेख गर्ने जमर्को गरिएको छ । जसले संस्कृति र ऐतिहासिक सांस्कृतिक स्थलको अभिलेखिकरण दोस्रो पुस्तामा पुस्तान्तरण एवम् प्रसार गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

थुप्रै किम्वदन्ती र धार्मिक आस्थाको चर्चामा रहेको एवं पौराणिक तथा ऐतिहासिक महत्वको क्षेत्रको रुपमा रहेको पूर्वका लिम्बू जातिको उद्गमस्थल पुरातात्विक उत्खननको विषयवस्तु हुनुका साथै पर्यटकीयक्षेत्रको रुपमा स्थापित हुने प्रचुर सम्भावना रहेपनि पछि परेको पाईएको छ । विशेष गरेर लिम्बू जाति मध्ये छथरे लिम्बूको यक अर्थात् उद्गमस्थल अत्यन्तै विभिन्न कोणबाट महत्वपूर्ण रहेको पाईएको छ । यहाँका कतिपय प्राचिन ऐतिहासिक स्थलहरू त विश्व सम्पदा सूचिमा समेत सूचिकृति गर्नु पर्ने महत्वका पनि रहेका छन् । छथरका लिम्बूहरूको नौ वटा यक (उद्गमस्थल) रहनुका साथै पौराणीक र ऐतिहासिक महत्वका प्राकृतिक सौन्दर्यले परिपुर्ण पर्यटकीय स्थलहरू समेत रहेका छन् । ती उद्गमस्थलको उत्खनन् गरिए मानवजातिकै उत्पत्ति र विकासको पक्ष उजागर हुन सक्छ त्यसतर्फ राज्य र सम्बन्धित पक्षको ध्यान जान सकेको छैन । ती स्थलहरूको प्रचारप्रसार मात्रै गर्न सक्दापनि पूर्वाञ्चलको पर्यटन व्यवसायमा महत्वपूर्ण टेवा पुग्नेछ ।

;fF:s[ts sþfsnfkx¿ M

छथरका लोपउन्मुख सांस्कृतिक नृत्यहरू

१) खस क्षेत्री हुड्केली :
२) तामाङ जातिको तामाङसेलो :
३) ब्राम्हण जातिको संगिनी, बालन, सिलोक :
४) लिम्बू जातिको केलाङ, यालाङ, हाकपारे :
५) दलित जातिको नौमती बाजा :

;fFs[ts sþfsnfkx¿ M

- छथरका लोपउन्मुख सांस्कृतिक नृत्यहरू
- क्षेत्री जातिको हुड्केली नाच
- तामाङ जातिको तामाङसेलो
- बाहुन जातिको संगिनी नाच
- लिम्बू जातिको केलाङ
- दलित जातिको नौमती बाजा

cg'udg tyf d'Nof+sg M

यस छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ भव्यताका साथ सफल बनाउन सक्रिय रुपमा महोत्सव मूल आयोजक समिति र व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूबाट अनुगमन गरिएको थियो । यसको मुल्याङ्कनका लागि ओखे सुदाप गाविस स्तरीय समिक्षा बैठक ओखे गाविस स्थित गाविस भवनमा राखिएको थियो भने मूल आयोजक समितिले २१ वटै गाविसको केन्द्र पर्ने परेवादिन र मुर्तिढुंङ्गा गाविसको संगमस्थल सिधुवा बजारमा समिक्षा बैठक राखेको थियो । ओखे-सुदाप गाविस स्तरीय समिक्षा बैठकको अध्यक्षता मूल आयोजक समितिका संयोजक टेकराज तिगेलाले गर्नु भएको थियो । दुवै गाविसमा उपस्थित राजनैतिक दलका गाउँ इकाई कमिटीका अध्यक्ष/इन्चार्जहरू अतिथी र सहभागि रहेको सो समिक्षा बैठकमा कार्यक्रमको प्रगति तथा आय व्यय विवरण अनुमोदनका लागि मूल आयोजक समितिका सचिव कमल तिगेलाले पढेर सुनाउनु भएको थियो । कार्यक्रमको समिक्षा र आय व्यय अनुमोदन गर्दै नेपाली काँग्रेस सुदाप गाउँ कमिटीका अध्यक्ष टेकबहादुर तुम्खेवा, नेकपा एमाओवादी जिल्ला कमिटी सदस्य दुर्गा खुलाल, नेकपा एमाले जिल्ला सल्लाहकार सुरेश ढकाल, नेकपा माओवादी गाउँ कमिटी ओखे इन्चार्ज खड्क बहादुर तिगेला आदिले कार्यक्रमको समिक्षाका साथै आय व्यव विवरण अनुमोदन गरेका थिए । यसको साथै उपस्थित भेलाले समेत आय व्ययको सामाजिक लेखापरिक्षण गरी अनुमोदन गरेको थियो ।

5y/ ;fFs[ts dxf];j sf];ldIff

v8\s ltuh]f v]fxfª

ऐतिहासिक छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव (ओखे ८ ताक्लुङ) को समिक्षा र समापन समारोह सर्वदलीय तथा सर्वपक्षीय रुपमा सम्पन्न गरियो । ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल ताक्लुङ गढीमा सम्पन्न यो महोत्सवले प्राकृतिक सम्पदा तथा पुरातात्विक महोत्व वोकेका स्थानहरू एवम् तामा, फलाम, चुन ढुंगा, क्रिष्टल, क्वार्ज आदि खानी आदिको प्रचार प्रसार गर्दै यसको संरक्षण सम्बद्धन प्रवर्द्धन र उत्खनन् हुन सकेमा महोत्सवले सार्थकता प्राप्त गर्नेछ । पर्यटकीय स्थलको रुपमा विकसित गर्न निम्न आधारहरू तय गर्न आवश्यक छ ।

१) ऐतिहासिक छथर महोत्सव वि.सं. २०६८ फागुन १, २ र ३ गते सम्पन्न भएको र यो तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङको फेदीमा सम्पन्न भएकोले यो गढीको संरक्षण सम्बर्द्धनका लागि घेरावारा गर्दै आवश्यक संरचनाहरू निर्माण गरी भू-क्षयबाट यो ऐतिहासिक गढीलाई संरक्षण गरी लाखौ पर्यटक आउने वातावरण बनाइनु पर्दछ । यो स्थानसम्म सडक विस्तार भइसकेकोले यो सडकलाई कालोपत्रे बनाउन पहल सुरु गरिएमा पयर्टक आगमनमा सहजता आई यो महोत्सवले सार्थकता प्राप्त गर्दछ ।

२) ऐतिहासिक तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ गढीमा करिव ४० मिटरको उचाई रहेको र यसको केही भाग भिर भएकोले यसमा पर्यटकहरूको सुरक्षाका र आवतजावतका लागि पेटी, सिंडि, फलामे वार आदि संरचनाको निर्माण गरी यसको निर्माणका लागि तत्काल थालनी गर्न आवश्यक छ ।

३) ऐतिहासिक तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ गढीको २ किलोमिटर

उत्तरमा करिव २०० वर्ष अगाडि ढुंगाले बनाइएको राक्षसको छातिमा मानव मुर्ति घोडा चढी बसेको, ढुंगाकै साडे, ओखली बनाइएको छ । सो स्थानसम्म सडक विस्तार गरी पर्यटकहरूलाई पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

४) यो खेवाहाङहरूको उत्पतिस्थल साँस्कृतिक ऐतिहासिक स्थल तावालुङ सुसुवादेनबाट करिव २ किलोमिटर उत्तर पूर्वको ओखे गाविस वडा नं. ३ मा पर्ने खाल्ले डाँडामा तामाखानि, वडा नं २ पर्ने पमेजङ जंगलमा फलाम खानी यस क्षेत्रका किराती लिम्बू खेवाहाङहरूको शासन कालमा उत्खनन् गरी पगालेको अनुमान गरिएको छ । यी खानीहरू कति फिट गहिराईका छन भन्न नसकिएता पनि करिव ४० फिट गहिरो सम्म आँखाले देख्न सकिन्छ । यी धातुहरू जगनाथी खोला, वडा नं. ४ मा पर्ने निभारे जंगलमा पगालेको किटहरू प्रशस्त पाइने भएकाले यसको अवलोकन गर्दै थप अध्ययन अनुसन्धान र उत्खनन् समेत गर्न सकिने भएकोले कच्चि सडकहरूलाई थप व्यवस्थित र कालोपत्रे गर्न आवश्यक छ । यसो गरिएमा मात्र पर्यटक तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्न आउनेहरूका लागि सहज हुन सक्दछ । खाल्ले डाँडाको तामा खानी उत्खनन् गर्दा डाँडा धस्केर झर्दा खादोल बन्न गई गाउँको नाम नै खादोले गाउँ बन्न गएको छ ।

५) ताक्लुङबाट करिव ४ किलोमिटर पूर्व पर्ने जम्बुवा खोलाको बाँयापट्टि तित्त्रे जंगलमा चुन खानी भएकाले उक्त चुन खानीलाई थप अध्ययन अनुसन्धान गरी प्रयोगमा ल्याउन सके पर्यटकीय विकास मात्र नभई यस क्षेत्रमा औद्योगिक विकास समेत गर्न सकिन्छ ।

६) तावालुङ सुसुवादेन ताक्लुङ नै प्रमुख किल्ला, गढ खेवाहाङहरूको केन्द्र राजधानी भएतापनि पछिल्लो खेवाहाङहरू छ थरीमा विभाजन हुनपूर्वका शक्तिशाली राजा हाङजेली हाङदुमहाङको दरवारको अवशेष यही ताक्लुङ गढीको दक्षिण १ किलोमिटर नजिककै 'हाङदिम दरवार' को अवशेष पाइएको र यहाँ रोपिएका सयौं वर्ष पुरानो आँपका रुखहरू अझै रहेकाले यसको अवलोकन सकिन्छ । यसको थप अध्ययन अनुसन्धान गरी संरक्षण सम्बर्द्धन गरेमा पर्यटकहरू भित्रयाउन सकिन्छ ।

७) हाङदिम दरवारको करिव २ किलो मिटरको दुरीमा बाह्रविसे ओढार रहेको छ । यस ओढारमा किल्ला बनाएर बसेका पुर्वजहरूलाई पारी दोवाटेमा तोप गाडि निशाना बनाएको र बाह्र बिसा वीर योद्धाहरू तोपको गोलीको सिकार भएका थिए । आज पनि तोपको गोली लागेको चिन्हहरू हेर्न पाइने भएकोले यहाँसम्म सडक कालोपत्रे बनाई पर्यटकहरू पुऱ्याउन सकिन्छ । यसरी नै ओखे गाविस वडा नं. ३ स्थित ओखे गाउँमा रहेको ओढारमा लुकेर बसेका योद्धाहरूलाई पारी सोल्मा गाविस स्थित हात्तिआहालबाट तोपको निसाना बनाएको भनाई छ । यो ओढारमा प्रशस्त रुपमा लिम्बू जातिको पुरानो गहना 'खामरक्मा' पाइएकाले यसलाई नागा ओढार भनिएता पनि यी योद्धाहरू नागा नभएर लिम्बू हुन ।

८)	ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थल ताक्लुङ गढीको पाँचसय मिटरको दुरीमा शाह राजाहरूद्वारा प्रदान गरिएको निशान रहेको छ । करिव ३ सय भन्दा बढी खुँडा, ढाल, तरवार, नगरा, कर्नाल, बन्दुक र तोप सहित रहेको उक्त निशान लिम्बुवान कै ठूलो निशानको रुपमा लिइन्छ । भुवनजित तुम्खेवाको संरक्षणमा रहेको उक्त निशान आफैमा ऐतिहासिक र पर्यटकीय हिसावले महत्वपूर्ण रहेको छ ।

९)	ताक्लुङ गढीको करिव ४ किलोमिटर पश्चिममा पर्ने च्याङलुङ गुफा लामो, फराकिलो एवम् प्राकृतिक रुपमा सुन्दर र गुफा भित्र पोखरी समेत बर्खाको समयमा बन्ने भएकाले लाखौ पर्यटकहरूलाई यसतर्फ आकर्षण गर्न आवश्यक छ । त्यसका लागि उक्त स्थानसम्म कालोपत्रे बाटो र अन्य आधारभूत संरचनाहरूको निर्माण तर्फ ध्यान जान आवश्यक छ ।

१०)	ताक्लुङ गढीको करिव २ किलोमिटर उत्तरतर्फ सुदाप गाविसमा पर्ने साख्मा र याक्सिजङ गाउँको संगमस्थलमा पाटा-पाटा परेका टल्कने ढुंगाको खानी रहेको छ । यसमा क्वार्ज र क्रिष्टलको खानी समेत फेला परेको छ । यो क्रिष्टल पाटै पाटो परेका टल्कने पारदर्शी ढुंगाहरू पाइने भएकोले यसको समेत थप अध्ययन अनुसन्धानका लागि सडक विस्तारसंगै थप आवश्यक पहल गर्न आवश्यक छ ।

११)	ताक्लुङ गढीकै छेउमा 'हिटी खला' रहेको छ । यो हिटि खलामा टाढा टाढाका लिम्बू लिम्बूनीहरू एक पुस्ता अगाडिसम्म धान नाच्ने र तरुनी तन्नेरीहरूमा प्रेम भाव साट्ने भएकाले यो आफैमा महत्वपूर्ण छ । यहाँ अहिले निशान प्रा.वि. बनेको छ । ताक्लुङ मेला यही गढीमा लगाईदा दिनमा डाँडामा बजार लाग्ने र रातपरेपछि हिटीखलामा धाननाच कार्यक्रम हुने गर्दथ्यो ।

n]vs ॥ नेकपा माओवादी गाउँ इकाई कमिटी ओखेका अध्यक्ष तथा ज्योतिषी समाजसेवी हुनु हुन्छ । -सम्पादक

k|ult k|lt j]bg dfly l6Kk0fL

uf]jGb e§/fO{3d08 kf8]h

वि.सं. २०६८ साल फाल्गुण १३ गते 'छथर ताक्लुङ साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८' को समिक्षा गर्न सर्वदलीय तथा सर्वपक्षीय छलफलको आयोजना गरिएको थियो । छलफल तथा समिक्षा कार्यक्रमको अध्यक्षता छथर ताक्लुङ साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ मूल आयोजक समितिका अध्यक्ष टेकराज तिगेला खेवाहाङको सभापतित्वमा सम्पन्न भएको थियो भने यस कार्यक्रमा भएका सम्पूर्ण गतिविधीहरूको प्रगति प्रतिवेदन मूल आयोजक समितिका सदस्य सचिव कमल तिगेला खेवाहाङले प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । यस कार्यक्रममा प्रगति प्रतिवेदन माथि टिप्पणी हामी गोविन्द भट्टराई र घमण्ड पौडेललाई प्रदान गरिएको थियो । यसमा हाम्रो टिप्पणी यसप्रकार रहेको छ ।

१) विभिन्न खानीहरूको प्रसङ्ग महोत्सवको प्रचार प्रसारका क्रममा गरिएको पाइयो तर यसै ओखे गाविस वडा नं. ४ स्थित पमेजङ र डोप्किले स्थित धाउखानीहरूको प्रसङ्ग देखिएन र प्रतिवेदनमा समेत यो समेटिएन सायद आयोजकलाई यो कुरा थाहा भएन कि ?

२) स्थानीय तहको ओखे सुदाप गाविस क्षेत्रमा यो महोत्सव आयोजना भएको हुँदा लिम्बू जाति लगायत विभिन्न जातिहरूको आफ्नो संस्कृति झल्कने प्रकारका गीत संगीतहरूले महोत्सव अत्यन्त रमाइलो भएको महसुस गरियो ।

३) नेताहरूले के बोल्छन भन्ने जिज्ञासा आम समुदायमा रहेको थियो । यस छथर क्षेत्रका पहिलो मन्त्री तथा सभासद अर्थराज्य मन्त्री हरिराज खेवा (तिगेला) र सभासद माननीय सिता गुरुङबाट समसामयिक विचार प्रस्तुत गरिए । त्यसमा अर्थराज्य मन्त्री हरिराज खेवा तिगेलाले उहाँको आफ्ना पुर्खाहरूको जन्मभूमि ताक्लुङ गढीमा छथर ताक्लुङ साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय महोत्सवको उदघाटन गर्न पाएकोमा हर्षविभोर भएको पाइयो । उनले कच्ची सडकलाई ग्रावल लगाई दिने बचन दिएकाले यस क्षेत्रका जनसमुदाय निक्कै उत्साहित देखिए ।

४) जातीय सदभाव र धार्मिक सहिष्णुता, धर्मको नाममा कहि कहिल्लै

युद्ध नभएको यस मुलुकमा सवै जात जाति र भाषा भाषिहरूको आत्मसम्मानको विकास गर्न आवश्यक छ । यो महोत्सवमा सवै धर्मलम्बीहरूका आ-आफ्नो प्रचलन अनुसारको पुजा आजा जस्तै किरात धर्म, हिन्दु धर्म, बौद्ध धर्म अनुरुप लामा पुजा, प्रकृतिक पुजा, सवै प्रकारका अनुष्ठान सम्पन्न गरिएकोले यो महोत्सवले धार्मिक सहिष्णुता कायम गरेको पुष्टि भयो । यसैगरी जातीय विविधतायुक्त हाम्रो मुलुकमा सवै जातिको सांस्कृतिक नृत्य जस्तै लिम्बू जातिको च्याब्रुङ नाच, तामाङ जातिको तामाङ सेलो, लामा जातिको लामा नाच, बाहुन जातिको संगिनी नृत्य, खस-क्षेत्रीहरूको हुड्केली नृत्य, धामी झाँक्रि नृत्य समेत प्रस्तुत भएकोले यसले जातीय सदभाव र समावेसिता नेपाल मै उदाहरणीय रुपमा प्रस्तुत गर्न सकेको महसुस भयो ।

५) आर्थिक सवालमा विभिन्न क्षेत्रबाट दिएको रकम दुरुपयोग हुनु हुदैन भन्ने कुरामा सवै सचेत रहेको पाइयो । र, दुरुपयोग भएको पनि पाइएन । आवश्यक ठाउँमा भएको खर्चलाई अन्यथा लिन मिल्दैन ।

६) सवैले मान्ने ताक्लुङ गढीलाई व्यवस्थित बनाउन र फलामको च्यालिङ बनाएमा यसले दिघोरुप लिने र पर्यटकहरूलाई यस स्थानसम्म तान्न सहज हुनेछ ।

७) ताक्लुङसंगै अर्को चर्चित र रमणीय स्थान पमेजोङ पनि नजिकै रहेको छ । स्थानीय व्यक्तिहरूको पहलमा गाडि बाटो पनि पुऱ्याइएको छ । यसको चर्चा गर्न सके पर्यटकलाई लोभ्याउन सकिन्छ ।

८) ओखे ५ स्थित बाचथलामा हुचिल ओडार भन्ने स्थानमा धेरै रमणीय दृष्यहरू देख्न पाइन्छ । जहाँ ठूल-ठूला ओडारहरूमा ठूलठूला खाल्टाहरू देख्न पाइन्छ । भनिन्छ पहिले गोरखा-लिम्बू युद्धमा राजा महाराजाहरूले बतासेबाट र पाँचथरबाट तोप हान्दा खाल्टा भएको भन्ने भनाई पनि रहेको छ । उक्त स्थानहरू पनि प्रचार-प्रसारमा आउन पऱ्यो यो महोत्सवले यि स्थानहरू समेटेको पाइएन । ताक्लुङ गढीमा कुनै अवसर पारेर वर्षको एक पटक मेला लगाउन पाइएमा उपयुक्त हुनेछ र यसलाई चारैतर्फबाट सडक बाटोले जोड्न पाए अझ राम्रो हुनेछ ।

९) ताक्लुङ गढी र महोत्सवको प्रचार प्रसार आजको प्रख्यात सामाजिक सञ्जाल फेसबुकबाट पनि अत्याधिक प्रचार गरिएको पाइयो यो प्रसंशनीय कार्य हो ।

१०) छथर साँस्कृतिक महोत्सव समग्र छथर कै प्रचार प्रसारमा कोशे ढुंगा सावित भयो । सवै मित्रहरू अहोरात्र महोत्सव सफल पार्न खटिएको पाइयो र महोत्सव गरीमामय उचाईमा सफल भयो ।

l6Kk0fLsf/åo M

गोविन्द भट्टराई र घमण्ड पौडेल ओखेका स्थानीय शिक्षक तथा बुद्धिजिवी हुनुहुन्छ । -संम्पादक

klxnf]5y/ ;fFs[t s tyf ko{g dxf] ;j dh cfoflhs ;ldlt sf]gfdfjnL

१.	;+ofhs M	टेकराज तिगेला खेवाहाङ –ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२.	;x ;+ofhs M	थिरेन्द्र बाह्रघरी खजुमहाङ–ताङखुवा गाविस धनकुटा
३	”	लोकेन्द्र तिगेला खेवाहाङ – हातिखर्क गाविस धनकुटा
४	”:	देशबहादुर मादेन – सुदाप गाविस तेह्रथुम
५.	”	थानाहाङ तिगेला खेवाहाङ– ओख्रे गाविस तेह्रथुम
६	” :	अन्जना ताम्ली – मारेकटरे गाविस धनकुटा
७	” :	अर्जुन मावुहाङ – बसन्तपुर गाविस तेह्रथुम
८	”:	थर्कदिप तिगेला खेवाहाङ–हार्तिखर्क गाविस धनकुटा
९	”:	छितिज साँवा – हमरजुङ्ग गाविसः तेह्रथुम
१०	;b:ox¿ M	गंगाहाङ तिगेला खेवाहाङ –हातिखर्क गाविस धनकुटा
११	” :	रामबहादुर मादेन – सुदाप गाविस तेह्रथुम
१२	” :	कमलसिं तिगेला खेवाहाङ – हात्तिखर्क गाविस धनकुटा
१३	” :	जयन्ती राई – धनकुटा नगरपालिका धनकुटा
१४	” :	महेन्द्र तिलिङ –दागपा गाविस तेह्रथुम
१५	” :	शिव तिगेला खेवाहाङ –हात्तिखर्क गाविस धनकुटा
१६	” :	चक्रबहादुर ” ” ”
१७	” :	नरबहादुर ” ” ”
१८	” :	सन्देश ” ” ”
१९	” :	थिरबहादुर ” ” ”
२०	” :	अन्जान आङखेवा –सुदाप गाविस तेह्रथमु
२१	” :	प्रेमकुमार माङखेवा– हात्तिखर्क गाविस तेह्रथुम
२२	” :	बलदेव तुम्बाहाम्फे – म्याङलुङ गाविस तेह्रथुम
२३	” :	सन्तोस तिगेला खेवाहाङ–ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२४	” :	भरत तुम्वाहाङ –ताङखुवा गाविस धनकुटा
२५	” :	शंकर माङयाक–ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२६	” :	डिल्लीश्वर तुम्खेवा –ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२७	” :	सिद्धिमान इम्सङ खजुमहाङ – फाक्चामारा गाविस तेह्रथुम
२८	” :	राजेन्द्र लेक्वा खजुमहाङ – पन्चकन्या गाविस तेह्रथुम
२९	” :	भैरव आङला – तेलिया गाविस धनकुटा
३०	” :	धर्मराज थोक्लेन – परेवादिन गाविस धनकुटा

३१	" :	सेखर साँवा – आङदिम गाविस तेह्रथुम
३२	" :	सोभिस तम्बा [illegible] जितपुर गाविस धनकुटा
३३	" :	कमला मादेन –मुर्तिढुंगा गाविस धनकुटा
३४	" :	तीर्थ मादेन खेवाहाङ –मुर्तिढुंगा गाविस धनकुटा
३५	" :	डेनी सुब्बा इम्सङ खजुमहाङ – फाक्चामारा गाविस तेह्रथुम
३६	"	भोजराज तिगेला खेवाहाङ – ओखे गाविस तेह्रथुम
३७	" :	इक्सा माङयाक खेवाहाङ – हात्तिखर्क गाविस धनकुटा
३८	"	पहलमान मादेन खेवाहाङ – सुदाप गाविस तेह्रथुम
३९	"	डोलेन्द्र तिगेला खेवाहाङ – ओखे गाविस तेह्रथुम
४०	"	सुरज तिगेला खेवाहाङ – ओखे गाविस तेह्रथुम
४१	;b:o ;lrj	कमल तिगेला खेवाहाङ – ओखे गाविस तेह्रथुम

klxnf]5y/ ;fFs[ts tyf ko6{g dxf]T;j Joj:yfkg ;ldlt sf]gfdfjnL

१) ;ef]hs : टेकराज तिगेला खेवाहाङ
;b:ox¿ M

२) टिकाराम ढकाल
३) नारायण सुब्बा
४) टेकराज आङखेवा
५) अन्जान आङखेवा
६) देसबहादुर लिम्बू
७) सिताराम तुम्खेवा
८) तेजबहादुर आङखेवा
९) नेत्रप्रसाद कट्टेल
१०) तोयानाथ भट्टराई
११) कुष्णबहादुर लिम्बू
१२) बुद्धिमान खुलाल
१३) कृष्णकुमार लिम्बू खेवाहाङ
१४) धर्म खुलाल
१५) घमण्ड पौडेल
१६) तेजबहादुर कटुवाल
१७) तेजबहादुर कार्की
१८) विष्णु सिंह
१९) हरी कोइराला
२०) डिकबहादुर कटुवाल
२१) चन्द्र मादेन खेवाहाङ
२२) भुवनजित तुम्खेवा
२३) गोविन्द कार्की
२४) इन्द्र बस्नेत
२५) दलबहादुर कार्की
२६) पुण्यप्रसाद ढकाल
२७) डम्बर बुढाथोकी
२८) दुर्गा खुलाल
२९) केदार बस्नेत
३०) गणेशबहादुर खड्का

३१) विनोदचन्द्र तामाङ
३२) झप्ट तामाङ
३३) ललितबहादुर तुम्खेवा
३४) गोविन्द भट्टराई
३५) तारा ढकाल
३६) विना लिम्बू
३७) मिनप्रसाद वि.क
३८) तेजप्रसाद ओझा
३९) बलवीर लिम्बू खेवाहाङ
४०) पृथ्वीबहादुर तिगेला खेवाहाङ
४१) कुलबहादुर बस्नेत
४२) छत्रपति ढकाल
४३) भविन्द्र लिम्बू खेवाहाङ
४४) दिनेश थापा
४५) लिला श्रेष्ठ
४६) श्रीमान वस्नेत
४७) कमलप्रसाद अधिकारी
४८) विक्रम तिगेला
४९) माहाशेर लिम्बू खेवाहाङ
५०) मनोज पाठक
५१) कमला भट्टराई
५२) डिकमाया कार्की
५३) लेखनकुमारी बजगाई
५४) प्रदिप निरौला
५५) कमलबहादुर कार्की
५६) पूर्णबहादुर तिगेला खेवाहाङ
५७) हिरा ढकाल
५८) गंगा कटुवाल
५९) डोलेन्द्र तिगेला खेवाहाङ
६०) टेकबहादुर तामाङ
६१) डिल्ली कार्की
६२) ढुण्डिप्रसाद ढकाल
६३) दिपकप्रसाद ढकाल
६४) भाईप्रसाद ढकाल
६५) गुणराज ढकाल
६६) हर्क लिम्बू
६७) रमेश तिम्सिना
६८) युवराज कार्की

६९)	राधा बुढाथोकी
७०)	लिलम तामाङ
७१)	टंकप्रसाद तामाङ
७२)	लोकबहादुर लिम्बू
७३)	गंगा ओझा
७४)	इश्वरी वि.क
७५)	खगेन्द्र खड्का
७६)	रोशन खुलाल
७७)	मुगाहाङ लिम्बू
७८)	मित्रलाल तुम्खेवा
७९)	हरिहर ढकाल
८०)	लक्ष्मी दास
८१)	दिलबहादुर नेपाली
८२)	सुर्यबहादुर नेपाली
८३)	पूर्णबहादुर वि.क
८४)	सुरज तिगेला खेवाहाङ
८५)	टेकहादुर सेन्चुरी
८६)	धनवीर मादेन खेवाहाङ
८७)	राजेन्द्र वि.क
८८)	सुरेन्द्र तिगेला खेवाहाङ
८९)	डिल्लीबहादुर तिगेला खेवाहाङ
९०)	रिकेश लिम्बू
९१)	अनिल सुब्बा
९२)	उदयदिप सुब्बा

klxnf]5y/ ;f]Fs[ts tyfko{g dxf];j

pk–;ldltx¿

k|rf/ k|;f/ pk–;ldlt

१) संयोजक : सन्तोस तिगेला खेवाहाङ –ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२) सदस्य : अन्जना ताम्ली – मारेकटरे गाविस धनकुटा
३) जयन्ती राई – धनकुटा नगरपालिका धनकुटा
४) भैरव आङला – तेलिया गाविस धनकुटा
५) प्रकाश साँवा –हमरजुङ गाविस तेह्रथुम

cfly{s Joj:yfkg dl' , ;ldlt

१) टेकराज तिगेला खेवाहाङ – ओख्रे गाविस तेह्रथुम
२) कमल तिगेला खेवाहाङ – ओख्रे गाविस तेह्रथुम हाल धरान
३) इक्सा माङयाक खेवाहाङ – हात्तिखर्क गाविस धनकुटा, हाल काठमाण्डौं
४) माधव माङयाक खेवाहाङ – हात्तिखर्क धनकुटा
५) लोकेन्द्र तिगेला खेवाहाङ – हात्तिखर्क धनकुटा
६) देशबहादुर मादेन खेवाहाङ – सुदाप गाविस तेह्रथुम
७) अन्जान आङखेवा – सुदाप गाविस तेह्रथुम
८) थर्कदिप तिगेला खेवाहाङ –हात्तिखर्क धनकुटा

;8s Joj:yfkg pk–;ldlt

१) संयोजक : पूर्ण तिगेला खेवाहाङ
२) थानाहाङ तिगेला खेवाहाङ
३) बुद्धिमान खुलाल
४) शंकर माङ्याक खेवाहाङ
५) श्यामबहादुर कटुवाल
६) टेकराज आङखेवा
७) मुगाहाङ लिम्बू खेवाहाङ
८) तेजबहादुर लिम्बू

cf]v|]–;bfk cfly{s ;+ng pk ;ldlt

१) वालविक्रम तिगेला खेवाहाङ
२) सिताराम लिम्बू खेवाहाङ

३) इश्वरी वि.क
४) असल लिम्बू खेवाहाङ
५) हर्क लिम्बू खेवाहाङ
६) डिल्ली कार्की
७) प्रदिप निरौला
८) धनवीर मादेन खेवाहाङ
९) कुविन्द्र लिम्बू खेवाहाङ
१०) मानबहादुर आङखेवा
११) लोकमान मादेन खेवाहाङ
१२) नेत्र आङखेवा
९) देशबहादुर मादेन खेवाहाङ

cltyL ;Tsf/ tyf cfjf; Joj:yfkg ;ldlt

१) संयोजक : भुवनजित तुम्खेवा
२) सुरेश ढकाल
३) कमल अधिकारी
४) खड्कबहादुर तिगेला खेवाहाङ
५) मित्रलाल लिम्बू खेवाहाङ
६) थानाहाङ तिगेला खेवाहाङ
७) खड्क तुम्खेवा
८) विरेन्द्र ढकाल

;f+s[ts tyf ;Def]kSjf pk ;ldlt

१) थानाहाङ तिगेला –ओखे गाविस तेह्रथुम
२) अर्जुन मावोहाङ – बसन्तपुर गाविस तेह्रथुम
३) बलदेव तुम्बाहाम्फे – म्याङलुङ गाविस तेह्रथुम
४) महेन्द्र तिलिङ – दागपा गाविस तेह्रथुम
५) भरत तुङघङ – ताङखुवा गाविस धनुकुटा

d+Joj:yfkg pk–;ldlt

१) संयोजक : डोलेन्द्र तिगेला खेवाहाङ
२) भोजराज तिगेला खेवाङ
३) जगत सुब्बा
४) छत्र आङखेवा
५) इश्वरी वि.क
६) धनवीर मादेन खेवाहाङ
७) रोशन तिगेला खेवाहाङ

k'hf Joj:yfkg pk–;ldlt

१)	संयोजक : खड्क तिगेला खेवाहाङ
२)	चितराज तुम्खेवा
३)	चन्द्र मादेन खेवाहाङ
४)	पोरोक्मी तुम्खेवा
५)	नन्दप्रसाद तुम्खेवा
६)	कृष्णप्रसाद तुम्खेवा
७)	होमबहादुर आङखेवा
८)	हेमराज आङखेवा

vfB :6n tyf snfsf/ Joj:yfkg pk–;ldlt

१)	संयोजक : सन्तोष तिगेला खेबाहाङ
२)	बालवित्रम सुब्बा
३)	हर्क लिम्बू
४)	सुरज लिम्बू
५)	देवचन्द्र लिम्बू
६)	पदम लिम्बू
७)	रोशन कार्की
८)	डोलेन्द्र लिम्बू
९)	भोजराज तिगेला
१०)	नव अभियान यूवा क्लव
११)	बहुउद्देश्यीय यूवा क्लव
१२)	खानाक्पुङ यूवा क्लव
१३)	ओरिलो यूवा क्लव
१४)	ओ.वि.यूवा क्लव

v]hsb pk–;ldlt

१) रोशन तिगेला खेवाहाङ – ओखे्र गाविस तेह्रथुम
२) डोलेन्द्र तिगेला खेवाहाङ – ओखे्र गाविस तेह्रथुम
३) सन्तविर आङखेवा – सुदाप गाविस तेह्रथुम
४) भविन्द्र तुम्खेवा – सुदाप गाविस तेह्रथुम
५) नरसिंह तिगेला खेवाहाङ – ओखे्र गाविस तेह्रथुम

छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव -२०६८

(आ.व.२०६८/६९)

(लेखापरिक्षण प्रतिवेदन)

प्रस्तोता

सेशुप्रसाद गुरागाई
राजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी
सदस्यता नं ६८१
धरान

मिति : २०६९ असोज २१

श्रीमान अध्यक्षज्यू
छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८
छथर ताक्लुङ
तेह्रथुम ।

विषय : स्वतन्त्र लेखापरिक्षणको सम्बन्धमा ।

महोदय,

मैले छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ को बासलत र आ.व.२०६८/६९ आषाढ मसान्त समाप्ति पछिको आय व्यय हिसाबको लेखा परिक्षण सम्पन्न गरेको छु । वित्तीय विवरणहरु प्रति उत्तरदायित्व व्यवस्थापनमा रहेको छ । व्यवस्थापनले तयार पारेको ति वित्तीय विवरणहरु उपर लेखापरिक्षणको आधारमा नेपालको स्टान्डर्ड लेखा प्रणाली र अभ्यास अनुसार छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८, छथर ताक्लुङ तेह्रथुमको कार्यक्रममा आएको आय र व्ययको यथार्त खर्चको स्वतन्त्र लेखा परिक्षण गरिएको छ । उक्त लेखा परिक्षणमा प्राप्ति र भुक्तानीको विवरण एवम् आय र व्ययको स्टेटमेण्ट यसै लेखापरिक्षणमा नथ्थी गरिएको छ ।

१. लेखापरिक्षण सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने सूचना तथा स्पष्टिकरणहरु समयमा उपलब्ध भएका छन् र उपलब्ध भएका विवरणहरु सन्तोषजनक रहेका छ ।
२. संलग्न प्राप्ति भुक्तानी र आय व्यय हिसाव तथा तत्सम्वन्धी अनुसूचीहरु व्यवस्थापनले राखेको वेला दुरुस्त रहेको छ । लेखापरिक्षण अवधिमा सोधिएको आय तथा व्ययको विवरण सम्वन्धी प्रश्नको जबाफ सन्तोषजनक पाइएको छ ।
३. व्यवस्थापनले हिसाव किताव र लेखा प्रचलित कानुन तथा प्रचलन अनुरुप ठिकसंग हिसाव राखेको छ र सामान्य नेपाल सरकारको स्वीकृत लेखा परिक्षण स्टेण्डर्ड अनुरुप यो लेखापरिक्षण गरिएको छ ।
४. मैले जानबुझेसम्म छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ को व्यवस्थापन समिति तथा मूल आयोजक समितिले लेखापरिक्षणको अवधीसम्म कुनै प्रचलित ऐन कानुन विरुद्ध लेखा सम्वन्धी काम गरेको र छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८ लाई हानी नोक्सानी पुऱ्याएको पाइएन ।

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव -२०६८

(आ.ब.२०६८/६९)

(आय र व्ययको विवरण)

खर्च विवरण			आम्दामी विवरण	
क्र. सं	खर्च शिर्षकहरु	जम्मा रकम	आम्दामिका शिर्षकरु	जम्मा रकम
१	सिदुवा पहिलो, दोस्र,ओखे पहिलो बैठक खर्च	११,२९०।-	बेलायतका छथरवासीहरुबाट	१२७,४७५।-
२	व्यानर	७९००।-	बुनाई छथरे समाजमार्फत छथरवासीहरु	१०१,५९६।-
३	प्रिण्टिङ र फोटोकपी	३४८४।-	छथरे समाज धरान मार्फत छथरवासीहरु	९५,५९०।-
४	मुख्य स्टेज र स्टल निर्माण	२७,२७५।-	हङकङका छथरवासीहरुबाट	७५,०००।-
५	सहभागि यातायात व्यवस्था	६५,१५१	सिङगापुरका छथरवासीहरुबाट	६९,३५०।-
६	मर्मत	२३५०।-	ओखे सुदापका विद्यालयहरुबाट	६७,०००
७	सञ्चार खर्च	१७,६६४।-	माननीय सिता गुरुङबाट	५०,०००।-
८	जेनेरेटर व्यवस्था	११,५१६।-	ओखे गाविसबाट	५०,०००।-
९	साजसज्जा	४१८२	हात्तिखर्कका स्थानीय बासिन्दाबाट	३०,५३१ ।-
१०	अथिति तथा कलाकार खाना	१०९,३१०।-	तेलीया, ताङखुवा आदिबाट	२,१५५।-
११	पुजा कार्यक्रम	१७,५७२	सुदाप गाविसबाट	२५,०००।-
१२	लाईभ प्रसारण र पत्रकार सम्मेलन	११,७००।-	**जम्मा आय**	६९३,६९७ ।-
१३	केलाङ/हाकपारे/संगीनि/हुड्केली/गीत/नृत्य	७९,५००।-		
१४	साउण्ड सिस्टम	३८,०००।-	**नोट : सहयोगदाताहरुको नाम सयोग विवरण**	
१५	विज्ञापन	८,०००।-	**अनुसूचि-१ मा उल्लेख गरिएको छ ।**	
१६	व्याज निर्माण	६,६००।-		
१७	कदर पत्र/आभार पत्र/प्रमाणपत्र	११,८००।-		
१८	काठमाण्डौं-ओखे-पेट्रोल खर्च (टेकराज तिगेला)	२०,४२०।-		
१९	ओखे संयुक्त बैठक	७,९००।-		
२०	सिदुवा संयुक्त बैठक	४४००।-		
२१	बाटो निर्माण (डङडङगे)	१६,६५०।-		
२२	आतासबाजी	२४००।-		
२३	स्थानीय माइकिङ	११००।-		
२४	सप्तकोसी एफ.एम	१०,०००।-		
२५	रोड प्राविधिक खर्च, होमपाईप, बिविध (५%)	१५,०००।-		
२६	ओखे सुदाप स्वागतद्धार	१०,५००।-		
२७	युवा परिचालन खर्च	२६,९५०।-		
२९	सदरमुकाममा पत्रकार सम्मेलन	१२,०००।-		
३०	मुसाङखेल कलाकार खर्च	२,०००।-		
३१	हात्तिखर्क सहभागी खर्च	४,२४९।-		
३२	तेलीया कलाकार खर्च	२,१५५।-		
३३	बिजुली तार	११,५००।-		
३४	सुरक्षा खर्च	२,६१५।-		
३५	कार्यक्रम समिक्षा तथा पुरस्कार	८,०७०।-		
३६	सिडि निर्माण	२०,०००।-		
३७	स्मारिका प्रकाशन	५१,२५०।-		
३८	लेखापरिक्षण शुल्क (भुक्तानी दिन बाँकी)	१०,०००।-		
३९	बिबिध खर्च	१२,४४५।-		
४०	बचत रकम	८,७९९।-		
	जम्मा खर्च	६९३,६९७ ।-		

कमल तिगेला लिम्बु सदस्य सचिव छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८	टेकराज तिगेला संयोजक छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव २०६८	सेशुप्रसाद [illegible] रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक गुरागाई एण्ड कम्पनि आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता नं ६८१

छथर सांस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव -२०६८

(आ.व.२०६८/६९)

(प्राप्ति र भुक्तानीको विवरण)

आम्दामी विवरण	जम्मा आय	खर्च विवरण		
आम्दामिका शिर्षकरु	रकम	क्र.सं	खर्च शिर्षकहरु	खर्च जम्मा
बेलायतका छथरवासीहरुबाट	१२७,४७५।-	१	सिदुवा पहिलो, दोस्र र ओखे बैठक खर्च	११,२९०।-
बुनाई छथरे समाजमार्फत छथरवासीहरु	१०१,५९६।-	२	ब्यानर	७,९००।-
छथरे समाज धरान मार्फत छथरवासीहरु	९५,५९०।-	३	प्रिण्टिङ र फोटोकपी	३,४८४।-
हङकङका छथरवासीहरुबाट	७५,०००।-	४	मुख्य स्टेज र स्टल निर्माण	२७,२७५।-
सिङगापुरका छथरवासीहरुबाट	६९,३५०।-	५	यातायात व्यवस्था	६५,१५१
ओखे सुदापका विद्यालयहरुबाट	६७,०००	६	मर्मत	२,३५०।-
माननीय सिता गुरुङबाट	५०,०००।-	७	सञ्चार खर्च	१७,६६४।-
ओखे गाविसबाट	५०,०००।-	८	जेनेरेटर व्यवस्था	११,५१६।-
हात्तिखर्कका स्थानीय बासिन्दाबाट	३०,५३१ ।-	९	साजसज्जा	४,१८२।-
तेलीया, ताङखुवा आदिबाट	२,१५५।-	१०	खाना	१०९,३१०।-
सुदाप गाविसबाट	२५,०००।-	११	पुजा र बिबिध	१७,५७२ ।-
तिर्न बाँकी लेखापरिक्षण शुल्क (बाँकी आम्दामी)	१०,०००।-	१२	लाईभ प्रसारण र पत्रकार सम्मेलन	११,७००।-
आय (आय सापटी)	१,२५५।-	१३	केलाङ/हाकपारे/संगीनि/हुङ्केली/गीत/नृत्य	७९,५००।-
	७०४,९५२ ।-	१४	साउण्ड सिस्टम	३८,०००।-
नोट : सहयोगदाताहरुको नाम सयोग विवरण अनुसूचि-१ मा उल्लेख गरिएको छ ।		१५	विज्ञापन	८,०००।-
		१६	ब्याज निर्माण	६,६००।-
		१७	कदर पत्र/आभार पत्र/प्रमाणपत्र	११,८००।-
		१८	काठमाण्डौ-ओखे-पेट्रोल खर्च (टेकराज तिगेला)	२०,४२०।-
		१९	ओखे संयुक्त बैठक	७,९००।-
		२०	सिदुवा संयुक्त बैठक	४४००।-
		२१	बाटो निर्माण (डङडङगे)	१६,६५०।-
		२२	आतासवाजी	२४००।-
		२३	स्थानीय माइकिङ	११००।-
		२४	सप्तकोसी एफ.एम	१०,०००।-
		२५	रोड प्राविधिक खर्च, होमपाईप, विविध (५%)	१५,०००।-
		२६	ओखे सुदाप स्वागतद्धार	१०,५००।-
		२७	युवा परिचालन खर्च	२६,९५०।-
		२९	सदरमुकाममा पत्रकार सम्मेलन	१२,०००।-
		३०	मुसाङखेल कलाकार खर्च	२,०००।-
		३१	हात्तिखर्क सहभागी खर्च	४,२४९।-
		३२	तेलीया कलाकार खर्च	२,१५५।-
		३३	बिजुली तार	११,५००।-
		३४	सुरक्षा खर्च	२,६१५।-
		३५	कार्यक्रम समिक्षा तथा पुरस्कार	८,०७०।-
		३६	सिडि निर्माण	२०,०००।-
		३७	स्मारिका प्रकाशन	५१,२५०।-
		३८	लेखापरिक्षण शुल्क -भत्तानी दिन बाँकी)	१०,०००।-
		३९	विविध खर्च	१२,४४५।-
		४०	नगद बचत रकम	५४।-
		४१	वृक्षरोपणका लागि उत्तरमान लिम्बू (बेलायत) संग बाँकी रहेको बचत रकम	२०,०००।-
			जम्मा बजेट र खर्च	७०४,९५२।-

कमल तिगेला लिम्बू
सदस्य सचिव
छथर सांस्कृतिक तथा
पर्यटन महोत्सव २०६८

टेकराज तिगेला
संयोजक
छथर सांस्कृतिक तथा
पर्यटन महोत्सव २०६८

सेशुप्रसाद [illegible]
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

छथर साँस्कृतिक तथा पर्यटन महोत्सव -२०६८
(आ.व.२०६८/६९)

(वासालत)

पूँजी तथा दायित्व			सम्पति तथा मौजात		
क.स.	विवरण	रकम	क.स.	विवरण	रकम
१	पूँजिगत कोष	८,७९९।-	१	बृक्षरोपण वापत उत्तरमान तिगेलासंग रहेको रकम	२०,०००।-
२	तिर्न बाँकी लेखा परिक्षण शुल्क	१०,०००।-	२	नगद मौजाद	५४।-
३	तिर्न बाँकी सापटी	१,२५५।-			
	जम्मा	२०,०५४।	३	जम्मा	२०,०५४

कमल तिगेला लिम्बू
सदस्य सचिव
छथर साँस्कृतिक तथा
पर्यटन महोत्सव २०६८

टेकराज तिगेला
संयोजक
छथर साँस्कृतिक तथा
पर्यटन महोत्सव २०६८

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता
नं ६८१

गाविस तथा संसद कोषबाट सहयोग :

- तेह्रथुम जिल्लाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने संसद तथा संविधान सभा सदस्य माननीय सिता गुरुङज्यू मार्फत संसदकोषबाट रु. ५०,०००/-महोत्सवमा सहयोग भएको थियो ।
- ओखे गाविस, तेह्रथुमबाट रु. ५०,०००/- सहयोग महोत्सवका लागि भएको थियो ।
- सुदाप गाविस तेह्रथुमबाट रु २५,०००/- सहयोग महोत्सवका लागि भएको थियो ।

बेलायतका छथरबासीहरुबाट आएको सहयोग रकमको विवरण :

क. सं.	नाम	नेपालको ठेगाना	हालका ठेगाना	चन्दा रकम
१.	श्री उत्तर मान तिगेला	ओखे - ७, तेह्रथूम ।	बेलायत	२०,०००
२.	श्री लक्ष्मी प्रसाद तिगेला,	ओखे - ७, तेह्रथूम ।	बेलायत	१२,५००
३.	श्री गजर धन तिगेला,	ओखे - ७, तेह्रथूम ।	बेलायत	१२,५००
४	श्री बाल कर्ण तुम्बाहाम्फे	परेवादिन - १ धनकुटा	बेलायत	१२,५००
५.	श्री धन बहादुर तिगेला	हात्तीखर्क - धनकुटा ।	बेलायत	१२,५००
६.	श्री मंगल सिं माङयाक	हात्तीखर्क - धनकुटा ।	बेलायत	७,५००
७.	श्री मीन प्रसाद तुम्खेवा	ओखे - २, तेह्रथूम ।	बेलायत	६,२५०
८.	श्री डिक बहादुर तुम्खेवा	ओखे - १, तेह्रथूम ।	बेलायत	६,२५०
९.	श्री अनिल माङयाक	हात्तीखर्क - धनकुटा ।	बेलायत	६,२५०
१०.	श्री चन्द्र मादेन	मूर्तिढुंगा - ३ धनकुटा ।	बेलायत	६,२५०
११.	श्री धाम मादेन	हात्तीखर्क - धनकुटा ।	बेलायत	६,२५०
१२.	श्री भिम मादेन	सुदाप - ८ तेह्रथूम ।	बेलायत	५,०००
१३.	श्री सन्त तिगेला	ओखे - ८, तेह्रथूम ।	बेलायत	३,१००
१४.	श्री गोपीराम तुम्वाहाङ	ताङखुवा - धनकुटा ।	बेलायत	२,५००
१५.	श्री नेत्र पारघरी खजुम	ताङखुवा - धनकुटा ।	बेलायत	१,८७५
१६	झमक तुम्खेवा	ओखे –तेह्रथुम	बेलायत	६,२५०
			जम्मा	१२७,४७५।-

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता
नं ६८१

छथरे समाज ब्रुनाईबाट आएको सहयोग रकमको विवरण :

क. सं.	नाम	नेपालको ठेगाना	हालका ठेगाना	सहयोग रकम रुपैया
१.	ज्ञानेन्द्र केवुकहाँङ	दाँगपा १, तेह्रथु दाँगपा १, तेह्रथुम	ब्रुनाई	७,४३३
२.	क्या.काजीमान कुरुम्भङ एम.सी	पंचकन्या ३ तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
३.	बिश्वास दीप तिगेला	हात्तिखर्क २, धनकुटा,	ब्रुनाई	७,४३३
४	शेरबहादुर कुरुम्भङ	फाक्चामारा ५, तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
५.	दिपेन्द्र आङखेवा	सुदाप ९,तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
६.	दिलिप खजुम	ताँखुवा ७, धनकुटा,	ब्रुनाई	७,४३३
७.	बालकुमार पारघारी	ताँखुवा ५, धनकुटा,	ब्रुनाई	७,४३३
८.	बुद्धिमान कुरुम्भङ	पंचकन्या ३, तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
९	श्यामकुमार तुम्खेवा	ओखे ३, तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
१०	सुकबहादुर तुम्खेवा	ओखे ३ तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
११	नन्द लिम्बु	ताँखुवा ३, धनकुटा,	ब्रुनाई	७,४३३
१२	बिरेन्द्र इम्सोङ	फाक्चामारा १ तेह्रथुम,	ब्रुनाई	७,४३३
१३	थमन गुरुङ,	बसन्तपुर ४, तेह्रथुम,	ब्रुनाई	६,२००
१४	विष्णु इम्सोङ	फाक्चामारा १, तेह्रथुम,	ब्रुनाई	६,२००
			जम्मा रकम	१०१,५९६/-

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता
नं ६८१

छथरे समाज धरानबाट आएको सहयोग रकमको विवरण :

क. सं.	नाम	पुरानो ठेगाना	हालका ठेगाना	सहयोग रकम रुपैया
१.	कमल तिगेला लिम्बू	ओखे -३ लोफा	भानुचोक, धरान ९	२०,०००
२.	मे.शंखबहादुर थोक्लेन	परेवादिन, धनकुटा	सुम्निमा चोक धरान -१६	११,०००
३.	मे.ऋप्तमान पारघरी	ताडखुवा, धनकुटा	सुमनिमा चोक धरान -१६	११,०००
४	भैरव आङ्ला	धरान–१३	जानकी पथ धरान -१३	१०,०००
५.	भरतकुमार तुङघङ	ताडखुवा, धनकुटा	अन्नपूर्ण लाईन धरान १६	५,५००
६.	ले. उमेशचन्द्र पारघरी	ताडखुवा, धनकुटा	सुमनिमा चोक धरान -१६	५,०००
७.	जयमान सुब्बा मादेन खेवा		एभेरेष्ट लाईन धरान-१५	५,०००
८.	देवकुमार पारघरी	ताडखुवा, धनकुटा	सुमनिमा चोक धरान -१३	२,५००
९	मित्रबहादुर आङखेवा	सुदाप, तेह्रथुम	सुमनिमा चोक धरान -१६	२,५००
१०	धनकुमारी इमेहाङ	ताडखुवा, धनकुटा	एभेरेष्ट लाइन धरान १५	२,५००
११	मिन्द्रबहादुर इमेहाङ	हाक्पारा, तेह्रथुम	त्रिवेनी लाइन धरान १५	२,००५
१२	केवलराम इमेहाङ	हाक्पारा, तेह्रथुम	पाथिभरा लाईन धरान १५	१,०००
१३	रामप्रसाद चोङवाङ		शान्तिपथ धरान ३	५०१
१४	धनबहादुर मादेन	मुर्तिढुंगा, धनकुटा	सुमनिमा चोक धरान -१३	५००
१५	पुर्णिमा तिगेला	ओखे ७ तेह्रथुम	पसुपति मार्ग धरान -१३	५००
१६	खगेन्द्रबहादुर तिगेला	ओखे ७ तेह्रथुम	पसुपति मार्ग धरान-१३	५००
१७	पुष्पा तिगेला	ओखे ७ तेह्रथुम	सुम्निमा चोक धरान १६	५००
१८	लक्ष्मीप्रसाद तिगेला	ओखे ७ तेह्रथुम	सुम्निमा चोक धरान १६	५००
१९	अमरध्वज तिगेला	ओखे ३ तेह्रथुम	सुम्निमा चोक धरान १६	५००
२०	लक्ष्मण थोक्लेन	परेवादिन, धनकुटा	बलभद्र पथ, धरान १०	५००
२१	बागबहादुर थोक्लेन	परेवादिन, धनकुटा	त्रिवेनी लाईन धरान १५	५००
२२	अगमदल थोक्लेन	परेवादिन, धनकुटा	त्रिवेनी लाईन धरान १५	५००
२३	बखतबहादुर तिलिङ	दाँगपा, तेह्रथुम	दसरथ पथ धरान १५	५००
२४	युवराज तिगेला	ओखे ७, तेह्रथुम	सुम्निमा चोक धरान १६	५००
२५	जनाहाङ सुब्बा	मुर्ति ढुंगा, धनकुटा	विशाल पथ धरान १०	३००
२६	राजबहादुर थक्लेन	परेवादेन, धनकुटा	सैपत्री मार्ग धरान ११	३००
२७	घनश्याम कुरुम्भङ	फाक्चामारा, तेह्रथुम	कलेज रोड, धरान १०	२५०
२८	आइतबहादुर चोङवाङ		बलभद्र पथ धरान १०	२५०
२९	श्यामदत्त तिगेला	हात्तिखर्क, धनकुटा	किरात चोक, धरान १९	२५०
३०	वर्तमान कुरुम्भङ		आनन्द मार्ग धरान १९	२५०

३१	डम्बर कुरुम्भङ		चतरा लाइन धरान १२	२००
३२	वुद्धि तुङघङ	बन्चरे, धनकुटा	श्रीजना पथ धरान ११	२००
३३	डा.गोविन्द तुम्बाहाङ	बन्चरे, धनकुटा	गणेशमान चोक धरान १६	२००
३४	तिर्थबहादुर थोक्लेन	परेवादेन, धनकुटा	अमर पथ धरान १३	२००
३५	रामप्रसाद तुम्खेवा		गणेशमान चोक धरान १६	२००
३६	खगेन्द्र पारघरी		सुम्निमा चोक धरान १३	२००
३७	झप्टमान पारघरी	ताङखुवा, धनकुटा	एभेरेष्ट लाईन धरान १५	२००
३८	पहलमान कुरुम्भङ		भनुमार्ग धरान १५	२००
३९	सन्तोष थोक्लेन	परेवादेन, धनकुटा	एभेरेष्ट लाईन धरान १५	२००
४०	गजेन्द्र थोक्लेन	परेवादेन, धनकुटा	मिलन पथ धरान १५	२००
४१	विष्णु प्रसाद पारघरी		भानुमार्ग धरान १५	२००
४२	इश्वरमान कुरुम्भङ		एभेरेष्ट लाईन धरान १५	१०५
४३	मित्रबहादुर कुरुम्भङ		त्रिवेनी लाईन धरान १५	१०५
४४	नरेश तुम्खेवा		धरान १५	१०५
४५	सकुन्तला चोङवाङ		दोभान लाईन धरान ७	१०१
४६	देउराज तिलिङ		अमरहाट धरान १३	१००
४७	अमरसिं तुम्बाहाम्फे		अमरपथ धरान १३	१००
४८	चतुरमान तुम्बाहाम्फे		शिबधारा धरान १३	१००
४९	धनबहादुर तिगेला	हात्तिखर्क, धनकुटा	एदय मार्ग धरान १३	१००
५०	चुडामनी तुङघङ	बन्चरे, धनकुटा	सुम्निमा चोक धरान १६	१००
५१	राम बहादुर थोक्लेन		विकास टोल धरान १६	१००
५२	हुमबहादुर तुङघङ		लक्ष्मी चोक धरान ४	१००
५३	बलबहादुर तिलिङ		धरान १२ चतरा लाईन	१००
५४	धनबहादुर तिगेला	हात्तिखर्क, धनकुटा	सैनिक मार्ग धरान १०	१००
५५	सन्तोष पारघरी		शिवजी चोक धरान ११	१००
५६	बुद्ध पाकसाँवा	हमरजुङ, तेह्रथुम	गणेशमान चोक धरान १६	१००
५७	निरबहादुर कुरुम्भङ		जनपथ रोड धरान १६	१००
५८	सोभितमान इमेहाङ		तेपथुक्पा मार्ग धरान १५	१००
५९	कृष्णाकुमारी पारघरी		चेम्जोङ मार्ग धरान १५	१००

६०	भिमबहादुर कुरुम्भङ		धरान १५	१०५
६१	सुर्य इमेहाङ	फाक्चामारा, तेह्रथुम	एभेरेष्ट लाइन धरान १५	१०५
६२	शम्सेर बहादुर इमेहाङ	फाक्चामारा, तेह्रथुम	भानु मार्ग धरान १५	१००
६३	ओम बहादुर पारघरी		सुम्निमा चोक धरान १३	५१
६४	डिक बहादुर तुम्बाहाम्फे		अमर पथ धरान १३	५०
६५	गिता तिगेला	ओखे ३ तेह्रथुम	देउराली, पंचकन्या	५०५
६६	प्रदिप थापा मगर		जनपथ धरान १६	५०१
६७	प्रेमबहादुर सुनुवार		सुम्निमा चोक धरान १६	५००
६८	जयकुमारी लिम्बू		पसुपति मार्ग धरान १३	३००
६९	कौशिला लिम्बू		धरान १५	२००
७०	हरी इमेहाङ		धरान ३	१५०
७१	जितबहादुर श्रेष्ठ		धरान १५	१२०
७२	रणबहादुर थाङदेमन		धरान १५	१०५
७३	रुद्रबहादुर माझी		देउराली मार्ग धरान १५	१०५
७४	विष्णुकुमार चेम्जोङ		धरान १५	१०५
७५	बालकुमारी लिम्बू		धरान १५	१०५
७६	कमला लिम्बू		धरान १५	१०५
७७	छत्र आङबुहाङ		धरान १५	१०५
७८	डेगमान तुम्बाहाम्फे		धरान १३	१००
७९	वृखा सुब्बा		सुम्निमा चोक धरान १६	१००
८०	राम बुढाथोकी		सुम्निमा चोक धरान १६	१००
८१	टंक राई		धरान १२	१००
८२	दर्शन विष्ट		धरान १२	१००
८३	मोहन श्रेष्ठ		धरान १२	१००
८४	धनसेर पाकसाँवा		धरान १२	१००
८५	सुजन लिम्बू		त्रिवेणी मार्ग धरान १५	१००
८६	दिलमाया लिम्बू		कस्तुरी मार्ग धरान १५	१००
८७	धमा पारघरी		धरान १५	१००
८८	ललित लिम्बू		धरान १५	५५

८९	लालबहादुर गुरुङ		धरान १५	५५
९०	राजन विष्ट		धरान १२	५१
९१	बलबहादुर विष्ट		धरान १२	५०
९२	रण बहादुर लिम्बू		माई ८ इलाम	५०
९३	गौरी तामाङ		हिले १ धनकुटा	५०
९४	उर्मिला राई		सुम्निमा चोक धरान १३	५०
९५	श्यामबहादुर योङहाङ		धरान १३	५०
९६	पदम किशोर लिम्बू		पान्थर फिदिम	५०
९७	अटलबहादुर लिम्बू		सिक्किम	५०
९८	तेजमाया लिम्बू		धरान १३	५०
९९	डम्मर लिम्बू		धरान १५	५०
१००	प्रेम राई		धरान १५	५०
१०१	रेणुका राई		धरान १५	५०
१०२	श्री महेन्द्र राई		धरान १५	५०
१०३	झमक लिम्बु		धरान १५	५०
१०४	मिना लिम्बु		धरान १५	५०
१०५	विमला राई		धरान १५	५०
१०६	सम्झना राई		धरान १५	५०
१०७	प्रेम कुमारी लिम्बु		धरान १५	५०
१०८	मन कुमारी राई		धरान १५	५०
१०९	तिलोकमाया चुहान		धरान १५	५०
११०	संगीता लिम्बु		धरान १५	५०
१११	लालबहादुर बुढाथोकी		धरान १६	२००
११२	नाम उल्लेख नभएको			२९०
			जम्मा	९५५९०।-

सेशुप्रसाद सुरुगाई
राजष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

हङकङबासी छथरेहरुको नामावली र सहयोग बिबरण

क. सं.	नाम	नेपालको ठेगाना	हालका ठेगाना	चन्दा रकम
१.	श्री खर्क बहादुर तिगेला	ओखे - ७, तेह्रथूम ।	हङकङ	१५,०००
२.	श्री भलमान तिगेला	ओखे - ७, तेह्रथूम ।	हङकङ	१५,०००
३.	श्री अशोक तिगेला	ओखे - ८, तेह्रथूम ।	हङकङ	१०,०००
४	श्री प्रताप सिं तिगेला	ओखे - २, तेह्रथूम ।	हङकङ	१०,०००
५.	श्री राम कुमार ईम्सङ	फाक्चामारा - १ तेह्रथूम ।	हङकङ	१०,०००
६.	श्री पदम ईम्सङ	फाक्चामारा - ८ तेह्रथूम	हङकङ	५,०००
७.	श्री ज्ञानेन्द्र ईम्सङ	फाक्चामारा - ८ तेह्रथूम ।	हङकङ	५,०००
८.	श्री शिव कमार ईम्सङ	फाक्चामारा - ८ तेह्रथूम ।	हङकङ	५,०००
			जम्मा	७५,०००

सिगापुरबासी छथरेहरुको नामवली र सहयोग बिबरण

S/NO	RANK	P/NO	NAME	SURNAME	AMOUNT	VDC
1	SI	14154	INDRA BAHADUR	LIMBU	$100.00	POKHARI
2	SI	14178	PITAMBAR	LIMBU	$100.00	OKHRE
3	SSGT	14653	THOKENDRA	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
4	SSGT	14753	ABIRJUNG	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
5	SGT	14677	GOPAL SING	LIMBU	$50.00	HAMARJUNG
6	SGT	14478	PURNA BAHADUR	LIMBU	$100.00	DANGAPA
7	SGT	14863	NIR BAHADUR	LIMBU	$50.00	DANGAPA
8	SGT	20090	DILLI	SUBBA	$50.00	DANGAPA
9	SGT	20157	HIDU	SUBBA	$50.00	DANGAPA
10	CPL	14416	KUINDRA KUMAR	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
11	CPL	14625	PADAM BAHADUR	LIMBU	$50.00	POKHARI
12	CPL	14841	YAD BAHADUR	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
13	CPL	20037	SHREEMAN	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
14	CPL	20108	GUNA RAJ	LIMBU	$50.00	OKHRE
15	CPL	20146	KAMAL BAHADUR	MAGAR	$50.00	SUDAP
16	CPL	20377	KIRAN KUMAR	LIMBU	$50.00	PHAKCHAMARA
17	CPL	20518	DEBINDRA	LIMBU	$50.00	OKHRE
18	CPL	20779	TAWIN	LIMBU	$50.00	DANGAPA
19	PC	21020	DIBASH	LIMBU	$50.00	DANGAPA
				Total NRs.	69,350/-	

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता
नं ६८१

ओखे र सुदापका विद्यालयहरुको नाम र सहयोग विवरण :

क.सं.	नाम	ठेगाना	सहयोग रकम
१.	श्री भगवती उच्च मा.वि.	ओखे	१०,०००
२.	श्री भगवती प्रा.वि.	ओखे-२ ढकाल गाउँ	३,०००
३.	श्री देउराली प्रा.वि.	ओखे-३, रातमाटे	३,०००
४	श्री सारदा नि.मा.वि	ओखे४ भोर्ले	५,०००
५.	श्री भारती नि.मा.वि	ओखे ५ सुन्दरी छाप	५,०००
६.	श्री रत्नदेवी प्रा.वि.	ओखे ५ बासपानी	३,०००
७.	श्री सिहदेवी प्रा.वि.	ओखे ७ खानाक्पुङ	३,०००
८.	श्री निसान प्रा.वि.	ओखे ८ धुरपुजे	३,०००
९	श्री सरस्वती प्रा.वि.	ओखे ९ सुक्रवारे	२,०००
१०	श्री मचिन्द्र मा.वि	सुदाप	८,०००
११	श्री सारदा प्रा.वि	सुदाप ८ सितलपाटी	३,०००
१२	श्री जनज्वती प्रा.वि	सुदाप ९ कोलवुङ	३,०००
१३	श्री सिंहदेवी प्रा.वि	सुदाप ३ छिपुवा	३,०००
१४	श्री जनकल्याण नि.मा.वि	सुदाप २ जोडिसल्ला	५,०००
१५	श्री सरस्वती प्रा.वि.	सुदाप ७ रमाइलोटार	३,०००
१६	माधवप्रसाद ढकाल स्रोत केन्द्र ओखे	ओखे-२ ढकाल गाउँ	२,०००
१७	तेजमान कन्दङवा (गगन), शिक्षक खनाकपुङ प्रा.वि	छातेढुंगा, तेह्रथुम	२,०००
१८	शुर्य इधिङगो (मोहन) नेकपा-माओवादी जिल्ला नेता	ह्वाकु, तेह्रथुम	१,०००
			६७,०००।-

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

हात्तिखर्क गाविसबाट सहयोग पुऱ्याउनेहरुको नामावली :

क. सं.	नाम	पुरानो ठेगाना	हालका ठेगाना	सहयोग रकम रुपैया
१.	तिलोकबहादुर तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	१०००
२.	मोहनसिं तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
३.	नगेन्द्र तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
४	कमल सिं तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
५.	टंक लिम्बू		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	२५०
६.	देवीबहादुर चोङवाङ		हात्तिखर्क ४ धनकुटा	३००
७.	नवराज लिम्बू		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	२५०
८.	हात्तिखर्क दु.उ.स.स.लि		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	५००
९	बुद्धि बहादुर तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	१०००
१०	भिम लिम्बू		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
११	सुक्रबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
१२	उमानसिं लिम्बू		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
१३	भारती उच्च मा.वि.		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	५००
१४	प्रेमबहादुर मादेन खेवाहाङ		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	११००
१५	हुकुमप्रसाद मादेन खेवाहाङ		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	१०००
१६	भत्तमान लिम्बु		ह्यक्तिखर्क ४ धनकुटा	१००५
१७	हाक्ति खर्क गा.बि.स		ह्यक्तिखर्क ४ धनकुटा	१००५
१८	लोकेन्द्र ब तिगेला		ह्यक्तिखर्क २ धनकुटा	१०००
१९	शिव कुमार तिगेला		हाक्तिखर्क २ धनकुटा	१०००
२०	ज्ञान, बल, खीर , खडग अनिता		हाक्तिखर्क २ धनकुटा	१०००
२१	शारदा मा . वि		हाक्तिखर्क ३ धनकुटा	१०५०
२२	गोविन्द		हाक्तिखर्क १ धनकुटा	१९०
२३	टेक ब तामाङ		हाक्तिखर्क १ धनकुटा	५०
२४	शिद्ध गणेश मावि		फाक्चामारा २ तेह्रथुम	१५००
२५	निर ब लिम्बु		ह्यक्तिखर्क १धनकुटा	५००
२६	मचिन्द्र खेवा		ह्यक्तिखर्क ६ धनकुटा	४००

२७	बासबोटे डाडा टोल		ह्यक्तिखर्क ३ धनकुटा	६००
२८	चिम्रिङ टोल		ह्यक्तिखर्क ५ धनकुटा	५००
२९	सन्देश लिम्बु		ह्यक्तिखर्क ५ धनकुटा	५००
३०	विष्नु र पूर्ण चोडवाड		ह्यक्तिखर्क ६ धनकुटा	२००
३१	सिसापानि टोल सुरक्षा		हाक्तिखर्क ६ धनकुटा	७२०
३२	विष्णुकुमार मादेन		हाक्तिखर्क ३ धनकुटा	६१०
३३	सुभास मादेन खेवाहाङ		हाक्तिखर्क ३ धनकुटा	५२०
३४	सुर्य र डम्मर फेदप		हात्तिखर्क ४ धनकुटा	४००
३५	बिराहाङ माङयाक		हात्तिखर्क ४ धनकुटा	५२५
३६	धुर्लापूजा चोक समुदाय		हात्तिखर्क १ र ६ बस्ती	३५०
३७	मंगल माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
३८	सागर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१२०
३९	भिमबहादुर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
४०	ओमबहादुर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
४१	भक्त बहादुर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
४२	मान बहादुर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
४३	पदम बहादुर माङयाक		हात्तिखर्क धनकुटा	१००
४४	गजिन्द्र तिगेला		हात्तिखर्क ६ धनकुटा	१०००
४५	ज्ञानबहादुर तिगेला		हात्तिखर्क, धनकुटा	५००
४७	यज्ञप्रसाद पारघरी		ध.न.पा. हिले १	११११
४८	बद्री दाहाल		मोरङ, पथरी	५००
४९	गजेन्द्र कार्की		धनकुटा त्रिसुले	५००
५०	हेम्म बहादुर सिंजाली		ध.न.पा.त्रिसुले	५००
५१	दिल्लीमान बनेम		ध.न.पा.हिले, धनकुटा	५००
५२	रामप्रसाद माङयाक		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
५३	रङ्क माङयाक		ध.न.पा.हिले, धनकुटा	१२५
५४	हेम बहादुर माङयाक		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
५५	बुधराज माङयाक		ध.न.पा.हिले, धनकुटा	१००

५६	विराहाङ माङयाक		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
५७	डम्बरबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	२५०
५८	सुर्यबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	२५०
५९	इमाहाङ लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
६०	नरहाङ लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
६१	हिनाबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
६२	मण्डीलाल लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
६३	विरबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क ५ धनकुटा	१००
६४	थर्कबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
६५	लोकबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
६६	दिलमाया लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
६७	गोपाल लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
६८	छत्रबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
६९	रामबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१००
७०	निरबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१७०
७१	विरबहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१६५
७२	जङ्ग बहादुर लिम्बू		हात्तिखर्क, धनकुटा	१६५
७३	केन्द्रबहादुर बुढाथोकी		हात्तिखर्क, धनकुटा	५०
			जम्मा	**३०,५३१।-**

सेशुप्रसाद गुरागाई
राजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ बी सदस्यता
नं ६८१

तेलिया, ताङखुवा र हमरजुंङ्ग गाविसका सहयोग पु¥याउने मानुभावहरुको नामावली :

क्र. सं.	नाम	पुरानो ठेगाना	हालका ठेगाना	सहयोग रकम रुपैया
१.	शारदा नि मा वी		तेलिया ८ ओखे धनकुटा	२००
२.	नेत्रवहादुर रुचाल		तेलिया ३ पाथिभरा धनकुटा	५०
३.	रुद्रवहादुर चोङवाङ		तेलिया ४ काजिमान धनकुटा	१००
४	तोपवहादुर तामाङ		तेलिया ३ पाथिभरा धनकुटा	५०
५.	बलवहादुर लिम्बू		तेलिया ४ मार्से धनकुटा	१००
६.	सेरबहादुर लिम्बू		ताङखुवा ५ धनकुटा	१००
७.	विरेन्द्रकुमार लिम्बू		तेलिया ४ धनकुटा	१०५
८.	तुलसा लिम्बू		तेलिया ४ धनकुटा	५०
९	अरुणा राई		तेलिया ४ धनकुटा	५०
१०	चन्द्रवहादुर चोङवाङ		तेलिया ४ धनकुटा	५०
११	पिङ्की लिम्बू		ताङ्खुवा ६ धनकुटा	५०
१२	ईलाका हुलाक कार्यालय		तेलिया , धनकुटा	१००
१३	दलित समवन्य समिति तेलिया		तेलिया, धनकुटा	१००
१४	सुवास शंकर		ओखे ४ तेह्रथुम	५०
१५	ईन्द्रसिंह विक		तेलिया ४ धनकुटा	१००
१६	तिलेश्वर मावि		तेलिया २ धनकुटा	५००
१७	थर्कवहादुर आङ्ला		तेलिया ७ खाम्नेरा धनकुटा	१००
१८	पंचायत प्रावि खाम्नेरा		तेलिया ७ धनकुटा	२००
१९	दिलकुमार पाक्सावा		हमरजुङ १ खैरेनी तेह्रथुम	१००
			जम्मा	**२,१५५।-**

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

जिन्सी तथा विविध सहयोग

- छथरे समाज धरानले धरानबाट बस रिजर्भ गरी कलाकार उपलब्ध गराई थप रु.६०,०००/- भन्दा बढी सहयोग पुऱ्याएको थियो ।
- पत्रकार धर्म ढकाल ओखे २ हाल विराटनगर मकालु टेलिभिजनका प्रवन्ध निर्देशकले रु ६०,०००/- बराबरको मकालु टेलिभिजनमा विज्ञापन र महोत्सवको छायाँड्कन् गर्न क्यामरा उपलब्ध गराउनु भएको थियो ।
- हरिस्चन्द्र माबुहाङ मुसाङ्खेल बसन्तपुर तेह्रथुम हाल काठमाण्डौले रु. १५,०००/- बराबरको छथर दर्पण प्रकाशन गरेर महोत्सवमा सहयोग पुऱ्याउनु भएको थियो ।
- कमलद्वीप तिगेला हात्तिखर्क, धनकुटाले धनकुटाबाट पत्रकारहरुको टोलीलाई गाडी र अन्य खर्चको व्यवस्थापन गरी रु.२०,०००/- बराबरको सहयोग गर्नु भएको थियो ।
- शन्तोष तिगेला मार्फत रेडियो मेन्छ्यायेम एफ.एम तेह्रथुमले प्रत्यक्ष प्रसारण तथा सुचना प्रचार-प्रसार गरेर रु. १५,०००/- बराबरको सहयोग गरेको थियो ।

स्वागतद्वार निर्माण गरी सहयोग गर्नेहरुको नामावली

१) तामामङ घेदुङ संघ ओखे, तेह्रथुम (प्रथम)
२) हिमचुली यूवा क्लब लामकटेरी सुदाप, तेह्रथुम (दोस्रो)
३) जनजागरण यूवा क्लब ओखे र भैसी समूह ओखे, तेह्रथुम
४) नेपाली काँग्रेस ओखे, तेह्रथुम
५) नेपाली काँग्रेस सुदाप, तेह्रथुम
६) नेकपा एमाले ओखे, तेह्रथुम
७) नेकपा एमाले सुदाप, तेह्रथुम
८) नेकपा एमाओवादी ओखे, तेह्रथुम
९) नेकपा एमाओवादी सुदाप, तेह्रथुम
१०) गाविस ओखे, तेह्रथुम
११) गाविस सुदाप, तेह्रथुम
१२) सिंहदेवी यूवा क्लब ओखे, तेह्रथुम
१३) छथर दुग्ध चिस्यान केन्द्र सहकारी संस्था ओखे-९, तेह्रथुम
१४) सुक्रवारे बजार व्यवस्थापन समिति, सुक्रवारे तेह्रथुम
१५) छथर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, हमरजुंङ्ग-७ सुक्रवारे, तेह्रथुम
१६) श्री मचिन्द्र मा.वि.सुदाप, तेह्रथुम
१७) खोर्सानी समूह ओखे, तेह्रथुम
१८) महिला विकास समूह ओखे, तेह्रथु

सेशुप्रसाद गुरागाई
रजिष्टर्ड लेखापरिक्षक
गुरागाई एण्ड कम्पनि
आईक्यान नं. २८३६ वी सदस्यता
नं ६८१

:jfutåf/ lgdf{0f u/L
;xof]u ug{]x?sf] gfdfjnL

१)	तामाङ घेदुङ संघ ओखे, तेह्रथुम (प्रथम)
२)	हिमचुली यूवा क्लव लामकटेरी सुदाप, तेह्रथुम (दोस्रा)
३)	जनजागरण यूवा क्लव ओखे र भैसी समूह ओखे, तेह्रथुम
४)	नेपाली काँग्रेस ओखे, तेह्रथुम
५)	नेपाली काँग्रेस सुदाप, तेह्रथुम
६)	नेकपा एमाले ओखे, तेह्रथुम
७)	नेकपा एमाले सुदाप, तेह्रथुम
८)	नेकपा एमाओवादी ओखे, तेह्रथुम
९)	नेकपा एमाओवादी सुदाप, तेह्रथुम
१०)	गाविस ओखे, तेह्रथुम
११)	गाविस सुदाप, तेह्रथुम
१२)	सिंहदेवी यूवा क्लव ओखे, तेह्रथुम
१३)	छथर दुग्ध चिस्यान केन्द्र सहकारी संस्था ओखे-९, तेह्रथुम
१४)	सुक्रवारे बजार व्यवस्थापन समिति, सुक्रवारे तेह्रथुम
१५)	छथर वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, हमरजुंङ्ग-७ सुक्रवारे, तेह्रथुम
१६)	श्री मचिन्द्र मा.वि.सुदाप, तेह्रथुम
१७)	खोर्सानी समूह ओखे, तेह्रथुम
१८)	महिला विकास समूह ओखे, तेह्रथुम
१९)	श्री सामुदायिक वन गाउँ महासंघ, ओखै

;Dks{/ cWoogsf nflu M

www.tigela.com.np
www.bkpa.org.np
Email: khewahang@gmail.com